

Planbureau voor de Leefomgeving

ENERGIECOÖPERATIES: ambities, handelingsperspectief en interactie met gemeenten

DE ENERGIEKE SAMENLEVING IN PRAKTIJK

Beleidsstudie

Energiecoöperaties: ambities, handelingsperspectief en interactie met gemeenten

De energieke samenleving in praktijk

Hans Elzenga (PBL)

Anne Marieke Schwencke (Asisearch)

Energiecoöperaties: ambities, handelingsperspectief en interactie met gemeenten. De energieke samenleving in praktijk

© PBL (Planbureau voor de Leefomgeving)
Den Haag, 2014

ISBN: 978-94-91506-65-9
PBL-publicatienummer: 1371

Auteurs

Hans Elzenga (PBL)
Anne Marieke Schwencke (Asisearch)

Contact

Hans Elzenga, hans.elzenga@pbl.nl

Met dank aan

Dit rapport was niet tot stand gekomen zonder de bijdragen van een groot aantal energiecoöperaties, gemeenten en andere deskundigen. Bijlage 1 geeft een overzicht van de namen van de personen die we hebben geïnterviewd. Het eindconcept van het rapport is voor commentaar voorgelegd aan de geïnterviewden. Dat heeft veel goede feedback opgeleverd. De auteurs willen de betrokken personen daarom hartelijk danken voor hun bijdragen. De verantwoordelijkheid voor de tekst ligt uiteraard geheel bij het PBL.

U kunt de publicatie downloaden of bestellen via de website www.pbl.nl. Delen uit deze publicatie mogen worden overgenomen op voorwaarde van bronvermelding: Elzenga, H. & A.M. Schwencke (2014), *Energiecoöperaties: ambities, handelingsperspectief en interactie met gemeenten*, Den Haag: PBL.

Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) is het nationale instituut voor strategische beleidsanalyses op het gebied van milieu, natuur en ruimte. Het PBL draagt bij aan de kwaliteit van de politiek-bestuurlijke afweging door het verrichten van verkenningen, analyses en evaluaties waarbij een integrale benadering vooropstaat. Het PBL is vóór alles beleidsgericht. Het verricht zijn onderzoek gevraagd en ongevraagd, onafhankelijk en altijd wetenschappelijk gefundeerd.

Inhoud

Samenvatting 6

Aanleiding voor het onderzoek 7

Context 7

Activiteiten van tien ervaren energievooperaties 8

Het handelingsperspectief van de energievooperaties 8

De interactie tussen energievooperaties en gemeenten 9

Suggesties voor verbetering van het handelingsperspectief van energievooperaties 10

1 Inleiding 14

1.1 Opkomst burgerinitiatieven en -coöperaties op het gebied van energie 14

1.2 Beleidskader: energieke samenleving, doe-democratie, de burger aan zet 14

1.3 Onderzoeksvragen 18

1.4 Onderzoeksmethode 18

1.5 De interviews 18

1.6 Leeswijzer 19

2 Energie-initiatieven en -coöperaties in Nederland 24

2.1 Spectrum: van net gestart tot 25 jaar ervaring 24

2.2 Missie, doelstellingen en drijfveren van de coöperaties 26

2.3 Activiteiten 26

2.4 De coöperatie: rechtsvorm en gedachtegoed 28

2.5 Mensen achter de coöperaties 29

2.6 Positie van energievooperaties in de driehoek markt, overheid en gemeenschap 29

3 Handelingsperspectieven van energievooperaties 32

3.1 Inleiding 32

3.2 Doorlevering van elektriciteit en gas 33

3.3 Collectief inkopen van zonnepanelen en zonnepanelen op huurwoningen 35

3.4 Zonne-energiecentrales op grote daken of in weides 37

3.5 Windenergie 40

3.6 Energiebesparing in de gebouwde omgeving 42

3.7 Loket voor informatie en advies 44

3.8 Beschikbaarheid van kapitaal 45

3.9 Conclusies 47

4 Drie windenergieprojecten: Houten, Utrecht en Goeree-Overflakkee 52

4.1 Het project in Houten 52

4.2 Het project in Utrecht 54

4.3 Gerealiseerde en geplande projecten op Goeree-Overflakkee 57

5	Interactie tussen energicoöperaties en gemeenten	60
5.1	Inleiding	60
5.2	Apeldoorn	60
5.3	Castricum	62
5.4	Goeree-Overflakkee	63
5.5	Groningen	64
5.6	Haarlem	65
5.7	Houten	66
5.8	Leiden	66
5.9	Lochem	67
5.10	Tilburg	69
5.11	Utrecht	70
5.12	Conclusies	71
6	Suggesties voor verbetering van het handelingsperspectief van energicoöperaties	74
6.1	Inleiding	74
6.2	Coöperatief financieren van zonne-energieprojecten	74
6.3	Windenergie	75
6.4	Meters maken met energiebesparing in de particuliere, bestaande woningvoorraad	75
6.5	Visie op de (proces)rol van lokale energicoöperaties	76
7	Literatuur	78
8	Bijlagen	79

SAMENVAATTING

SAVVAVATTING

Samenvatting

Begin 2014 telt Nederland over de honderd energievoorzieningscoöperaties die zich inzetten voor verduurzaming van de energievoorziening en waarvan burgers de belangrijkste initiatiefnemers en dragers zijn. Zo'n vijftien van deze coöperaties zijn al twintig, vijftientwintig jaar actief en houden zich voornamelijk bezig met de opwekking van windenergie. Vanaf 2007 is er een nieuwe lichting energievoorzieningscoöperaties ontstaan met een bredere doelstelling dan die van de windenergiecoöperaties. Zij richten zich op energieopwekking met zon, wind of een andere techniek in de eigen omgeving om zo 'lokale energie' te bevorderen, maar ook op energiebesparing. Het belang van de lokale gemeenschap – lokale werkgelegenheid en sociale cohesie – staat daarbij centraal.

De Rijksoverheid, maar ook gemeenten verwachten veel van dergelijke burgerinitiatieven op het gebied van energieopwekking en -besparing, en geven aan deze zoveel mogelijk te willen faciliteren en stimuleren. Om inzicht te krijgen in de huidige stand van zaken hebben het PBL en Asisearch op verzoek van het Directoraat-Generaal voor Milieu en Internationale Zaken (DGMI) van het ministerie van Infrastructuur en Milieu onderzoek verricht naar de activiteiten en handelingsperspectieven van energievoorzieningscoöperaties, hun interactie met gemeenten en hun mogelijke bijdrage aan de verwezenlijking van gemeentelijke klimaat- en energiedoelen. Ten behoeve van dat onderzoek zijn betrokkenen van tien relatief ervaren energievoorzieningscoöperaties geïnterviewd, alsmede hun contactpersonen binnen de ambtelijke organisatie van de gemeente waarin de coöperaties actief zijn.

Uit de gesprekken komt naar voren dat het handelingsperspectief van de nieuwe lichting energievoorzieningscoöperaties onder de huidige omstandigheden relatief beperkt is. Hun activiteiten lijken zich toe te spitsen op collectieve inkoopacties van zonnepanelen, kleinschalige energiebesparingsacties voor particuliere woningeigenaren, het beheren van een informatie- en adviesloket en het doorleveren van ingekochte energie. Het financieren en beheren van zonne-energiecentrales op bijvoorbeeld scholen (de zogeheten ontzorgconstructie) was tot voor kort een aantrekkelijke activiteit, maar momenteel zijn er sterke signalen dat coöperaties en projectontwikkelaars hun plannen voor zulke projecten uitstellen vanwege hun onzekerheid over de implicaties

van de nieuwe bepaling van rijkswege dat de elektriciteit 'voor rekening en risico' van de gebruiker moet zijn opgewekt om voor vrijstelling van energielasting in aanmerking te komen. Of de levering van zonne-elektriciteit onder de nieuwe 'postcoderoosregeling' aantrekkelijk zal zijn voor energievoorzieningscoöperaties moet nog worden afgewacht, maar de eerste reacties wijzen erop dat het verdienmodel waarschijnlijk erg mag is. Windmolenprojecten zijn weliswaar wel rendabel, maar qua uitvoering dermate complex dat zulke projecten voor de meeste nieuwe energievoorzieningscoöperaties alleen haalbaar zijn als zij samenwerken met een professionele ontwikkelaar. Grootschaliger energiebesparingsacties in de particuliere woningvoorraad zijn vanwege 'vrijwilligersmoedigheid' moeilijk vol te houden voor een enkel uit vrijwilligers bestaande coöperatie. Onder de huidige omstandigheden zal de bijdrage van energievoorzieningscoöperaties aan de opwekking van hernieuwbare energie en energiebesparing in 2020 daardoor naar verwachting beperkt blijven tot hoogstens enige petajoules.

De bij het onderzoek betrokken gemeenten, op hun beurt, willen bijna zonder uitzondering op relatief korte termijn (variërend van 2020 tot 2045) energie- of klimaatneutraal zijn, maar hebben feitelijk alleen rechtstreeks invloed op het eigen vastgoed en wagenpark. Ze willen om verschillende redenen niet zelf hernieuwbare energie opwekken, en voor het aanjagen van energiebesparing in de particuliere, bestaande woningvoorraad ontbreekt meestal de menskracht. De gemeenten hebben er daarom direct belang bij dat ook grotere projecten meer binnen het bereik komen van energievoorzieningscoöperaties die willen professionaliseren.

Het handelingsperspectief van energievoorzieningscoöperaties wordt deels bepaald door landelijke regelgeving, maar deels hebben gemeenten zelf de sleutel in handen om het handelingsperspectief van energievoorzieningscoöperaties te verbeteren:

- De Rijksoverheid kan op redelijk korte termijn (bijvoorbeeld een jaar) evalueren of de gesignaleerde potentiële knelpunten van de postcoderoosregeling daadwerkelijk een onoverkomelijke hobbel vormen voor energievoorzieningscoöperaties; het Rijk kan dan overwegen om de regeling financieel te verruimen en/of minder complex te maken. Gemeenten en provincies

kunnen een extra stimulans geven; gemeenten kunnen de daken van het eigen vastgoed gratis ter beschikking stellen aan coöperaties voor zonne-energie-installaties, en provinciale fondsen kunnen bij de financiering van energievoerders minder hoge eisen stellen aan de 'kwaliteit van de organisatie' en de minimumhoogte van de lening dan een commerciële bank.

- Het verdient aanbeveling dat het Rijk snel duidelijkheid verschaft over de implicaties van de bepaling dat zonne-elektriciteit die 'achter de meter' is opgewekt alleen is vrijgesteld van energiebelasting als deze is opgewekt 'voor rekening en risico' van de gebruiker.
- Als gemeenten willen dat energievoerders een actieve rol blijven spelen bij het realiseren van windenergieprojecten, is het raadzaam dat zowel het college als de raad zich in een vroeg stadium aan het plan committeert zodra een concrete locatie is aangewezen. In het debat met tegenstanders dient de gemeente dan 'naast' en niet 'achter' de energievoerder te gaan staan. Als een door de gemeente geïnitieerd windenergieproject uiteindelijk toch niet kan doorgaan, zou een energievoerder moeten worden gecompenseerd voor in het voorbereidingstraject gemaakte kosten.
- Als gemeenten willen dat energievoerders een blijvende, substantiële rol spelen in het energiezuiniger maken van de particuliere woningvoorraad, moeten ze daar ook een reële vergoeding tegenover stellen. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties – eveneens belanghebbende – kan de gemeenten daarbij mogelijk ondersteunen.
- Coöperaties die ook grotere projecten gaan oppakken, zullen meer als marktpartij en onderneming gaan opereren, en minder als louter door passie gedreven burgerinitiatief. Dit vraagt ook om een andere rol van de gemeente: niet alleen coachend en faciliterend, maar ook dienstverlenend, participierend en coproducerend. Hoewel de ruimte beperkt zal zijn om energievoerders ten opzichte van reguliere marktpartijen een specifieke behandeling te geven, zouden coöperaties bijvoorbeeld voorrang kunnen krijgen bij aanbestedingen van bepaalde betaalde opdrachten. Energievoerders en gemeenten hebben immers gemeenschappelijke doelen, en beide partijen zullen daarin samen een goede balans moeten vinden. De discussies rond 'maatschappelijk aanbesteden' en aanpassing van de voorwaarden waaronder publieke diensten aan gemeenschapsorganisaties en sociale ondernemingen worden aanbesteed, bieden mogelijk aanknopingspunten.

Aanleiding voor het onderzoek

Op verzoek van het Directoraat-Generaal voor Milieu en Internationale Zaken (DGMI) van het ministerie van Infrastructuur en Milieu (IenM) hebben het PBL en Asisearch onderzoek gedaan naar de activiteiten en handelingsperspectieven van energievoerders,

hun interactie met gemeenten en mogelijke bijdrage aan de verwezenlijking van gemeentelijke klimaat- en energiedoelen. Concreet zijn de volgende vragen geformuleerd:

- Op welke energieterrains zijn energievoerders en -initiatieven actief en hoe groot is daarbij hun handelingsperspectief?
- Op welke manieren proberen gemeenten deze coöperaties en initiatieven te faciliteren en te ondersteunen?
- In hoeverre dragen de activiteiten van de energievoerders en -initiatieven bij aan het realiseren van de klimaat- en energiedoelen van de gemeente?
- Op welke manieren kunnen gemeenten en/of de Rijksoverheid het handelingsperspectief van energievoerders en -initiatieven vergroten?

Context

Begin 2014 telt Nederland ongeveer 110 energievoerders die zich inzetten voor verduurzaming van de energievoorziening en waarvan burgers de belangrijkste initiatiefnemers en dragers zijn. Deze coöperaties kunnen worden onderverdeeld in een vijftiental windenergiecoöperaties die al twintig, vijftientwintig jaar bestaan, en een nieuwe lichter (vanaf 2007) van circa 95 energievoerders met een bredere doelstelling dan die van de windenergiecoöperaties. Zij richten zich op energieopwekking met zon, wind of een andere techniek in de eigen omgeving ('lokale energie'), maar ook op energiebesparing. Het belang van de lokale gemeenschap – lokale werkgelegenheid en sociale cohesie – staat daarbij centraal.

De energievoerders staan op het snijpunt van twee belangrijke maatschappelijke veranderingsprocessen: de 'energieke samenleving' en de 'energietransitie'. Ze dragen bij aan twee vormen van decentralisering: die van de energievoorziening (naar meer lokale productie) en die van de overheid (de overheveling van taken van hogere naar lagere overheden, de markt en de samenleving). De beleidscontext waarbinnen energievoerders opereren, staat onder invloed van maar liefst vier ministeries, namelijk die van Economische Zaken (EZ), Financiën, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en Infrastructuur en Milieu (IenM). In grote lijnen zijn de ministeries van EZ en Financiën het meest bepalend voor het handelingsperspectief van de coöperaties, aangezien vooral zij via respectievelijk belastingwetgeving en energiewetgeving de financiële en juridische randvoorwaarden vaststellen. Het ministerie van IenM bepaalt de ruimtelijke randvoorwaarden, en beïnvloedt via het (lokale) klimaatbeleid de ruimte van

gemeenten om energiecoöperaties te ondersteunen en te faciliteren. De Directie Burgerschap en Informatiebeleid van het ministerie van BZK is een belangrijke aanjager van het debat over de veranderende rol van de overheid en het denken over maatschappelijke initiatieven. Binnen ditzelfde ministerie is de Directie Bouwen en Wonen verantwoordelijk voor het beleid rond energiebesparing in de gebouwde omgeving. De Rijksoverheid bepaalt het beleid uiteraard niet vanuit een ivoren toren. In het *Energieakkoord voor duurzame groei* (SER 2013) hebben het Rijk en een groot aantal maatschappelijke organisaties samen afspraken gemaakt over het energiebeleid voor de korte en lange termijn. In dat akkoord komen de hier genoemde beleidslijnen vooral samen in de thema's energiebesparing en het stimuleren van decentrale duurzame energie.

Het Rijk, gemeenten en (andere) betrokkenen bij het Energieakkoord verwachten in het algemeen veel van de 'energieke samenleving', in deze context begrepen als een samenleving waarin burgers en bedrijven zelf initiatieven nemen en verantwoordelijkheid nemen voor investeringen in energieopwekking en energiebesparende maatregelen in de eigen (woon) omgeving. De overheden geven aan daarbij te willen faciliteren en stimuleren, en waar nodig beperkende regelgeving aan te zullen pakken.

Activiteiten van tien ervaren energiecoöperaties

Voor het onderzoek zijn betrokkenen bij tien energiecoöperaties geïnterviewd, en – in afzonderlijke interviews – hun contactpersonen binnen de ambtelijke organisatie van de gemeente waarin zij actief zijn. Daarvoor hebben we energiecoöperaties benaderd die al enige jaren bestaan. De betreffende coöperaties (en tussen haakjes: gemeenten) zijn: deA (Apeldoorn), CALorie (Castricum), Deltawind (Goeree-Overflakkee), Grunneger Power (Groningen), DE Ramplaan (Haarlem), UWind (Houten), EnergieLeiden (Leiden), LochemEnergie (Lochem), Energiecoöperatie Udenhout (Tilburg) en Energie-U (Utrecht). We verwachten dat de opgaven waarvoor deze coöperaties en gemeenten staan waarschijnlijk niet volledig representatief, maar wel herkenbaar zullen zijn voor veel andere coöperaties en gemeenten.

De activiteiten waarop deze tien coöperaties zich in meerderheid richten zijn doorlevering van hernieuwbare energie, collectieve inkoopacties van zonnepanelen, 'zon op school' en energiebesparingsacties in de particuliere, bestaande woningvoorraad. Drie van de

energiecoöperaties richten zich op windenergie of hebben dat in het recente verleden gedaan. Eén coöperatie beheert een 'officieel' informatie- en adviesloket, terwijl de andere coöperaties soms op ad-hocbasis informatie en advies verstrekken.

Het handelingsperspectief van de energiecoöperaties

Om op een systematische manier te beoordelen voor welke opgaven de energiecoöperaties staan bij de uitvoering van deze activiteiten, zijn per activiteit de volgende onderwerpen in kaart gebracht:

- Het verdienmodel. Hoe en in welke mate kan de activiteit bijdragen aan de inkomsten van de energiecoöperatie? Inkomsten zijn belangrijk om projecten (deels) zelf te kunnen financieren; sommige coöperaties streven er bovendien naar om vrijwilligers een vergoeding voor hun werkzaamheden te geven.
- De benodigde kennis en kunde qua regelgeving, techniek en organisatorische vaardigheden. Dit geeft een indicatie van het type expertise dat een coöperatie in huis moet hebben om een activiteit succesvol te kunnen ontplooiën.
- Het benodigde kapitaal. Sommige activiteiten vereisen een forse voorfinanciering (zoals een zonne-energiecentrale of een windmolen), terwijl bijvoorbeeld een energiebesparingsactie in een wijk vooral veel inzet van menskracht vraagt.
- De beschikbaarheid van vreemd vermogen. Dit kan via commerciële banken, revolverende fondsen, leningen van de gemeente, crowdfunding of door samenwerking met een kapitaalcrachtige partij.
- De bereidheid van de lokale bevolking om deel te nemen aan de desbetreffende activiteit. Voor het doorleveren van elektriciteit en gas bijvoorbeeld, zijn klanten nodig, en voor een informatie- en adviesloket is uiteraard een vraag naar informatie en advies nodig. Bij grotere projecten met een aanzienlijke invloed op de omgeving (zoals windmolens en grotere zonne-energiecentrales) wordt ook ingegaan op het benodigde draagvlak van niet-deelnemers.
- De duur van het traject tot realisatie van een project. Uiteenlopende activiteiten stellen verschillende eisen aan de continuïteit van de coöperatie. Sommige activiteiten (zoals de bouw van windmolens) vergen een lange adem om ze te kunnen realiseren, andere activiteiten (zoals een informatie- en adviesloket) zijn weliswaar snel gestart, maar alleen zinvol als ze langere tijd worden volgehouden.
- De potentiële opbrengst in hernieuwbare energie en vermeden energiegebruik, en bijdrage aan

klimaat- en energiedoelen. Bij elk van de onderscheiden activiteiten wordt een indicatie gegeven van de hoeveelheid energiebesparing of hernieuwbare energie die deze in 2020 kan opleveren. Voor de meeste activiteiten (zoals zonne- en windenergie en energiebesparing) zijn voor 2020 wel ramingen beschikbaar, maar is niet gespecificeerd in hoeverre deze door inspanningen van coöperaties en individuele burgers tot stand kunnen worden gebracht (en dus niet in hoofdzaak door commerciële bedrijven of overheden). Bij de ramingen hebben we daarom onze eigen veronderstellingen voor de afbakening gehanteerd.

De conclusie luidt dat het handelingsperspectief van de nieuwe lichte energiecoöperaties op dit moment relatief beperkt is. De activiteiten lijken zich vooral toe te spitsen op collectieve inkoopacties van zonnepanelen, kleinschalige energiebesparingsacties voor particuliere woningeigenaren, het beheren van een informatie- en adviesloket en het doorleveren van energie. Het financieren en beheren van zonne-energiecentrales op bijvoorbeeld scholen (ook wel de ontzorgconstructie genoemd), was tot voor kort een aantrekkelijke activiteit, maar momenteel zijn er sterke signalen dat coöperaties en projectontwikkelaars hun plannen voor zulke projecten uitstellen vanwege hun onzekerheid over de implicaties van de nieuwe bepaling dat de elektriciteit moet zijn opgewekt 'voor rekening en risico' van de gebruiker om voor vrijstelling van energiebelasting in aanmerking te komen. Of de levering van zonne-energie onder de nieuwe postcoderoosregeling (officieel: 'Verlaagd tarief Energiebelasting voor leden van een coöperatie of vereniging van eigenaren') aantrekkelijk zal zijn voor energiecoöperaties moet nog worden afgewacht. De eerste reacties zijn echter niet positief: met een korting op de energiebelasting van 7,5 cent per kilowattuur (exclusief btw) is het verdienmodel waarschijnlijk erg mager, en bovendien is de uitvoering complex. Het realiseren van windmolenprojecten lijkt voor de meeste nieuwe energiecoöperaties alleen haalbaar als zij samenwerken met een professionele ontwikkelaar. Ook grootschaliger energiebesparingsacties in de particuliere woningvoorraad zijn moeilijk vol te houden voor een enkel uit vrijwilligers bestaande coöperatie.

Onder de huidige omstandigheden blijft de bijdrage van energiecoöperaties aan de opwekking van hernieuwbare energie en aan energiebesparing in 2020 naar verwachting beperkt tot hoogstens enige petajoules:

- De verwachting is dat het geïnstalleerde piekvermogen van zonnepanelen tot 2020 relatief sterk toeneemt (tot 4 à 7 gigawatt, overeenkomend met een elektriciteitsproductie van 13 tot 23

petajoule). Aannemelijk is echter dat daarvan maar een deel zal worden gerealiseerd dankzij de inspanningen van energiecoöperaties op het gebied van collectieve inkoopacties en zonne-energiecentrales. Een groot deel van de zonnepanelen zal op eigen initiatief van particuliere huiseigenaren worden aangeschaft.

- De doelstelling voor windenergie op land bedraagt in totaal 6.000 megawatt in 2020. Slechts een deel van de windenergieprojecten zal een zodanig kleinschalig karakter hebben dat actieve burgerparticipatie – dat wil zeggen een vorm van participatie die verder gaat dan het kopen van windenergieaandelen of -obligaties – een doorslaggevende rol kan spelen in het beoogde vermogen. Volgens ramingen wordt in 2020 circa 30 procent van de totale productie – oftewel 16 petajoule – opgewekt in parken die kleiner zijn dan 100 megawatt aan vermogen. In de praktijk zal het realiseren van een park van rond de 10 megawatt voor een nieuwe energiecoöperatie al een zeer ambitieus project zijn. Maar ook bestaande, meer ervaren windenergiecoöperaties hebben nog weinig ervaring met windparken van 100 megawatt. Deltawind en Zeeuwind onderzoeken momenteel de mogelijkheden voor het realiseren van een windpark van 100 megawatt op en rondom de Krammersluizen.
- De bijdrage van energiecoöperaties aan energiebesparing in de particuliere, bestaande woningvoorraad zal vanwege het arbeidsintensieve karakter zeer beperkt zijn. Bewoners kunnen diverse redenen hebben om geen energiebesparende maatregelen te willen treffen, en om ook deze groep bewoners te kunnen bereiken, vergt van energiecoöperaties een intensieve benadering en een overtuigend aanbod. Een aantal van de onderzochte coöperaties heeft laten zien dat het mogelijk is om geslaagde besparingsacties uit te voeren, maar deze leiden niet automatisch tot een sneeuwbal effect in andere straten of wijken. Een coöperatie die echt 'meters' wil maken met energiebesparing, moet dus bereid zijn om telkens opnieuw een grote inspanning te leveren.

De interactie tussen energiecoöperaties en gemeenten

De bij het onderzoek betrokken gemeenten willen bijna zonder uitzondering op relatief korte termijn (variërend van 2020 tot 2045) energie- of klimaatneutraal zijn, maar feitelijk hebben ze alleen rechtstreeks invloed op het eigen vastgoed en wagenpark. Ze willen om verschillende redenen niet zelf investeren in de opwekking van hernieuwbare energie – bijvoorbeeld omdat ze dat niet als hun taak zien of dat niet haalbaar achten –, en voor

het aanjagen van energiebesparing in de particuliere woningvoorraad ontbreekt de menskracht. Alle gemeenten zien in meer of mindere mate een belangrijke rol weggelegd voor burgerinitiatieven – en meer in het bijzonder van de energiecoöperaties – in de uitvoering van het gemeentelijke energie- en klimaatbeleid. De argumentatie is meestal dat de energiecoöperaties op meer draagvlak kunnen rekenen dan de gemeente, en bovendien goed georganiseerd, deskundig en betrokken zijn en over een goed lokaal netwerk beschikken. In bijna alle gevallen geeft zowel de gemeente als de energiecoöperatie aan dat de onderlinge relatie goed is. De sleutel voor de goede samenwerking is dat ze elkaar op voet van gelijkheid aanspreken, en er begrip is voor elkaars posities, wensen en beperkingen. De meeste gemeenten proberen de energiecoöperaties ook zo goed mogelijk te faciliteren, bijvoorbeeld door bepaalde proceskosten te betalen, een vergaderruimte of de communicatiekanalen van de gemeente beschikbaar te stellen, te coachen en te verbinden, een startsubsidie of -lening te geven, haalbaarheidsstudies te betalen, of door de coöperaties (kleine) betaalde opdrachten te geven.

Toch werd ook zichtbaar dat beide partijen zich soms in zekere zin in een spagaat bevinden. De meeste ambtenaren vinden dat ze de energiecoöperaties hun eigen gang moeten laten gaan (dat wil zeggen: niet moeten sturen, niet zelf initiëren), maar stellen ook dat de gemeente de taak heeft om de ambitieuze klimaat- of energiedoelstellingen te halen. De gemeente entameert daarom vaak grote projecten, en kijkt (of vraagt) vervolgens of de energiecoöperaties daarin willen participeren, of deze zelfs willen trekken. Er is daarbij een spanning tussen de zwaarte van de projecten en de beperkte mogelijkheden van de gemeenten om de energiecoöperaties voor hun diensten te betalen. Daarvoor zijn verschillende redenen genoemd, onder andere dat het beschikbare budget te klein is, de aanbestedingsregels het niet toestaan om boven een bepaald bedrag onderhands opdrachten te gunnen, de gemeente altijd objectief, transparant en non-discriminatoir moet handelen, of dat het beschikbare geld geoormerkt is voor het project en niet voor de diensten van de energiecoöperatie. Sommige ambtenaren hebben er moeite mee als coöperaties ernaar streven om inkomsten te verwerven voor bepaalde diensten, omdat ze daarmee vanuit hun idee meer te maken hebben met een onderneming met een financieel belang, dan met vrijwilligers die zich belangeloos inzetten.

Hoewel de rol van de gemeente als initiatiefnemer voor projecten vaak met wederzijdse instemming is, komen de energiecoöperaties soms voor een lastige keuze te staan: meedraaien met de gemeenteprojecten en voor weinig tot geen geld een forse inspanning leveren, of autonoom

en marginaal blijven. De energiecoöperaties die willen groeien, kiezen er meestal voor om wel te participeren in de door de gemeente geïnitieerde projecten, wellicht in de hoop dat ze daardoor ervaring kunnen opdoen en netwerken kunnen opbouwen, en daardoor op termijn ook uit andere bronnen inkomsten kunnen verwerven en autonoom kunnen opereren. Het risico dat de energiecoöperatie vooralsnog een goedkoop uitvoeringsorgaan wordt van de gemeente is niet geheel denkbeeldig. De energiecoöperaties zeggen desgevraagd dat ze daar scherp op zijn en er niet zijn om de bezuinigingsdrift van de gemeente op te lossen, maar dat dit soms wel lastige afwegingen zijn.

Suggesties voor verbetering van het handelingsperspectief van energiecoöperaties

De hier gegeven suggesties voor verbetering van het handelingsperspectief van energiecoöperaties zijn vooral bedoeld om ook de grotere projecten meer binnen hun bereik te brengen. Het gaat dan vooral om de levering van zonne-elektriciteit onder de nieuwe postcoderoosregeling, het financieren en beheren van zonne-energiecentrales bij derden, het realiseren van windmolenprojecten en grootschaliger energiebesparingsacties in de particuliere woningvoorraad. Het handelingsperspectief van energiecoöperaties wordt deels bepaald door landelijke regelgeving, maar deels hebben gemeenten de sleutel in handen om dat perspectief te verbeteren:

- Bij de postcoderoosregeling zijn de grootste potentiële knelpunten de lange terugverdientijd en de complexiteit van de regeling. Ook als er geen overheadkosten worden gerekend, is de terugverdientijd waarschijnlijk langer dan de termijn (van 10 jaar) waarop de overheid zekerheid geeft over de hoogte van de korting van de energiebelasting. Verder noopt de regeling tot het bijhouden van een complexe boekhouding, het oprichten van een nieuwe, op het project toegesneden coöperatie, zijn er aansprakelijkheidsrisico's, en gaat de coöperatie een langjarige verplichting aan die eisen stelt aan de continuïteit van de bedrijfsvoering. Mocht op korte termijn (bijvoorbeeld een jaar) blijken dat deze potentiële knelpunten in de praktijk inderdaad een onoverkomelijke hobbel vormen voor energiecoöperaties, dan kan de Rijksoverheid overwegen om de regeling financieel te verruimen (dat wil zeggen een hogere korting en/of langere garantietermijn te geven) en minder complex te maken. Gemeenten en provincies kunnen een extra stimulans geven: gemeenten kunnen de daken van het eigen vastgoed

gratis ter beschikking stellen aan coöperaties voor zonne-energiecentrales, en provinciale revoluerende fondsen kunnen minder hoge eisen stellen aan de 'kwaliteit van de organisatie' en de minimumhoogte van de lening dan een commerciële bank. Daardoor kunnen ook projecten mogelijk worden die niet volledig met crowdfunding kunnen worden gefinancierd.

- Zoals gezegd zijn er sterke signalen dat coöperaties en projectontwikkelaars momenteel hun plannen uitstellen om zonne-energieprojecten op daken van derden te financieren en beheren, omdat voor hen onduidelijk is wat de implicaties zijn van de nieuwe bepaling dat de elektriciteit alleen is vrijgesteld van energiebelasting als deze is opgewekt 'voor rekening en risico' van de gebruiker. Het is daarom van belang dat de Rijksoverheid op korte termijn helderheid verschaft over de implicaties van deze bepaling.
- Als gemeenten willen dat energicoöperaties een rol blijven spelen bij het realiseren van windenergieprojecten, is het raadzaam dat zowel het college als de raad zich in een vroeg stadium aan het plan committeert zodra een concrete locatie is aangewezen. In het debat met tegenstanders moet de gemeente 'naast' en niet 'achter' de energiecoöperatie gaan staan, omdat zij meer dan de energicoöperatie in de positie is om toezeggingen te kunnen doen over bijvoorbeeld handhaving en vergoeding van eventuele planschade. De energiecoöperatie kan (naast argumenteren) feitelijk alleen aanbieden dat de revenuen ten goede zullen komen aan de omliggende wijken, maar weet meestal pas in een laat stadium om welke concrete bedragen het zal gaan. Als een door de gemeente geïnitieerd windenergieproject uiteindelijk toch niet kan doorgaan, zou een energicoöperatie moeten worden gecompenseerd voor in het voorbereidingstraject gemaakte kosten. Als gemeenten dit als een normaal ondernemersrisico beschouwen, zullen energiecoöperaties zich waarschijnlijk steeds minder geroepen voelen om zich in te zetten voor windenergieprojecten.
- Het uitvoeren van succesvolle energiebesparingsacties in de particuliere, bestaande woningvoorraad is dermate arbeidsintensief dat coöperaties dit vanwege 'vrijwilligersmoetheid' vaak niet lang kunnen volhouden. De meeste coöperaties streven ernaar om met hun activiteiten inkomsten te verwerven – sommige alleen om daar andere projecten mee te bekostigen, andere ook om een vergoeding te kunnen geven voor de diensten van hun vrijwilligers – en het verdienmodel van deze activiteit is tamelijk beperkt. Een mogelijke oplossing is dat de coöperaties ook uit andere bronnen dan de markt inkomsten krijgen voor hun diensten. In de

huidige situatie gaan er bijvoorbeeld soms grote sommen geld naar voorbereidende haalbaarheidsonderzoeken die commerciële organisaties uitvoeren, en weinig tot niets naar de energicoöperaties, terwijl die voor veel gemeenten de beoogde uitvoerder van het beleid zijn. De logische conclusie zou zijn dat gemeenten die willen dat energicoöperaties een blijvende, substantiële rol spelen in het energiezuiniger maken van de particuliere woningvoorraad, daar ook een reële vergoeding tegenover zetten. Het ministerie van BZK – eveneens belanghebbende – zou de gemeenten daarbij kunnen ondersteunen. De coöperaties die willen professionaleren, zien wel bepaalde risico's – bijvoorbeeld scheve ogen binnen de organisatie (waarom de een wel, en de ander niet?) of de kans dat niet-betaalde vrijwilligers achterover gaan leunen (de betaalde kracht lost het wel op). Maar zij hebben de afweging gemaakt dat ze anders niet tot een organisatie met voldoende continuïteit en slagkracht kunnen uitgroeien. Overigens kiezen sommige coöperaties bewust voor onbezoldigde bestuurs- en werkgroepsleden, omdat ze vrezen anders vertrouwen en draagvlak te verspelen bij hun 'doelgroep' (de medebewoners van het dorp of de wijk). Ze willen onafhankelijk, neutraal en belangeloos kunnen opereren.

- Gegeven de constatering dat de coöperaties en de gemeenten gemeenschappelijke doelen en een gebiedsgerichte lokale benadering delen, is het wenselijk dat de gemeenten een visie ontwikkelen op de rollen van beide partijen en de daaraan verbonden implicaties. Een coherente visie op de mogelijke rol van lokale energicoöperaties in het behalen van de energie- en klimaatdoelen en andere gemeentelijke doelstellingen ontbreekt nu meestal nog. Coöperaties die ook grotere projecten oppakken, zullen meer als marktpartij en onderneming gaan opereren, en minder als een louter door passie gedreven burgerinitiatief. Dit vraagt ook om een andere rol van de gemeente: niet alleen coachend en faciliterend, maar ook dienstverlenend, participierend en coproducerend. Hoewel de ruimte beperkt zal zijn om energicoöperaties ten opzichte van reguliere marktpartijen een specifieke behandeling te geven, zouden coöperaties bijvoorbeeld voorrang kunnen krijgen bij aanbestedingen van bepaalde betaalde opdrachten. De gemeenten en coöperaties moeten daarin samen een goede balans weten te vinden. De discussies rond 'maatschappelijk aanbesteden' en aanpassing van de voorwaarden waaronder publieke diensten aan gemeenschapsorganisaties en sociale ondernemingen worden aanbesteed, bieden mogelijk aanknopingspunten.

VERDIEPING

VERDIEPING

Inleiding

Energiecoöperaties: ambities, handelingsperspectief en interactie met gemeenten

1.1 Opkomst burgerinitiatieven en -coöperaties op het gebied van energie

Rond 2007 verenigt een groep Texelse burgers zich onder de naam TexelEnergie. Ze gaan in coöperatief verband energie inkopen en leveren en lokaal duurzaam opwekken. TexelEnergie is de eerste van een nieuwe lichter lokale duurzame energiecoöperaties, ongeveer twintig jaar daarvoor voorgegaan door een eerste lichter *windenergiecoöperaties*. Begin 2014 telt Nederland ongeveer 95 energiecoöperaties en 15 windenergiecoöperaties. Rekenen we de vele wijk- en buurtinitiatieven rond de collectieve inkoop van zonnepanelen mee, dan loopt het aantal energie-initiatieven op tot 300 à 400.

Kenmerkend voor energiecoöperaties en -initiatieven is dat burgers het initiatief nemen, ze actief zijn in hun eigen woonomgeving, en dat het maatschappelijk doel de richting bepaalt: de lokale opwekking van hernieuwbare energie, energiebesparing en de belangen van de lokale gemeenschap. Hieruit ontstaan organisatievormen die soms volledig op vrijwilligers draaien en soms uitgroeien tot een (semi)professionele coöperatieve onderneming.

De initiatiefnemers en hun coöperaties staan op het snijvlak van twee grote maatschappelijke veranderingsprocessen: van de 'energieke samenleving' en van de 'energietransitie'. Ze spelen een rol in twee decentraliseringsprocessen: van de energievoorziening (naar meer decentrale productie) én van de overheid (de overheveling van taken van hogere naar lagere overheden, markt of samenleving). Ze bundelen innovatiekracht en creativiteit van burgers en bedrijven, en richten dit op verduurzaming van de energievoorziening en versterking van de lokale samenleving. Maatschappelijke energie en energietechnologie gaan hier hand in hand.

Er wordt veel verwacht van de energieke samenleving. Maatschappelijk initiatief wordt op vele manieren

aangemoedigd en toegejuicht: ruim baan voor de energieke samenleving, de samenleving is aan zet! Naarmate dat maatschappelijk initiatief concretere vormen gaat aannemen, blijkt alles toch niet zo eenvoudig. De praktijk is complex, er zijn risico's, financiële middelen ontbreken, procedures en regels beperken de mogelijkheden (maar zijn er meestal ook niet voor niets). De vraag is: hoe werkt de energieke samenleving in de praktijk en in het bijzonder op het gebied van energie?

Deze studie gaat over de energie-initiatieven en hun interactie met de overheid, vooral de gemeenten.

1.2 Beleidskader: energieke samenleving, doe-democratie, de burger aan zet

1.2.1 Vijf beleidslijnen

Vier ministeries beïnvloeden de beleidscontext waarbinnen energie-initiatieven opereren. Binnen het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) gaat het om twee verschillende directies:

- De Directie Burgerschap en Informatiebeleid van het ministerie van BZK is een belangrijke motor achter burger- en overheidsparticipatie, de doe-democratie.
- De Directie Bouwen en Wonen van het ministerie van BZK is verantwoordelijk voor energiebesparing en -opwekking in de gebouwde omgeving.
- Het ministerie van Economische Zaken (EZ) is verantwoordelijk voor het energiebeleid, de wet- en regelgeving (Elektriciteit- en Gaswet) en andere kaders voor de opwekking, distributie en levering van energie.
- Het ministerie van Financiën is verantwoordelijk voor het fiscale regime (energiebelasting, Wet belastingen op milieugrondslag).
- Het ministerie van Infrastructuur en Milieu (IenM) is verantwoordelijk voor (lokaal) klimaatbeleid,

duurzaamheid (waaronder energie), ruimtelijke ordening (inpassing van wind- en zonne-energie).

In grote lijnen zijn de ministeries van EZ en Financiën het meest bepalend voor het handelingsperspectief van de coöperaties, aangezien vooral zij via belasting- en energiewetgeving de financiële en juridische randvoorwaarden vaststellen. Het ministerie van IenM bepaalt de ruimtelijke randvoorwaarden, en beïnvloedt via het (lokale) klimaatbeleid de ruimte van gemeenten om energie-initiatieven te ondersteunen en te faciliteren. Het ministerie van BZK is een belangrijke aanjager van het debat over de veranderende rol van de overheid en het denken over maatschappelijke initiatieven. Daarnaast is de directie Bouwen en Wonen van dit ministerie verantwoordelijk voor het beleid rond energiebesparing in de gebouwde omgeving. Uiteraard bepaalt de overheid het beleid niet vanuit een ivoren toren. In het *Energieakkoord voor duurzame groei* (SER 2013) hebben de Rijksoverheid en een groot aantal maatschappelijke organisaties afspraken gemaakt over het energiebeleid voor de korte en lange termijn. In dat akkoord komen de hier genoemde beleidslijnen vooral samen in de eerste en derde pijler: ‘energiebesparing’, en ‘stimuleren van decentrale duurzame energie’.

We lichten de vijf beleidslijnen en de belangrijkste afspraken in het Energieakkoord hierna verder toe.

1.2.2 De energieke samenleving (of doe-democratie) en maatschappelijke initiatieven

De opkomst van energie-initiatieven is niet los te zien van een bredere maatschappelijke beweging. Op allerlei terreinen, zoals rond de zorg, groenvoorziening of buurthuizen, ontstaan initiatieven van burgers die zich willen inzetten voor de publieke zaak. Dit vraagt om een andere rol en sturingsfilosofie van de overheid. Het ministerie van BZK (Directie Burgerschap en Informatiebeleid) is een belangrijke motor achter het denken – ook van gemeenten – over de energieke samenleving of de doe-democratie. In de beleidsdocumenten van dit ministerie gaat veel aandacht uit naar ‘burgerparticipatie’ of ‘overheidsparticipatie’, oftewel nieuwe vormen van samenwerking tussen overheid en burgers. Er wordt dan in eerste instantie gedacht aan burgers die verantwoordelijkheid nemen voor elkaar en voor hun omgeving, en die betrokken zijn bij hun wijk of omgeving, vrijwilligerswerk doen en die bijvoorbeeld schoonmaakacties in de straat organiseren, een speelveldje opzetten, een buurtcentrum beheren of collectief zonnepanelen inkopen.¹ Meer recent is er ook aandacht voor initiatieven (‘wijkondernemingen’) die meer bedrijfsmatig opereren en economische activiteiten ontplooiën (zie paragraaf 2.6).

In *De Doe-Democratie* (BZK 2013) toont het kabinet zich een warm voorstander van een samenleving waarin ‘burgers meebeslissen door zelf maatschappelijke vraagstukken op te pakken’. Het kabinet stelt dat dit verder gaat dan klassieke participatievormen zoals inspraak of interactieve beleidsvorming: burgers denken niet alleen mee, maar nemen zelf het heft in handen. Het ministerie van BZK reageert met deze nota op veranderingen in de samenleving. Het wijst op het toenemende zelforganiserend vermogen van de samenleving, de terugtrekkende overheid, en een stijgende behoefte aan sociale binding, en ziet dit als een reactie op schaalvergroting, decentralisatie en bezuinigingen. Het kabinet erkent dat geldtekort voor de overheid ook zeker een aanleiding is om activiteiten los te laten en ruimte te scheppen voor maatschappelijk initiatief. Maar het gaat toch vooral om de

‘intrinsieke waarden van de doe-democratie, de bijdrage aan sociale innovatie en vertrouwen, en nieuwe verhoudingen tussen overheid, markt en samenleving (waar co-productie, zelfsturing en netwerkkarrangementen passen)’.

Dat gaat niet vanzelf:

‘De praktijk is vaak weerbarstig, de oerkrachten en tegenwerpingen zijn sterk. (...) Het is een zoektocht naar nieuwe verhoudingen en werkwijzen, waarin we aan de slag gaan zonder vooraf al alle antwoorden te kennen: het is al doende leren.’

Ook voor gemeenten is het zoeken, stelt de VNG Denktank (2013) in zijn analyse van de betekenis van maatschappelijke initiatieven voor gemeenten²:

“De burger centraal”, zeggen we (...). Maar dan bedoelen we nog al te vaak, dat WIJ de burger centraal willen stellen, dat WIJ de burger de kans moeten geven aan zet te zijn. Als de burger dat zelf, ongevraagd, gewoon doet, hebben we daar vaak nog geen goede reactie op. Er zijn al vele publicaties over dit onderwerp verschenen. Dat is goed, het laat zien dat het een zoektocht van velen is. En de antwoorden zijn niet zo makkelijk te vinden.’

De VNG Denktank concludeert dat Nederland aan de vooravond staat van een nieuwe golf aan maatschappelijke initiatieven, dat deze belangrijk zijn voor de samenleving en dat deze zich niet voegen naar de bestaande gemeentelijke procedures en structuren. Hij moedigt de ambtenaren (organisatie), collegeleden (bestuur) en raadsleden (politiek) dan ook aan om te zoeken naar nieuwe manieren om hiermee om te gaan, en stelt voor om op grote schaal te *improviseren en*

experimenteren met nieuwe werkwijzen. Nederland moet toe naar ‘een improviserende gemeente’.

Het ministerie van BZK, het kabinet en de VNG Denktank lijken de energieke samenleving vooral als een gegeven te zien. Het is een *maatschappelijke realiteit* waar de overheid zich aan zal moeten aanpassen. Of zoals de VNG Denktank (2013) het verwoordt:

‘We leven al lang niet meer in een maatschappij waar de gang van zaken door een kleine elite wordt bepaald. (...) Wij denken dat zich een ontwikkeling voltrekt waarbij de invloed van andere partijen dan de overheid aan het groeien is en dat veel van de door ons beschreven initiatieven een algemeen of maatschappelijk belang dienen. In die zin lijkt het monopolie van de overheid op het definiëren van het “algemeen belang” inderdaad voorbij.’

1.2.3 Energietransitie: energiebesparing in de gebouwde omgeving

Het ministerie van BZK (Directie Bouwen en Wonen; voormalig VROM) is verantwoordelijk voor het energiebesparingsbeleid in de gebouwde omgeving. Energiebesparing draagt bij aan de energie- en klimaatdoelstellingen, leidt tot extra bedrijvigheid en werkgelegenheid in de bouw- en installatiesector en aanverwante sectoren en zou de woonlasten van burgers verlagen.

‘Het uitgangspunt is dat burgers en bedrijven zelf verantwoordelijkheid nemen voor investeringen in energiebesparende maatregelen. De overheid faciliteert, stimuleert waar nodig en pakt beperkende regelgeving aan’ (WenR 2013).

Het beleid krijgt vorm via programma’s en projecten zoals BlokvoorBlok, MeerMetMinder, EnergieSprong en Gebieden Energieneutraal (GEN), en vanaf 2014 via een revolverend Nationaal Energiebesparingsfonds (NEF). Het Rijk steunt gemeenten om het beleid lokaal vorm te geven. In de context van het Energieakkoord is afgesproken dat er voor de periode 2014-2016 15 miljoen euro beschikbaar komt voor een gemeentelijke en regionale ondersteuningsstructuur. Het voortouw daarvoor ligt bij de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), dat daarvoor momenteel een programma opzet.

De energiecoöperaties en –initiatieven zijn geen directe doelgroep voor deze directie van BZK. Ze werken samen met gemeenten of de genoemde project- en programmaorganisaties.

1.2.4 Energietransitie: wet- en regelgevende kaders energie

De ministeries van EZ en Financiën bepalen het handelingsperspectief van de energiecoöperaties het meest rechtstreeks. De financiële randvoorwaarden (en de businesscase) voor lokale energieprojecten worden bepaald door subsidies (via de regeling Stimulering Duurzame Energieproductie, SDE+), fiscale mogelijkheden (zoals Energie InvesteringsAftrek) en de energiebelasting. Het ministerie van EZ is zich bewust van het belang van deze kaders voor de lokale energieopwekking en heeft begin november 2013 de nota *Visie Lokale Energie* gepresenteerd (EZ 2013a). De nota biedt een onderbouwing voor de nieuwe regelgeving rond het verlaagde tarief voor de energiebelasting bij coöperatieve opwekking (de zogenoemde ‘postcoderoosregeling’) en voor wijzigingen in de Elektriciteits- en gaswet (STROOM). In hoofdstuk 3 lichten we de meest relevante wet- en regelgeving toe.

Minister Kamp toont zich optimistisch over de betekenis van lokale energie-initiatieven:

‘Lokale energie heeft toekomst. Steeds meer burgers willen samen duurzame energie opwekken in hun eigen buurt of in hun eigen dorp. Het kabinet wil deze burgers ondersteunen. Niet alleen om het gebruik van duurzame energie te bevorderen, maar ook om de het draagvlak onder burgers voor duurzaamheid en energiebesparing te vergroten’ (EZ 2013b).

1.2.5 De energieke samenleving en de energietransitie: klimaat- en energiebeleid

Het ministerie van IenM geeft samen met Rijkswaterstaat (RWS) Leefomgeving richting aan het klimaatbeleid en de Lokale Klimaatagenda, waarin staat beschreven met welke acties overheden in de periode 2011-2014 hun CO₂-reductiedoelstellingen (lokaal, landelijk) willen bereiken. Daarnaast bepaalt IenM de kaders voor ruimtelijke inpassing van grootschalige duurzame energieproductie en daarmee samenhangende inspraak- en participatieprocedures.

‘Ruim baan voor de energieke samenleving’ is een van de actielijnen in de *Klimaatagenda: weerbaar, welvend en groen* (IenM 2013a). Ook hier spreekt groot vertrouwen in de kracht van de energieke samenleving. Om de ambitieuze doelen te bereiken, wil het kabinet gebruikmaken van de energie van alle partijen in het land.

Het Rijk steunt lokale initiatieven via de Green Deals (samen met het ministerie van EZ), de Lokale Klimaatagenda, klimaatambassadeurs en de Coalities Klimaatbestendige Stad, onder andere met steun bij de communicatie over en opschaling van succesvolle projecten. Hoewel in de tussentijdse evaluatie van de

Lokale Klimaatagenda (lenM 2013b) wordt gemeld dat lokale overheden regelmatig het signaal afgeven dat de fte's en budgetten onder druk staan, zijn er geen subsidies beschikbaar gesteld aan gemeenten, zoals de eerdere regelingen BANS en SLOK. Bij 'lokale initiatieven' denkt lenM in eerste instantie aan wat grotere projecten, zoals bedrijventerreinen, duurzame nieuwbouwwijken of smart-gridprojecten. In de Lokale klimaatagenda *Werk maken van klimaat* (lenM 2011) werden de energiecoöperaties expliciet genoemd en zag het ministerie vooral een rol op het gebied van lokale duurzame energie of zelfleveringsprojecten. Dit heeft onder andere geresulteerd in steun voor de brancheorganisatie e-Decentraal (via een Green Deal) en in financiële steun voor een aantal proefprojecten van WijkrijgenKippen in Amsterdam-Zuid (in het kader van het Innovatieprogramma Klimaatneutrale Steden).

In het kader van de Lokale Klimaatagenda heeft AgentschapNL (nu de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, RVO) diverse hulpmiddelen en handreikingen ontwikkeld voor Lokale Duurzame Energiebedrijven (LDEB's).³ Daarnaast zijn er zogeheten Communities of Practice (CoP's) opgezet om kennisuitwisseling te faciliteren. In 2013 is de *Handreiking: de rol van gemeenten bij lokale duurzame energie-initiatieven* (RWS 2013) ontwikkeld, bedoeld voor ambtenaren bij gemeenten die te maken hebben of krijgen met een energie-initiatief. Het gaat hierbij niet alleen om wijkinitiatieven, maar ook om professionaliserende energiecoöperaties. Daaronder verstaat de Handreiking een burgerinitiatief dat (een deel van) de volledige energielevering aan bewoners en bedrijven wil overnemen, en vaak ook nog kapitaalintensieve projecten voor de productie van duurzame energie wil opzetten op het grondgebied van de gemeente. Dat doel vergt een hoge mate van technische, financiële, organisatorische professionaliteit en betrouwbaarheid.

In de handreiking worden vijf rollen onderscheiden die een gemeente kan innemen: als coach, facilitator, dienstverlener, participant of co-producent. Welke rol het meest geschikt en passend is, hangt af van het type initiatief en van het ontwikkelingsstadium. Zo heeft een beginnend initiatief waarin nog wordt gezocht naar een rol het meeste aan een onderzoekende, coachende ambtenaar. Daarmee wordt bedoeld dat de ambtenaar het initiatief verder probeert te brengen door vragen te stellen, goed te luisteren en mee te denken met het initiatief. Een ervaren coöperatie gaat een meer geformaliseerde verbintenis aan met de gemeente, bijvoorbeeld in een joint venture voor een energiebedrijf of een windpark (co-productie). De handreiking is in november 2013 aan staatssecretaris Mansveld

overhandigd tijdens het jaarlijkse HIER Opgewekt-evenement van energie-initiatieven.

1.2.6 De afspraken in het Energieakkoord over de energieke samenleving

In september 2013 hebben ruim veertig organisaties, waaronder de overheid, werkgevers, vakbeweging, natuur- en milieuorganisaties, andere maatschappelijke organisaties en financiële instellingen, zich verbonden aan het *Energieakkoord voor duurzame groei* (SER 2013). Kern van dit akkoord zijn breed gedragen afspraken over energiebesparing, schone technologie en klimaatbeleid. In het Energieakkoord komen de hiervoor beschreven lijnen van de verschillende ministeries samen:

'Dit Energieakkoord biedt handelingsperspectieven aan bedrijven maar ook aan burgers. (...) Burgers en bedrijven worden ondersteund bij het nemen van maatregelen om woningen energiezuinig te maken en zelf energie op te wekken, waardoor ze hun energierekening kunnen verlagen. Deze ontwikkeling is al gaande. Steeds meer mensen nemen het initiatief om zelf energie te produceren, alleen of met anderen, in een coöperatie. Ons land telt inmiddels zo'n 300 coöperaties ("energieke samenleving"). Het akkoord streeft er ook naar deze beweging ruim baan te geven' (SER 2013).

Voor de lokale duurzame energie-initiatieven zijn vooral de afspraken rond energiebesparing in de gebouwde omgeving (pijler 1) en duurzame decentrale opwekking (pijler 3) van belang.

Energiebesparing (pijler 1) is volgens het Energieakkoord in belangrijke mate de verantwoordelijkheid van burgers en bedrijven; zij hebben daar ook belang bij, omdat hiermee de energielasten minder zullen stijgen. De betrokken partijen kiezen daarom voor deze pijler voor een combinatie van voorlichting en bewustwording, ontzorging en financieringsondersteuning. De derde pijler van het Energieakkoord is specifiek toegesneden op decentrale opwekking van hernieuwbare energie door mensen zelf, en in de vorm van coöperatieve initiatieven. Afgesproken is dat minimaal 1 miljoen huishoudens en MKB-bedrijven voor een substantieel deel via duurzame decentrale energie in hun eigen elektriciteitsvraag voorzien, en andere vormen van duurzame opwekking voor eigen gebruik toepassen. In 2020 moet circa 40 petajoule aan energie worden opgewekt met zonnestroom, zonnearmte, warmtepompen, warmte-koudeopslaginstallaties en bio-energie. Het belangrijkste in het Energieakkoord genoemde instrument is de fiscale stimuleringsregeling voor in coöperatief verband opgewekte hernieuwbare energie (de zogenoemde postcoderoosregeling).

Deze regeling is inmiddels in wetgeving omgezet (zie paragraaf 3.4).

Lokale overheden krijgen een duidelijke rol toebedeeld op het gebied van handhaving, maatschappelijk vastgoed en als facilitator op lokaal en regionaal niveau:

‘Voor het proces naar de “energieke samenleving” toe, wordt een ondersteuningsstructuur ontwikkeld waarbij, op basis van de specifieke situatie, op regionaal niveau facilitators worden ingezet. (...) De VNG neemt het voortouw om een voorstel voor het ondersteuningsaanbod uit te werken’ (SER 2013).

De voortgang rond het Energieakkoord wordt gemonitord door een permanente commissie onder leiding van Ed Nijpels. Gesteld wordt dat consistentie in beleid dat vanuit de Rijksoverheid en overige partijen wordt ingezet, een belangrijke factor is voor een succesvolle waarborging van de energietransitie in de komende jaren.

1.3 Onderzoeksvragen

In augustus 2013 heeft het Directoraat-Generaal voor Milieu en Internationale Zaken (DGMI) van het ministerie van IenM het PBL verzocht om onderzoek te doen naar de activiteiten van energievooperaties, hun interactie met de gemeente en hun bijdrage aan de verwezenlijking van de gemeentelijke klimaat- en energiedoelen. In overleg met DGMI zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

- Op welke energieterrijnen zijn energievooperaties en -initiatieven actief en hoe groot is daarbij hun handelingsperspectief?
- Op welke manieren proberen de gemeenten deze initiatieven te faciliteren en te ondersteunen?
- In hoeverre dragen de activiteiten van de energievooperaties en -initiatieven bij aan het realiseren van de klimaat- en energiedoelen van de gemeente?
- Op welke manieren kunnen gemeenten en/of de Rijksoverheid het handelingsperspectief van energievooperaties en -initiatieven vergroten?

Het DGMI heeft tevens aangegeven dat het wenselijk zou zijn dat de onderzoeksresultaten rond de gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart 2014 beschikbaar zouden zijn, zodat ze desgewenst kunnen worden ‘meegenomen’ bij de formulering van beleid inzake de interactie tussen de gemeente en energievooperaties en -initiatieven.

In dit rapport gaan we niet in op de vraag in hoeverre de activiteiten van energievooperaties en -initiatieven kunnen bijdragen aan het versterken van sociale cohesie en de lokale economie. In de literatuur en in discussies wordt vaak gesteld dat dit positieve effecten kunnen zijn van burgerinitiatieven. De belangrijkste reden voor het niet behandelen van deze thema’s is dat de gehanteerde onderzoeksmethode – interviews met coöperatiemedewerkers en gemeenteambtenaren – niet geschikt is om daar een goed zicht op te krijgen. Dat betekent echter geenszins dat die effecten er niet zouden kunnen zijn.

1.4 Onderzoeksmethode

Om antwoorden te krijgen op de hiervoor geformuleerde onderzoeksvragen, hebben we gekozen voor het houden van interviews. Een interview biedt de gelegenheid om door te vragen op thema’s waarvan pas tijdens het gesprek blijkt dat ze van belang zijn. Enquêtes bereiken weliswaar een groter deel van de ‘onderzoekspopulatie’, maar bieden niet de gelegenheid om thema’s goed uit te diepen.

De keuze voor dit instrument had wel consequenties voor de onderzoekspopulatie. Zoals in paragraaf 1.1 is vermeld, telt Nederland momenteel 300 tot 400 energievooperaties, waarvan er inmiddels ongeveer honderdtien een officiële energievooperaties hebben opgericht. Vanwege de relatief beperkt doorlooptijd van het onderzoek is besloten het aantal interviews met energievooperaties en gemeenten te beperken tot in totaal twintig. Bij de selectie van de coöperaties hebben we ons vooral gericht op die coöperaties die al enige jaren bestaan. Dit in de veronderstelling dat de onderzoeksvragen feitelijk alleen door coöperaties en gemeenten met praktijkervaring konden worden beantwoord.

1.5 De interviews

De energievooperaties (en tussen haakjes de gemeenten) waarmee de interviews zijn gehouden, zijn: deA (Apeldoorn), CALorie (Castricum), Deltawind (Goeree-Overflakkee), Grunneger Power (Groningen), DE Ramplaan (Haarlem), UWind (Houten), EnergiekLeiden (Leiden), LochemEnergie (Lochem), Energiecoöperatie (EC) Udenhout (Tilburg) en Energie-U (Utrecht). In tekstkader 1 zijn de betrokken energievooperaties kort beschreven. Alleen in Utrecht zijn ook interviews gehouden met raadsleden (te weten van D66 en de PvdA), vanwege hun doorslaggevende rol in het

onlangs afgeblazen windenergieproject op Lage Weide. Daarnaast is nog een aantal interviews gehouden met vertegenwoordigers van organisaties die – naar onze verwachting – meer vanuit een ‘helicopterview’ hun licht konden laten schijnen op de onderzoeksvragen. Het betreft personen die werkzaam zijn bij (of actief zijn voor) de VEC-NB⁴, AT Osborne, HIER Opgewekt, Adviseur in Beweging, RWS Leefomgeving, RVO (voorheen AgentschapNL), e-Decentraal en de Rabobank. Bijlage 1 geeft een overzicht van degenen met wie namens de genoemde organisaties is gesproken.

We pretenderen niet dat de inzichten die op basis van de interviews zijn verworven, volledig representatief zijn voor alle andere (niet nader bij het onderzoek betrokken) energiecoöperaties en -initiatieven en gemeenten. Elke situatie is immers uniek, ook omdat de activiteiten van coöperaties en initiatieven en de interactie met gemeenten voor een belangrijk deel ‘mensenwerk’ zijn. We verwachten wel dat de opgaven waarvoor de geïnterviewde coöperaties en gemeenten staan ook voor veel andere coöperaties en gemeenten herkenbaar zijn.

1.6 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 gaan we kort in op energie-initiatieven en energiecoöperaties in Nederland in het algemeen: welke activiteiten ontplooiën ze, wat drijft hen, waarom kiezen ze voor de coöperatieve vorm en wie zijn de initiatiefnemers? Dit hoofdstuk is vooral bedoeld als inkadering van de hoofdstukken waarin de resultaten van het empirische onderzoek zijn beschreven (hoofdstuk 3, 4, 5 en 6). Het empirische deel kan desgewenst ook zelfstandig worden gelezen.

In hoofdstuk 3 geven we een overzicht van de activiteiten en projecten waarmee de tien nader onderzochte energiecoöperaties bezig zijn (geweest) of waarmee ze

binnenkort willen starten. Het gaat hier om activiteiten die door meerdere coöperaties in de interviews zijn genoemd. Per activiteit is vervolgens in kaart gebracht: regelgeving en beleidsinstrumenten; verdienmodel; benodigde kennis en kunde; benodigd kapitaal; klantenwerving, draagvlak (windenergie) en tijdsduur (van plan tot realisatie). In een afzonderlijke paragraaf gaan we in op de vraag in hoeverre en op welke manier coöperaties aan vreemd vermogen kunnen komen. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk vatten we samen hoe groot het handelingsperspectief is bij de onderscheiden activiteiten, en in het verlengde daarvan hoe groot de bijdrage van energiecoöperaties naar verwachting kan zijn aan de opwekking van hernieuwbare energie en energiebesparing in de periode tot 2020.

In hoofdstuk 4 proberen we aan de hand van drie windenergiecoöperaties (Houten, Utrecht en Goeree-Overflakkee) enig inzicht te verschaffen in de dynamiek die ontstaat als er concrete plannen zijn om een aantal grote windmolens te plaatsen, vooral als het de bedoeling is om dat in de nabijheid van woningbouw te doen. We kijken daarbij in het bijzonder naar de rol van de energiecoöperaties.

In hoofdstuk 5 beschrijven we voor de nader onderzochte gemeenten de doelstellingen en inbedding in de gemeentelijke organisatie van hun klimaat- en energiebeleid. We gaan hierbij ook in op hun officiële – in beleidsdocumenten vervatte – visie op de rol van de energieke samenleving. Vervolgens bespreken we hoe de interactie tussen de gemeente en de energiecoöperatie (en eventueel andere energie-initiatieven) in de praktijk verloopt.

In hoofdstuk 6, tot slot, geven we een aantal suggesties voor verbetering van het handelingsperspectief van energiecoöperaties.

1 De nader onderzochte energiecoöperaties kort beschreven

DeA (Apeldoorn) is in juni 2012 opgericht als coöperatie (UA, uitgesloten aansprakelijkheid) zonder winstoogmerk. Het kerndoel is duurzame energie van en voor Apeldoorn. De coöperatie heeft 320 leden. De coöperatie geeft participaties uit om kapitaal te genereren. Daarnaast levert deA via het in oktober 2012 opgerichte energiebedrijf (BV) duurzame energie die in de gemeente is opgewekt aan ruim 500 inwoners en bedrijven in de gemeente Apeldoorn. DeA is actief betrokken bij vele projecten in Apeldoorn en de regio van de stedendriehoek (Apeldoorn, Deventer, Zutphen, Lochem). DeA is oorspronkelijk ontstaan uit het idee van een wethouder om een gemeentelijk lokaal energiebedrijf op te zetten. Omdat politiek draagvlak ontbrak, is het idee als zelfstandig burgerinitiatief uitgewerkt. DeA drijft op vrijwilligers, of op projectbasis met betaalde krachten.
(www.de-a.nl)

CALorie (Castricum) is een coöperatie (UA) met 300 leden van en voor de inwoners van de gemeente Castricum (Castricum, Akersloot, Limmen, Bakkum en De Woude). CALorie is in 2009 opgericht naar het voorbeeld van TexelEnergie. Het doel is dat Castricum in 2030 zelfvoorzienend is. CALorie wil duurzame energie opwekken en die ook weer door de leden laten gebruiken. Eventuele winst komt ten goede aan de leden en de participanten van de projecten. Zo blijft het geld in de gemeente. Leden beslissen mee over het beleid en zijn mede-eigenaar van een CALorie-energieproject (als ze participeren). CALorie heeft een zonne-energieproject op een gemeentegebouw gerealiseerd dat is gefinancierd door 40 huishoudens, en werkt aan meerdere zonne-energieprojecten (onder andere in Akersloot). CALorie drijft grotendeels op vrijwilligers en één betaalde parttime coördinator.

(www.calorieenergie.nl)

Deltawind (Goeree-Overflakkee) is een van de ervaren (professionele) windenergiecoöperaties (UA) uit de eerste coöperatieve lichter. In 2014 bestaat Deltawind 25 jaar. Deltawind heeft 1.600 leden. Het doel is het produceren van hernieuwbare energie, het bevorderen van het efficiënt omgaan met energie en van duurzame ontwikkeling. Deltawind is projectontwikkelaar en eigenaar van 25 megawatt aan windmolens op meerdere locaties. Ze werkt samen met coöperatie Zeeuwind van Zeeland aan de realisatie van een groot windpark van 100 megawatt bij de Krammersluizen. Met andere partijen op het eiland, verenigd in de Windgroep, spannen ze zich in om de windenergieambities op Goeree-Overflakkee in goede banen te leiden.

Deltawind is een coöperatie, de leden van de coöperatie (verenigd in de algemene ledenvergadering) zijn het hoogste orgaan. Het bestuur en het bedrijfsbureau geven uitvoering aan het beleid en leggen hierover verantwoording af in de ledenvergadering. De coöperatie kent een vijfhoofdig bestuur. De werkzaamheden van de coöperatie worden verricht binnen het bedrijfsbureau, onder leiding van de directeur. Dit zijn betaalde krachten. Inwoners op het eiland kunnen lid worden en deelnemen en hebben daarmee een stem in de coöperatie. De windturbines staan op het eiland. Iedereen die ze ziet in zijn of haar omgeving kan delen in de financiële voordelen die de coöperatie haar leden geeft. 'Het is onze overtuiging dat deze combinatie de meeste kansen biedt om op de langere termijn de noodzakelijke energietransitie te realiseren.'

(www.deltawind.nl)

Duurzame Energie (DE) Ramplaan (Haarlem) is een coöperatie (UA) en stichting die werkt aan een overgang naar duurzame energie in het Haarlemse Ramplaankwartier. De stichting bestaat sinds 2011 en heeft 230 aspirantleden. In februari 2014 is de energievoorziening DE Ramplaan opgericht. Er is uitgebreid onderzoek verricht naar het potentieel in de wijk en er zijn concrete plannen voor een grote zonne-energiecentrale op een nabijgelegen tennis- annex bollenhal (13 februari 2014 is de verkoop van certificaten gestart). Er is een actie georganiseerd rond collectieve aankoop van zonnepanelen op eigen dak en gezamenlijke isolatie van spouwmuuren. Het initiatief komt van een universitair hoofddocent Milieubeleid. De coöperatie drijft op (circa 20) vrijwilligers.

(<http://deramplaan.nl>)

Energiecoöperatie (UA) Udenhout (Tilburg) is in het voorjaar van 2013 opgericht en heeft een bestuur, werkgroepen, een raad van commissarissen en circa 90 particuliere leden. De 'stip op de horizon' is een geheel zelfstandige energievoorziening in Udenhout binnen 10 à 20 jaar. Andere doelen zijn om te voorzien in noodzakelijke behoeften op lokaal niveau door maatschappelijk en duurzaam ondernemen en het gezamenlijk organiseren van de inrichting van de leefomgeving. De afspraak is dat bestuur en werkgroepleden van EC Udenhout alleen onbezoldigd voor de coöperatie werken, vanuit de overtuiging dat alleen dan draagvlak onder de bevolking kan worden gecreëerd. Voor 2014 staan vier thema's gepland: energiebesparingsprojecten in woningen (onder de vlag van het Tilburgse programma 'Samen geeft energie'), meedraaien in een windenergieproject van de gemeente Tilburg, een zonne-energiecentrale op een paardrijhal en de warmtemeter (warmteopnames van woningen). EC Udenhout werkt samen met vier andere Brabantse coöperaties onder de vlag van de VEC-Noord-Brabant.

(<http://www.ecudenhout.nl>)

EnergiekLeiden (Leiden) is een nog jonge stichting die is opgericht in 2013. Het doel is energieneutraliteit in Leiden en versterking van de lokale economie. De directeur en drijvende kracht heeft veel ervaring in de energiesector. Er zijn circa 12 mensen actief betrokken, waaronder een vijfkoppig bestuur. Dit zijn mensen die hun kennis en ervaring willen inzetten voor Leiden. Zij werken allen op basis van vrijwilligheid. De intentie is om de werkzaamheden op projectbasis te vergoeden. EnergiekLeiden werkt nauw samen met woningbouwcorporatie Portaal en de lokale Rabobank. Er is gestart met een wijkgerichte actie voor collectieve inkoop van zonnepanelen, die nu in een andere wijk wordt herhaald. Daarnaast lopen er projecten voor een zonne-energiecentrale op een groot pand in de binnenstad en op diverse scholen, energiebesparingsacties met minima, en wordt gewerkt aan een energiedesk voor het MKB. EnergiekLeiden heeft actief mee gedacht over een duurzaamheids- en een initiatievenfonds in Leiden.
(www.energiekleiden.nl)

Energie-U (Utrecht) is een lokale duurzame energiecoöperatie voor en door Utrechters, bewoners en bedrijven. Ze willen samen duurzame energie opwekken in de eigen regio, samen werken aan isolatie en energiebesparing. Op 5 oktober 2010 is de vereniging officieel opgericht. Op 31 oktober 2013 is de vereniging omgezet in een coöperatie. Energie-U heeft 450 betalende leden, onder wie 50 actieve leden die in diverse werkgroepen actief zijn, onder andere met collectieve inkoop van zonnepanelen voor particulieren, huurders, appartementen, scholen en bedrijven, de ontwikkeling van windpark Lage Weide, kleinere stadsturbines, projecten in het onderwijs en communicatie en acties. Het bestuur werkt onbezoldigd. Veel aandacht is in 2012 en 2013 uitgegaan naar windpark Lage Weide. Energie-U had vergevorderde plannen om een coöperatief windpark te ontwikkelen: Windpark Weidewind. De bedoeling was dat dit door een coöperatie van Utrechtse burgers samen met bedrijven van Lage Weide zou worden ontwikkeld en betaald. De winst van het park zou gaan naar een investeringsfonds waarmee Energie-U jaarlijks 50.000 tot 100.000 euro in duurzaamheid wilde investeren in de omliggende wijken en de stad. Voor de ontwikkeling en exploitatie is een aparte BV opgericht: Weidewind BV. Het bestuur bestaat uit twee leden van het ontwikkelconsortium Ecofys, Renewable Factory and Blix, en twee leden van Energie-U. Eind januari 2014 is het plan afgeblazen omdat politiek draagvlak ontbrak (zie verder paragraaf 4.2).
(<http://www.energie-u.nl>)

Grunneger Power (Groningen) is een coöperatie voor de stad Groningen en ommeland. De coöperatie is formeel opgericht in 2012, een jaar na de openingsbijeenkomst in 2011. Er zijn zowel burgers als ondernemingen aangesloten. Doelstelling is om inwoners en organisaties in staat te stellen hun eigen duurzame energie op te wekken, individueel, maar vooral ook samen. Grunneger Power is een burgerinitiatief: 'We willen laten zien dat we als burgers echt duurzame energie willen. En dat we daar ook zelf voor kunnen zorgen. Dit is ook nodig om in Nederland de transitie naar duurzame energie te versnellen.' Grunneger Power biedt diensten en advies over het plaatsen van zonnepanelen. Daarnaast is een aantal grotere zonne-energieprojecten gerealiseerd. De coöperatie heeft 750 particuliere leden. Verder zijn er 19 organisaties lid, waaronder de Rabobank, woningcorporatie en het waterbedrijf en 11 Verenigingen van Eigenaren (250 huishoudens). Sinds april 2012 opereert Grunneger Power ook als 'energiebedrijf'. Ze levert via tussenkomst van een leverancier 2,5 miljoen kilowattuur duurzame stroom en 2 miljoen kubieke meter gas aan haar klanten (waaronder ook een aantal grootverbruikers). Het energiebedrijf heeft 550 klanten. In 2013 is Noord Nederland Duurzaam (NLD Energie) opgericht, een dochtercoöperatie van Groningse, Friese en Drentse coöperaties die naar verwachting in 2014 over een eigen leveringsvergunningen beschikt en de energielevering overneemt. Grunneger Power werkt met drie betaalde krachten: de directeur, een boekhouder en een front- en backofficemedewerker voor het energiebedrijf die klanten te woord staat.
(www.grunnegerpower.nl)

LochemEnergie (Lochem) is een coöperatie (UA), opgericht in 2011 en met bijna 500 leden. Het doel is duurzame energie van, voor en door inwoners van de gemeente Lochem. LochemEnergie wil duurzame energie opwekken ten behoeve van haar leden. Dit zijn huishoudens en zakelijke afnemers binnen de gemeente Lochem. LochemEnergie is actief betrokken bij vele projecten in Lochem en de regio van de stedendriehoek. Onder andere in een project van het Innovatie Programma Intelligente Netten waarbij een groot zonne-energieproject is gerealiseerd op het gemeentehuis en waarmee de mogelijkheden van smart-grids worden uitgetest. Daarnaast lopen er projecten op het gebied van woningsisolatie, duurzaam renoveren, elektrisch vervoer, energiebesparing en rond het draagvlak voor windenergieprojecten (Frisse Wind). Er zijn vijf bestuursleden die door de leden worden gekozen. Deze werken onbezoldigd. Daarnaast zijn er vier vaste adviseurs die op projectbasis werken.
(www.lochemenergie.net)

UWind (Houten) is een coöperatie (UA) die in 1989 is opgericht. Het doel van de vereniging is het stimuleren van het gebruik van duurzame energiebronnen, in het bijzonder windenergie, en het op milieuvriendelijke wijze produceren van energie ten behoeve van haar leden. De vereniging probeert dit doel te bereiken door windturbines te plaatsen en te beheren in de provincie Utrecht, maar ook met andere activiteiten. In juli 2013 is windpark Houten bij het Amsterdam-Rijnkanaal in gebruik genomen (6 megawatt). Dit is het enige project waaraan UWind actief heeft bijgedragen. Hier is een proces aan voorafgegaan van ruim 15 jaar tussen ideeënfase tot exploitatie. UWind heeft aan de wieg gestaan en is nauw betrokken geweest bij het gehele proces. UWind heeft 130 leden die gezamenlijk de koers en strategie van de coöperatie in algemene ledenvergadering bepalen. De vijf bestuursleden zijn de primaire trekkers van het windenergieproject. Zij hebben een achtergrond in de (wind)energiesector.
(www.uwind.nl)

Noten

- 1 'Burgerparticipatie' zie: Rijksoverheid: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/democratie-en-burgerschap/van-burgerparticipatie-naar-overheidsparticipatie>; VNG: <http://www.vng.nl/onderwerpenindex/bestuur/burgerparticipatie>.
- 2 In deze analyse is vooral gekeken naar voorbeelden van wijkgerichte maatschappelijke initiatieven in het sociale en culturele domein (zorg, welzijn, groenvoorziening), en minder naar energie-initiatieven.
- 3 Publicaties over Lokale Duurzame Energiebedrijven van AgentschapNL en RWS Leefomgeving: Negen lessen van de Community of Practise Lokale Duurzame Energiebedrijven (2012), Informatiekaart Lokale Duurzame Energiebedrijven: Brochure Kracht uit eigen energie, Gemeenten en lokale duurzame energiebedrijven; Wet- en regelgeving lokale duurzame energiebedrijven (oktober 2011); Participatiemodellen voor de realisatie van windenergie op land, handreiking voor bewoners, lokale ondernemers, gemeenten en investeerders (november 2011); AgentschapNL, VNG, Handleiding Draagvlak voor duurzame energie (2013).
- 4 Verenigde Energie Coöperaties Noord-Brabant.

Energie-initiatieven en -coöperaties in Nederland

2.1 Spectrum: van net gestart tot 25 jaar ervaring

Nederland telt begin 2014 ongeveer 300 à 400 energie-initiatieven. Deze zijn te onderscheiden in:

- Initiatieven waarvan burgers de belangrijkste initiatiefnemers en dragers zijn. Deze initiatieven zijn verder onder te verdelen in: wijkinitiatieven, startende energiecoöperaties (of stichtingen, verenigingen), meer ervaren energiecoöperaties en gevestigde windenergiecoöperaties. Een initiatief van buurtbewoners om gezamenlijk zonnepanelen in te kopen, heeft een ander karakter dan een ervaren windenergiecoöperatie die al 25 jaar projecten ontwikkelt en exploiteert. In het eerste geval gaat het om een vrijwillig, spontaan burgerinitiatief, in het tweede geval om een coöperatieve onderneming, meestal met betaalde krachten in dienst. Ze vormen de uitersten van het spectrum van energie-initiatieven die zijn geïnitieerd door burgers.
- Initiatieven die door commerciële partijen of gemeenten zijn geïnitieerd en waarbij burgers betrokken zijn, bijvoorbeeld via financiële participatie. Dit type is wel vermeld op de website van HIER Opgewekt¹, maar is strikt gesproken geen echt burgerinitiatief.

In dit rapport staan de energiecoöperaties en energie-initiatieven van burgers centraal.

2.1.1 Wijk- en buurtinitiatieven

Vanaf 2007 beginnen groepen burgers zich in wijken en buurten te organiseren rondom het thema energie. Ze kopen gezamenlijk zonnepanelen in of organiseren een zonne-energieproject op een school of bibliotheek, onderzoeken andere mogelijkheden voor opwekking en besparing in de wijk, of kopen in uitzonderlijke gevallen zelfs een afgeschreven windmolen (in Den Haag). Hoeveel wijkinitiatieven er zijn, is onbekend.² Deze wijkinitiatieven vormen losse, vaak tijdelijke

samenwerkingsverbanden en hebben meestal geen formele rechtsvorm. Dit type wordt meestal onder het begrip burgerinitiatief geschaard. Dit omvat ook initiatieven van Verenigingen van Eigenaren (VVE's) of huurders van bedrijfsverzamelgebouwen.

Inmiddels zijn in elke stad en gemeente dit soort wijkinitiatieven te vinden. Het grootste deel heeft geen officiële rechtsvorm (bijvoorbeeld omdat ze pas kort geleden zijn opgericht), maar een ander deel heeft inmiddels een energiecoöperatie, -stichting of -vereniging opgericht.

2.1.2 Windenergie- en energiecoöperaties

Nederland telt ongeveer 110 windenergie- en energiecoöperaties (zie bijlage 2 voor een overzicht). Dit zijn rechtspersonen met een maatschappelijke doelstelling en een meer bedrijfsmatige insteek dan de wijkinitiatieven. De windenergiecoöperaties zijn al 20 à 25 jaar actief (de eerste generatie). De eerste energiecoöperaties ontstaan rond 2007 (de tweede generatie). Deze nieuwe lichter energiecoöperaties heeft een bredere doelstelling dan de windenergiecoöperaties. Het gaat om energiebesparing en -opwekking in de eigen omgeving ('lokale energie'). Dat kan met wind, zon of een andere duurzame techniek. Het belang van de lokale gemeenschap staat vaak centraal (inclusief werkgelegenheid, sociale cohesie, leefbaarheid en lokale economie).

Windenergiecoöperaties

Eind jaren tachtig, begin jaren negentig beginnen de eerste burgers in coöperatief verband windenergieprojecten op te zetten. De meeste van de ongeveer 15 windenergiecoöperaties bestaan nu 20 à 25 jaar. Ze zijn eigenaar van een of meerdere windmolens, die ze grotendeels collectief – door inleg van leden – hebben gefinancierd. De grotere coöperaties zijn uitgegroeid tot (semi)professionele projectontwikkelaars. Deltawind, een coöperatie met 1.600 leden op Goeree-Overflakkee, en Zeeuwind met 1.400 leden op Zeeland ontwikkelen momenteel

samen een windenergieproject van 100 megawatt bij de Krammersluizen. De Windvogel (3.000 leden) beheert zelf 6 molens (4,6 megawatt) en ondersteunt landelijke coöperatieve windenergieprojecten. De totale coöperatieve windenergiesector heeft 10.000 leden en heeft 85 megawatt aan vermogen gerealiseerd.

Lokale energiecoöperaties, -stichtingen en -verenigingen

De eerste energiecoöperatie, TexelEnergie, wordt opgericht in 2007. Vanaf 2011 neemt het aantal snel toe: in 2011 met 10, in 2012 met circa 20 en in 2013 met maar liefst 40 nieuwe coöperaties. Begin 2014 zijn er circa 95 coöperaties (of soms stichtingen of verenigingen)³ en zijn er circa 15 tot 20 in oprichting. De groei lijkt begin 2014 enigszins af te vlakken.

De meeste coöperaties zijn opgericht door burgers. De leden zijn burgers (natuurlijke personen) of lokale ondernemers, VvE's (rechtspersonen) en soms ook een gemeente.⁴ Een uitzondering vormt NDSM Energie in Amsterdam, een coöperatie van ondernemers op de NDSM-werf. Daarnaast heeft een aantal gemeenten het initiatief genomen om een lokaal energiebedrijf op te richten.⁵

Een logisch gevolg van de snelle groei vanaf 2011 is dat de meeste coöperaties nog maar kort bestaan. Ze oriënteren zich op hun missie en mogelijkheden, en zijn zich voorzichtig naar buiten toe aan het profileren. Ze hebben een beperkt aantal (aspirant-)leden. Een relatief kleine groep van ongeveer 15 coöperaties is al langer actief en begint een stabiele organisatie te vormen. Ze bestaan uit een kerngroep (vaak het bestuur) met daaromheen een actieve groep vrijwilligers, en hebben meestal enkele honderden leden. Voorbeelden zijn Amelander Energie Coöperatie, de Noord Hollandse Energie Coöperatie, de Apeldoorn, LochemEnergie, Energie-U, CALorie en Grunneger Power. TexelEnergie is inmiddels uitgegroeid tot een coöperatie met 3.000 leden en is daarmee veruit de grootste in Nederland.

2.1.3 Commerciële initiatieven: projecten met (financiële) participatie van burgers

Energie-initiatieven worden ook door projectontwikkelaars geïnitieerd. Zij betrekken burgers bij een windenergie- of zonne-energieproject via een of andere vorm van financiële participatie. Het project is in dit geval het vertrekpunt. Voorbeelden zijn de Windcentrale, Stichting 1 Miljoen Watt, projecten van Solar Green Point of de windparken Burgervlot en Houten van Eneco. Soms wordt ten behoeve van deze projecten een (project)coöperatie opgezet (in dat geval krijgen de leden zeggenschap over de productie-installatie), maar vaak blijft het bij een zuiver financiële participatie, zonder medezeggenschap. In het verlengde hiervan zijn ook de beleggings- en investeringsfondsen te zien,

zoals Meewind of Zeekracht (voor windenergieprojecten op zee). In deze gevallen is er geen sprake van een echt burgerinitiatief, en zijn de betrokkenheid van burgers en de binding met de eigen omgeving beperkt. Een bijzonder participatiemodel betreft de projecten waar burgers in ruil voor waardebonnen investeren in zonnepanelen bij een ondernemer, school of agrarisch bedrijf. Met de Boerzoektbuur-projecten zijn op deze manier bijna 40 projecten door burgers gefinancierd.

De verwachting is dat dit type 'projectgedreven' initiatieven sterk zal toenemen. Een belangrijke drijfveer bij projecten voor windenergie op land is de verwachting dat de mogelijkheid voor participatie in het project voor meer draagvlak kan zorgen, bij zonne-energieprojecten is dat vooral de nieuwe fiscale regeling voor een verlaagd energiebelastingtarief bij coöperatieve opwekking ('postcoderoosregeling', per 1 januari 2014).⁶

2.1.4 Samenwerkingsverbanden: belangenbehartiging, kennisuitwisseling

Als er binnen een gemeente meerdere energie-initiatieven zijn, werken deze vaak onderling samen. In diverse gemeenten zijn de 'losse' wijkinitiatieven via informele netwerken met elkaar verbonden, zoals het actieve Amsterdamse WijkKrijgenKippen-netwerk⁷, maar vaak spelen ook gemeenten een rol bij het met elkaar in contact brengen van de plaatselijke initiatieven. In Haarlem biedt de Groene Mug (het klimaatbureau van de gemeente) een platform voor onderlinge samenwerking en kennisuitwisseling. Dit gebeurt ook in Tilburg. Het belangrijkste doel is dat de wijkinitiatieven kunnen leren van elkaars geslaagde en minder geslaagde projecten. De meer geïnstitutionaliseerde energiecoöperaties werken vaak ook samen in regionale netwerken, onder andere in de stadsregio Amsterdam⁸, Noord-Brabant⁹, de kop van Noord-Holland¹⁰, de stedendriehoek¹¹ en Noord-Nederland.¹² Landelijk hebben veel energiecoöperaties zich aangesloten bij e-Decentraal, dat in 2010 is opgericht als belangenbehartiger voor organisaties die actief zijn op het gebied van decentrale energieopwekking. Via het platform van HIER Opgewekt en de HIER Servicepunten van de regionale natuur- en milieuorganisaties wordt kennis uitgewisseld, en grotendeels ook via de informele netwerken. De windenergiecoöperaties werken al veel langer samen in meer geïnstitutionaliseerde verbanden. Ze zijn sinds 1979 verenigd onder de vlag van de Vereniging Organisatie Duurzame Energie (ODE). De meeste coöperaties zijn aangesloten bij de WindUnie (als coöperatie van particuliere windmoleneigenaars) en lid van de brancheorganisatie voor wind, NWEA. Eind 2013 is een 'coöperatie van de windenergiecoöperaties' (REScoopNL) opgericht voor landelijke samenwerking op het gebied van coöperatieve projecten.¹³ Tot slot zijn er sterke internationale banden met Europese koepel-organisaties voor energiecoöperaties.

2.2 Missie, doelstellingen en drijfveren van de coöperaties

De energiecoöperaties en -initiatieven hebben een duidelijke missie: ze willen lokaal hernieuwbare energie opwekken en energie besparen, en ze streven meestal – als stip op de horizon – naar energieneutraliteit in hun eigen omgeving.¹⁴

Als belangrijkste doelen worden genoemd:

- de energietransitie versnellen (energiezekerheid, klimaat, milieu);
- energiekosten reduceren (energiebesparing);
- de lokale economie versterken (werkgelegenheid);
- de lokale gemeenschap versterken (leefbaarheid, sociale cohesie);
- meer zeggenschap over de eigen energievoorziening en leefomgeving;
- commerciële kansen (de lokale energieniche).

De initiatieven verschillen onderling in de motivaties *waarom* ze actief zijn. Voor de ene coöperatie is het hoofddoel om lokaal meer duurzame energie te produceren. Ze zien dat de energiesector in handen is van enkele grootschalige internationale energiebedrijven en dat de samenleving daar in te grote mate afhankelijk van is geworden. De provincies hebben hun aandelen in Essent en Nuon verkocht en gemeenten zien de lokale energievoorziening steeds minder als hun taak.

De coöperaties nemen daarom zelf het heft in handen, willen meer autonomie, streven naar schaalverkleining ('de menselijke maat') en een grote mate van zelfvoorziening. Een aantal stelt dat de energie als nutsvoorziening nooit uit handen van de gemeenschap (overheid) had mogen worden gegeven. Ze geven hiermee uiting aan een bredere maatschappelijke trend, waarbij een deel van de bevolking bijvoorbeeld ook zorg en voedselproductie meer in eigen hand wil nemen.¹⁵ Andere coöperaties zien energie vooral als middel om andere doelen te bereiken, zoals versterking van de lokale werkgelegenheid, kostenreductie ('energiearmoede'), leefbaarheid, gemeenschapsvorming of revitalisering van de samenleving en herstel van sociaal vertrouwen (sociale cohesie). De filosofie is dat als het geld dat bewoners nu voor hun energie aan grote energieleveranciers betalen¹⁶ binnen de gemeenschap kan worden gehouden door lokaal energie te produceren en te leveren, voorkomen kan worden dat lokale voorzieningen (sportverenigingen, buurthuizen, scholen en dergelijke) moeten sluiten. De hoop of verwachting is dat daardoor ouderen en jongeren er kunnen blijven wonen, en 'het krimpen' van een regio kan worden gestopt of vertraagd.

Voor beide 'stromingen' zijn de leidende principes: (1) de bewoner is de baas, (2) we doen het voor de

gemeenschap en (3) de winst moet terug naar de gemeenschap. In concreto betekent dit dat in ieder geval de leden van de coöperatie zeggenschap hebben en financieel participeren, en vaak worden ook sociale duurzaamheidsfondsen opgericht waarmee initiatieven uit de samenleving (van niet-leden) financieel worden ondersteund.

Een belangrijke reden voor de recente sterke opkomst van energie-initiatieven en -coöperaties – naast de constatering dat het past in een algemene trend naar gewenste schaalverkleining en meer autonomie – is dat de gewenste schaalverkleining van energieopwekking sinds kort binnen bereik is gekomen: er is, met andere woorden, handelingsperspectief voor burgers. Een belangrijke ontwikkeling van de laatste jaren is dat zonnepanelen zo sterk in prijs zijn gedaald, dat het met de huidige salderingsregels al enige jaren rendabel is om zelf zonne-elektriciteit op te wekken. Dat maakte de weg vrij voor collectieve inkoopacties en kleine zonne-energiecentrales op scholen en ander (maatschappelijk) vastgoed, en vaak richten de energie-initiatieven de aandacht na enige tijd ook op andere activiteiten (zoals energiebesparing). Daarnaast heeft de liberalisering van de energiemarkt nieuwe mogelijkheden gecreëerd; consumenten kunnen kiezen en krachten bundelen, en nieuwe leveranciers hebben makkelijker toegang tot de markt.

2.3 Activiteiten

De meeste energie-initiatieven richten zich op de volgende activiteiten:

- lokale opwekking van hernieuwbare energie (meestal elektriciteit);
- doorlevering (meestal via wederverkoop);
- energiebesparing;
- voorlichting en bewustwording.

We lichten deze activiteiten hierna toe.

2.3.1 Lokale opwekking van hernieuwbare energie

De energie-initiatieven willen lokaal hernieuwbare energie opwekken, en gaan uit van wat er lokaal mogelijk is (gebiedsgerichte benadering). In principe kunnen dat alle vormen van duurzame energie zijn: van zon en wind tot waterkracht- en getijdecentrales. Ook de productie en inzet van biomassa en biogas worden als optie genoemd, vaak op voorwaarde dat die lokaal is geproduceerd. Het concrete handelingsperspectief wordt echter bepaald – soms beperkt – door externe factoren, zoals de technologie, de complexiteit, het schaalniveau en de financieringsbehoefte, en door interne factoren, zoals de beschikbare deskundigheid, professionaliteit, mankracht

en middelen. Windenergieprojecten, warmteprojecten, waterkracht- of getijdencentrales zijn vaak een maatje te groot, zeker voor wijkinitiatieven en startende coöperaties. Thermobello, een coöperatie van bewoners die in de wijk Eva-Lanxmeer in Culemborg de warmtevoorziening en het lokale warmtenet beheert, is in die zin a-typisch.¹⁷ Dit geldt ook voor ADEM Houten dat de waterkrachtcentrale Hagestein wil overnemen.¹⁸

In de praktijk beginnen de meeste initiatieven met collectieve inkoopacties van zonnepanelen, meestal gericht op particuliere woningen en soms ook op huurwoningen. Als volgende stap komen kleinere zonne-energieprojecten op daken van scholen, sport-instellingen, bibliotheken en dergelijke in beeld.¹⁹ Dit soort projecten is rendabel zolang de opgewekte elektriciteit is vrijgesteld van energiebelasting en mag worden gesaldeerd.²⁰ Er is inmiddels een aanzienlijk aantal van dit type projecten gerealiseerd (het exacte aantal is onbekend). Grotere zonne-energieprojecten, grondgebonden zonneweides en centrales op grote dakoppervlakten waren tot voor kort alleen rendabel als het lukte om een beschikking te krijgen voor het hoogste tarief (15 cent per kilowattuur) van de SDE+-subsidie-regeling. In veel gevallen was het budget echter al uitgeput voordat deze fase werd opengesteld. Dit type projecten is bovendien complexer en kapitaalintensiever. De nieuwe postcoderoosregeling, die sinds 1 januari 2014 van kracht is, biedt mogelijk kansen. Er liggen al veel plannen op de plank die momenteel worden doorgerekend op financiële haalbaarheid.

Windenergieprojecten zijn rendabel maar zijn procedureel (qua vergunningen, inspraakprocedures en afstemming met de gemeente) erg complex. Bovendien is er veel kapitaal nodig in het ontwikkeltraject. Tot nu toe is dit voornamelijk het terrein van de ervaren (wind-energie)coöperaties. Deze coöperaties zijn nauw betrokken bij de ontwikkelingsplannen in hun regio's. Deltawind werkt samen met andere projectontwikkelaars (de Windgroep) aan de ontwikkeling van windenergie op Goeree-Overflakkee. Deltawind en Zeeuwind investeren gezamenlijk in een groot windpark van 100 megawatt in de Krammersluizen. Deze coöperaties zijn hun aanbod nu aan het uitbreiden: ze organiseren ook collectieve inkoop voor zonnepanelen voor hun leden en verkennen de mogelijkheden voor andere opwekkingstechnologieën. Zo heeft Deltawind in 2012 een zonnepark gerealiseerd.

Van de nieuwe lichte energiecoöperaties heeft Energie-U uit Utrecht, een coöperatie met 450 leden, zich na een uitvraag van de gemeente Utrecht opgeworpen als initiatiefnemer voor een windenergie-project op industrieterrein Lage Weide (deze casus wordt beschreven in paragraaf 4.2). In Brabant zijn de

coöperaties gevraagd om een visie op burgerparticipatie bij windenergie op land te ontwikkelen (Sociaal Levende Wind). In de stedendriehoek werken LochemEnergie en andere coöperaties aan de ontwikkeling van een participatiemethode (Frisse Wind). Sommige 'nieuwe' energiecoöperaties beschouwen windmolens als 'te grootschalig' en/of als potentiële splijtzwam (vanwege de vaak felle reacties die windenergieprojecten kunnen oproepen) en willen daarom niet in de ontwikkeling daarvan stappen.

2.3.2 Doorlevering van hernieuwbare energie

Een aanzienlijk aantal coöperaties (bijna de helft) heeft contracten afgesloten met een energieleverancier (zoals Eneco, Greenchoice, Anode en Qwint) voor een zogenoemde wederverkoopconstructie. Daarbij brengt de coöperatie klanten aan voor levering van elektriciteit en gas, en krijgt in ruil daarvoor jaarlijks een bepaald bedrag van de energieleverancier. Meestal gaat het om hernieuwbare elektriciteit; omdat er in Nederland nog maar weinig groen gas wordt geproduceerd, is het gas meestal 'gewoon' aardgas, al dan niet 'vergroend' met certificaten.

Een klein aantal energiecoöperaties, zoals NLD Energie²¹ (waar Grunneger Power deel van uitmaakt) en DE Unie²² (opgericht door TexelEnergie, Urgenda en de WindUnie), heeft (binnenkort²³) zelf een leveringsvergunning, waardoor ze elektriciteit en gas op de groothandelsmarkt kunnen inkopen. De marge is daardoor ongeveer drie keer zo hoog als bij de wederverkoopconstructie. Het doel van NLD Energie is om de winsten terug te sluisen naar de aangesloten coöperaties. DE Unie biedt een breed pakket aan diensten voor ondersteuning van de lokale energiecoöperaties, zoals het verzorgen van de ledenadministratie en de helpdesk.

Mogelijk als spin-off van het feit dat de energiecoöperaties de vraag naar lokale energie meer zichtbaar hebben gemaakt, zijn er de laatste tijd steeds meer leveranciers actief op de lokale hernieuwbare energiemarkt. Leveranciers als Greenchoice, Eneco, Qwint, Raedthuys en Anode bieden lokale energiepakketten en wederverkoopconstructies aan. In 2013 is HuismerkEnergie opgericht, een zelfstandig energiebedrijf dat zich specifiek richt op levering van lokale schone energie.²⁴ De provincie Gelderland is in januari 2014 aandeelhouder geworden van HuismerkEnergie door een participatie via het Innovatie & Investeringsfonds Gelderland.

2.3.3 Energiebesparing

Sommige energiecoöperaties en energie-initiatieven richten zich op energiebesparing in de bestaande, particuliere woningvoorraad of het lokale MKB. Ze ontwikkelen op de wijk toegesneden voorstellen voor

woningisolatie, soms in combinatie met opwekkings-technieken zoals zonnepanelen, zonneboilers en warmtepompen. Door dit collectief te organiseren, zijn de kosten te reduceren. De coöperaties brengen de aanbodkant (van aannemers, installateurs) en de vraagkant (van bewoners) bij elkaar. Vaak sluiten ze aan bij bestaande energiebesparingprogramma's van de gemeente en/of landelijke programma's zoals EnergieSprong, BlokvoorBlok, MeerMetMinder of WattvoorWatt.

2.3.4 Voorlichting: energieloket

Nagenoeg alle energiecoöperaties organiseren energiecafés en bijeenkomsten om mensen voor te lichten en bewust te maken. Sommige coöperaties richten een informatiedesk, energieloket of energiewinkel in om bewoners te adviseren over zonnepanelen, energiebesparingmogelijkheden of mogelijkheden om te participeren in projecten voor hernieuwbare energie. Rijn en IJssel Energie uit Arnhem²⁵ en Deventer Energie uit Deventer hebben in opdracht van de gemeente een energieloket ingericht.

2.3.5 Specialisatie of verbreding: zorg, autodelen, glasvezel en internet

Er zijn twee stromingen onder de huidige coöperaties zichtbaar. Eén stroming kiest voor meer focus en specialisatie op het thema energie, de andere kiest juist voor verbreding naar andere domeinen. De coöperaties die specialiseren, willen zich doorgaans ontwikkelen tot projectontwikkelaar en/of energiebedrijf (in coöperatief verband). Verbreding verhoudt zich in de praktijk slecht tot de noodzaak om expertise op te bouwen. In de voorliggende studie staat deze laatste categorie centraal.

De coöperaties die wel verbreden, oriënteren zich ook op andere domeinen, zoals zorg, voedsel en autodelen. Dit sluit aan bij de motivatie om actief bij te dragen aan de eigen gemeenschap. De lokale energietransitie is voor hen niet het hoogste doel: als het met energie te langzaam gaat, pakken ze andere zaken aan. Dit soort kruisbestuiving is het meest zichtbaar bij wijkinitiatieven. Hier is ook de meeste verwantschap met de wijkondernemingen die in de zorg en welzijnssector opkomen.

2.4 De coöperatie: rechtsvorm en gedachtegoed

2.4.1 De rechtsvorm

De energie-initiatieven tonen een duidelijke voorkeur voor de 'coöperatieve rechtsvorm'.²⁶ Daarbij spelen verschillende overwegingen een rol:

- Via een coöperatie kan in verenigingsverband en vanuit een maatschappelijke doelstelling toch bedrijfsmatig worden geopereerd; een coöperatie is een combinatie van een vereniging en een bedrijf.
- De coöperatie als bedrijf kan winst maken en is btw- en venootschapsbelastingplichtig. De winst kan worden teruggesluisd voor nieuwe projecten of ten goede komen aan een maatschappelijk doel.
- De coöperatie als vereniging is geschikt om de zeggenschap op een democratische wijze te organiseren (elk lid heeft stemrecht) en om vrijwilligers aan zich te binden. De coöperatie wordt aangestuurd door leden.
- De coöperatie is een geschikt financieringsvehikel. Leden kunnen een lening verstrekken aan de coöperatie, of via ledencertificaten of contributie kapitaal inbrengen waarmee projecten worden gefinancierd.

Veel initiatieven beginnen met een stichting of vereniging en gaan pas in een later stadium over in een coöperatie. Sommige blijven een stichting of vereniging omdat het veel tijd kost om leden te werven en te binden. Het 'voordeel' van een coöperatie boven een stichting of vereniging is echter dat een coöperatie dwingt om meer bedrijfsmatig te werk te gaan. Het feit dat een coöperatie leden heeft, verleent bovendien legitimiteit van bestaan richting de gemeente en andere partijen. Het aantal leden kan voor hen een indicatie zijn van het draagvlak in de gemeenschap voor de doelstellingen van de coöperatie.

2.4.2 De coöperatieve beweging en gedachtegoed

Een aantal coöperaties benadrukt het gedachtegoed dat achter de coöperatie als rechtsvorm ligt.²⁷ Ze benadrukken het belang van de coöperatie als gemeenschap en het belang van zeggenschap, democratische besluitvorming en sociaal vertrouwen.²⁸ Voor hen gaat het daarbij om nieuwe vormen van organiseren van samenwerking binnen de gemeenschap, tussen de markt, overheid en burgers. Ze hebben de sterke overtuiging dat de energievoorziening zich vanuit de lokale binding en het gemeenschappelijke belang bij uitstek leent voor een coöperatieve ondernemingsvorm. Hierbij wordt aangesloten bij de ervaringen van coöperatieve banken, verzekeringen en van coöperaties in de land- en tuinbouw. Ze voelen zich verbonden met een internationale coöperatieve beweging. Deze beweging neemt aan invloed toe (2012 was het VN-jaar van de Coöperatie).

Een deel van de coöperatieve beweging staat kritisch tegenover het (mis)gebruiken van de coöperatie als zuiver projectfinancieringsvehikel.²⁹ Een coöperatie waarin het project en de financiering centraal staan, is volgens hen anders dan een 'echte' gemeenschapscoöperatie waarin

de gemeenschap centraal staat. Ze vinden dat bij 'projectcoöperaties' handelingsperspectieven voor burgers ontbreken, en dat dit type coöperaties de gemeenschapsoriëntatie juist uit elkaar drukt. Niet alle coöperaties delen dit gedachtegoed of hechten er evenveel waarde aan. 'Coöperaties zijn ook een beetje een hype,' merkt een initiatiefnemer op: 'Veel nieuwe coöperaties vinden het gewoon leuk om een coöperatie op te richten en kopiëren de voorlopers.'

2.5 Mensen achter de coöperaties

De initiatiefnemers zijn doorgaans hoogopgeleid, afkomstig uit de middenklasse en zijn gemiddeld ouder dan 35. Er zijn opvallend veel professionals uit de duurzaamheids- en energiesector actief, vaak met een economische, bestuurlijke of technische achtergrond. In de grote steden lijkt er tevens een actieve betrokkenheid te zijn vanuit de creatieve sector (vooral van architecten, bouwkundigen en planologen) en van sociale ondernemers (zie paragraaf 2.6). De mannen zijn daarbij in de meerderheid.

De initiatiefnemers en actieve leden willen hun werkervaring en expertise voor hun eigen leefomgeving inzetten. Ze combineren het werk voor de coöperatie met betaald werk of kunnen tijd vrijmaken vanwege een sabbatical, wachtgeldregeling of pensioen.³⁹ Er zijn relatief veel zelfstandige ondernemers die zich op basis van vrijwilligheid (onbezoldigd) inzetten, of die worden betaald als er projectbudget beschikbaar is. Ze combineren zelfstandig ondernemerschap met maatschappelijke betrokkenheid.

Het type mensen dat zich inzet bij energievoöperaties kan veranderen naarmate een coöperatie verder ontwikkelt en professionaliseert. In de beginfase zijn het vooral de actieve pioniers die de toon zetten. Deze eerste lichter is vaak sterk gericht op de (milieu)techniek en wil veel zelf doen. In een latere fase gaan vooral de mensen die een meer bedrijfsmatige benadering hebben de koers bepalen. Ze besteden bijvoorbeeld meer aandacht aan netwerken (met gemeente, financiers, bedrijven) en marketing om leden te werven. De gevestigde windenergiecoöperaties zijn daarvan een voorbeeld.

De meeste coöperaties zijn bewust *niet* politiek. Ze willen niet geassocieerd worden met een specifieke politieke partij. Een sterke politieke binding is lastig, zo wordt gesteld, omdat het risico groot is dat de coöperatie daardoor een speelbal wordt van de politiek.

2.6 Positie van energievoöperaties in de driehoek markt, overheid en gemeenschap

Energiecoöperaties worden vaak in één adem genoemd met andere wijkondernemingen. Dit zijn ondernemingen van mensen die in hun eigen buurt iets (willen) ondernemen; het kan gaan om een buurthuis, zorgcoöperatie of een andere onderneming.³¹ Het gaat hierbij om publieke voorzieningen die (deels) door een groep ondernemende burgers worden overgenomen. Hoewel energie-initiatieven net als wijkondernemingen het belang van de lokale gemeenschap centraal stellen, is de situatie in het energiedomein anders dan in het zorg- of welzijnsdomein. Energieproductie en -levering zijn in principe geen semipublieke voorzieningen, maar voorzieningen die tot nu vooral zijn voorbehouden aan commerciële marktpartijen. Vanuit dit perspectief gezien zijn de energievoöperaties als projectontwikkelaars 'gewone' marktpartijen, ook al delen ze vaak – anders dan reguliere marktpartijen – de ambitieuze energie- en klimaatdoelstellingen met de overheden. Deze ambivalente positie van de coöperaties – tussen markt, overheid en gemeenschap in – leidt soms tot verwarring in de relatie met de overheid, vooral als de coöperatie nadrukkelijk de intentie heeft te professionaliseren en geldstromen te genereren (hetzij voor de financiering van projecten, hetzij voor bezoldiging van bijvoorbeeld werkgroepleden).

De (ervaren) professionaliserende energievoöperaties zijn in dat opzicht beter te vergelijken met 'sociale ondernemingen'. Ze combineren een sociale en maatschappelijke doelstelling met een bedrijfsmatige aanpak. Een belangrijk onderscheid met sociale ondernemingen is dat de coöperaties een andere zeggenschapsstructuur hebben; zeggenschap ligt bij de leden en het ledenbelang staat centraal. Ook biedt een coöperatie meer mogelijkheden om financiering door inleg van (veel) leden te structureren (een vorm van crowdfunding, waarover meer in paragraaf 3.8).

Sociaal ondernemerschap krijgt in Nederland steeds meer aandacht, maar de verbinding met coöperatief ondernemerschap wordt nog weinig gelegd (Social Enterprise NL 2014). In het Verenigd Koninkrijk is een speciale rechtsvorm gecreëerd: de *Community Interest of Benefit Society* (*Social Value Act 2003*).³² In januari 2014 heeft de Britse regering een beleidsvisie ontwikkeld op de rol die lokale gemeenschappen kunnen spelen in het behalen van de energie- en klimaatdoelen: de *Community Energy Strategy* (UK 2014). De Nederlandse coöperaties volgen deze ontwikkeling met grote interesse.

Noten

- 1 [Www.hieropgewekt.nl](http://www.hieropgewekt.nl).
- 2 Een aantal (circa 40) meldt zich op de HIER Opgewekt site. Ook Peter Segaar van PolderPV houdt een landelijk overzicht bij van acties met zonnepanelen. Veel hiervan zijn wijkiniciatieven (http://www.polderpv.nl/inkoopacties_Nederland.htm#lijst_inkoopacties_PV (Polder PV, Leiden).
- 3 Rechtspersonen met statuten, leden. Meestal coöperaties met uitgesloten aansprakelijkheid (UA).
- 4 Bijvoorbeeld in Lochem.
- 5 Operationeel zijn: Energiecoöperatie Dordrecht (2012), AGEM, de Achterhoekse Groene Energiemaatschappij (2013) en HaarlemmermeerEnergie (2013). Meerdere gemeenten hebben de haalbaarheid van een lokaal energiebedrijf onderzocht, onder andere in Haarlem, Zwolle, Dalfsen en Winterswijk.
- 6 In paragraaf 3.4 behandelen we deze regeling in meer detail.
- 7 Dit werd tussen 2010 en 2012 ondersteund vanuit het Innovatieprogramma Klimaatneutrale Steden van AgentschapNL.
- 8 De Amsterdamse coöperaties Zuiderlicht, AmsterdamEnergie en NDSM Energie ontmoeten elkaar via informele netwerken (waaronder het WijkKrijgenKippen-netwerk).
- 9 VEC Noord-Brabant: onder andere Dongen, Udenhout, Boxtel, Bernheze en Moerdijk.
- 10 CALorie, BergenEnergie, Alkmaar Energie, NHEC.
- 11 Stedendriehoek: Apeldoorn, Deventer, Zutphen, Lochem. Samenwerking met LochemEnergie, EnergieRijkVoorst uit Voorst, ZET uit Zutphen en EBEM uit Brummen.
- 12 Coöperatie 'Groninger Energie Koepel' (UA). (september 2013), dorpsvereniging Midwolde-Pasop, dorpsvereniging Garnwerd e.o., vereniging voor dorpsbelangen Zijldijk en coöperatieve vereniging Grunneger Power (UA). De oprichting is mede tot stand gekomen door de Natuur en Milieufederatie Groningen en de Vereniging Groninger Dorpen.
- 13 REScoopNL is een coöperatie van duurzame energie-initiatieven, vooral de windenergiecoöperaties die onder ODE verenigd waren in de windenergiesectie en nieuwe energiecoöperaties die bezig zijn met de ontwikkeling van coöperatieve windturbines.
- 14 Inzicht in de motieven en drijfveren is verkregen op basis van de interviews, (vele) gesprekken met initiatiefnemers en uitingen op websites.
- 15 Over deze maatschappelijke trend zijn veel publicaties verschenen. Meest recent: VNG Jaarbericht 2013 over maatschappelijke initiatieven (VNG Denktank 2013).
- 16 De energierekening (gas en elektriciteit) van een gemiddeld gezin bedraagt jaarlijks 1.500 tot 2.000 euro.
- 17 Thermobello in Culemborg was in de gelegenheid om een bestaand warmtenet van het lokale drinkwaterbedrijf Vitens over te nemen.
- 18 [Http://www.ademhouten.nl/ademwater](http://www.ademhouten.nl/ademwater).
- 19 Gebouwen met gebruik kleiner dan 50.000 kilowattuur. Deze grens wordt bepaald door het fiscale regime: boven 50.000 kilowattuur is het energiebelastingtarief te laag om rendabel zonne-energie te kunnen salderen.
- 20 In paragraaf 3.4.2 wordt aangegeven dat momenteel een politieke discussie wordt gevoerd over de fiscale randvoorwaarden bij zelfopwekking van duurzame elektriciteit ('ontzorgconstructies').
- 21 [Www.nldenergie.org](http://www.nldenergie.org).
- 22 [Http://www.duurzameenergieunie.nl/](http://www.duurzameenergieunie.nl/).
- 23 NLD Energie verwacht de leveringsvergunning begin 2014 te krijgen.
- 24 [Http://huismerkenergie.nl/](http://huismerkenergie.nl/).
- 25 Rijn en IJssel Energie Energieservicepunt DE KAS: <http://www.rijnenijsselenergie.nl/cooperatie/de-kas>.
- 26 Burgerlijk wetboek artikel 54 lid 2 Boek 2 BW.
- 27 Siward Zomer, 'Coöperaties nemen energiemarkt langzaam over', Blog Energie+, mei 2013. Siward Zomer is voorzitter van de Windvogel.
- 28 Zie: International Co-operative Alliance: <http://ica.coop/>. De coöperatieve beweging gaat uit van zeven coöperatieve principes: (1) vrijwillig en open lidmaatschap; (2) democratische controle door de leden; (3) economische participatie door de leden; (4) autonomie en onafhankelijkheid; (5) onderwijs, vorming en informatieverstrekking; (6) coöperatie tussen coöperaties; en (7) aandacht voor de gemeenschap.
- 29 Martijn Messing van de VEC-NB maakt onderscheid tussen doelcoöperaties (waarin het project centraal staat) en gemeenschapscoöperaties (waarin de gemeenschap centraal staat).
- 30 Dit profiel is samengesteld op basis van interviews, aangevuld met profielen van websites (besturen, actieve leden).
- 31 [Http://www.wijkonderneming.nl/](http://www.wijkonderneming.nl/). Zie ook Jurgen van der Heijden, Buurtenergie 2013.
- 32 Zie bijvoorbeeld de Londense Brixton Energy Co-op die in coöperatief verband zonne-energieprojecten realiseert op daken in Londen.

Handelingsperspectieven van energiecoöperaties

3.1 Inleiding

Tabel 3.1 geeft een overzicht van de activiteiten en projecten waarmee de tien nader onderzochte energiecoöperaties bezig zijn (geweest) of waarmee ze in 2014 willen starten. Het gaat hier om activiteiten die bij meerdere coöperaties in de interviews zijn genoemd. Een aantal coöperaties heeft de haalbaarheid onderzocht van meer ‘exotische’ technieken. Zo heeft deA in Apeldoorn gekeken naar de mogelijkheid van energiewinning uit gasexpansie, DE Ramplaan in Haarlem naar de productie van biobrandstof uit afval met een GreenModem en warmteterugwinning uit riool, en is Deltawind betrokken bij een haalbaarheidsstudie voor een getijdecentrale in de Brouwersdam. Zonder uitzondering hebben de haalbaarheidsstudies uitgewezen dat de businesscase nog niet aantrekkelijk genoeg is om deze technieken momenteel te implementeren. In dit hoofdstuk gaan we daarom niet verder op dergelijke technieken in. In tabel 3.1 is tevens vermeld hoe groot het aantal leden is, in welk jaar de coöperatie (of stichting) is opgericht, en of er betaalde krachten voor de coöperatie werken. Leden zijn van belang voor inkomsten (contributie), maar kunnen ook bijdragen aan de legitimiteit van de doelstellingen van de coöperatie richting de gemeente, het lokale bedrijfsleven en de bevolking. Of een energiecoöperatie betaalde krachten in dienst heeft (of daar naar streeft), kan iets zeggen over de ambities: sommige coöperaties willen uit overtuiging een vrijwilligersorganisatie blijven, terwijl andere willen professionaliseren om zodoende ook zwaardere, arbeidsintensievere projecten te kunnen oppakken.

In de volgende paragrafen specificeren we op welke manier de coöperaties invulling geven aan de activiteiten die zij uitvoeren. Vervolgens gaan we in op enkele aspecten die van invloed zijn op het handelingsperspectief van de coöperaties. Het gaat om:

- De landelijke, provinciale en gemeentelijke regelgeving en beleidsinstrumenten (voor zover van toepassing).
- Het verdienmodel: op welke manier en in welke mate kan de activiteit bijdragen aan de inkomsten van de energiecoöperatie? Inkomsten zijn belangrijk om projecten zelf (deels) te kunnen financieren (banken financieren zelden voor 100 procent); sommige energiecoöperaties streven er bovendien naar om de vrijwilligers een vergoeding voor hun werkzaamheden te geven.
- De benodigde kennis en kunde over regelgeving, techniek en organisatorisch: dit geeft een indicatie van het type expertise dat een coöperatie in huis moet hebben om een activiteit succesvol te kunnen ontplooiën.
- Het benodigde kapitaal: sommige activiteiten vereisen een forse voorfinanciering (zoals een zonneweide of een windmolen), terwijl bijvoorbeeld een energiebesparingsactie in een wijk vooral veel inzet van menskracht vraagt. In paragraaf 3.8 gaan we in op de beschikbaarheid van (vreemd) vermogen voor projectfinanciering.
- De bereidheid tot deelname: hieronder verstaan we de bereidheid van de lokale bevolking om deel te nemen aan de desbetreffende activiteit. Voor de levering van elektriciteit en gas zijn bijvoorbeeld klanten nodig, en voor een informatie- en adviesloket is een vraag naar informatie en advies nodig. Bij grotere projecten met een aanzienlijke invloed op de omgeving (zoals windmolens en zonnecentrales) wordt ook ingegaan op het benodigde draagvlak van niet-deelnemers.
- De duur van het traject tot realisatie van een project: de verschillende activiteiten stellen verschillende eisen aan de continuïteit van de coöperatie. Sommige activiteiten (zoals de bouw van windmolens) vergen een lange adem om ze te kunnen realiseren, andere activiteiten (zoals een informatie- en adviesloket) zijn weliswaar snel gestart, maar alleen zinvol als ze langere tijd worden volgehouden.
- De potentiële opbrengst in hernieuwbare energie en vermeden energiegebruik en bijdrage aan klimaat- en energiedoelen: bij elk van de onderscheiden

Tabel 3.1

Activiteiten, aantal leden en betaalde krachten en oprichtingsjaar van de tien nader onderzochte energiecoöperaties

Coöperatie	Leden	Betaalde krachten	Oprichting	Activiteiten					
				Doorlevering hernieuwbare elektriciteit en gas	Collectieve inkoop zonnepanelen + zonnepanelen huurwoningen	Zonne-energiecentrale op groot dak of weide	Windenergie	Energiebesparing gebouwde omgeving	Loket voor informatie en advies
Grunneger Power (coöperatie UA)	750, + 19 organisaties	Ja (1,6 fte)	2011 gestart, 2012 coöperatie	Ja	Ja	Ja	Nee	Nee	Nee
deA (coöperatie UA)	320	Deels	Juni 2012 coöperatie, oktober 2013 energiebedrijf	Ja	Ja	Ja	Nee	Ja	Huiskamer-sessies
CALorie (coöperatie UA)	300 - 400	Ja, 1 dag per week	2009, 2010 coöperatie	Ja	Ja	Nee	Nee	Ja	Nee
DE Ramplaan (coöperatie UA + stichting)	230 aspirant-leden	Nee, uit overtuiging	2011	Nee	Ja	Ja	Nee	Ja	Nee
EnergiekLeiden (stichting)	N.v.t.	Streven	Gestart in 2012, stichting opgericht in 2013	Nee	Ja	Ja	Nee	Nee	MKB besparingsadvies
LochemEnergie (coöperatie UA)	Ruim 400	Ja, een aantal deels betaalde krachten	2011	Ja	Ja	Ja	Ja, draagvlak-onderzoek	Ja	Ja, energie-winkel
EC Udenhout (coöperatie UA)	90	Nee, uit overtuiging	2013	Nee	Ja	Ja	Ja	Van plan in 2014	Nee
Deltawind (coöperatie UA)	1.600	Ja, 4,4 fte	1989	Nee	Van plan in 2014	Ja	Ja	Ja	Nee
UWind	130	Nee	1980	Nee	Nee	Nee	Ja	Nee	
Energie-U	450	Nee	2010	Ja	Ja	Nee	Ja	Ja	Nee

activiteiten geven we een indicatie van de hoeveelheid energiebesparing of hernieuwbare energie die deze in 2020 kan opleveren. Voor de meeste activiteiten (zoals zonne- en windenergie-productie en energiebesparing) zijn in de literatuur voor 2020 wel ramingen beschikbaar, maar is niet gespecificeerd in welke mate deze door inspanningen van coöperaties en individuele burgers tot stand kunnen worden gebracht (en dus niet in hoofdzaak door commerciële bedrijven of overheden). Bij de ramingen leggen we uit welke veronderstellingen voor de afbakening zijn gehanteerd.

3.2 Doorlevering van elektriciteit en gas

3.2.1 Omschrijving

Een aantal coöperaties heeft contracten afgesloten met een energieleverancier (zoals Eneco, Greenchoice, Anode en Qwint) voor een zogeheten wederverkoopconstructie (zie paragraaf 2.3). LochemEnergie, deA, Grunneger Power, CALorie en Energie-U passen deze constructie toe. Meestal gaat het om hernieuwbare elektriciteit; omdat er in Nederland nog maar weinig groen gas wordt

geproduceerd, is het gas meestal ‘gewoon’ aardgas. In Lochem gaat het wel om zogenoemd Ecogas van Eneco.¹ De elektriciteit die deA in Apeldoorn wederverkoopt, wordt door de leverancier lokaal ingekocht, onder andere bij een kalvermesterij, de waterzuivering en op termijn bij de GFT-afvalverwerking. De energie die Grunneger Power wederverkoopt is niet lokaal geproduceerd.

Een klein aantal energiecoöperaties, zoals NLD Energie – waar Grunneger Power deel van uitmaakt – en DE Unie heeft (binnenkort²) zelf een leveringsvergunning, waardoor ze elektriciteit en gas op de groothandelsmarkt kunnen inkopen. De marge is daardoor ongeveer drie keer zo hoog als bij de wederverkoopconstructie (zie verder onder ‘Verdienmodel’). Het doel is om de winsten terug te sluisen naar de aangesloten coöperaties. NLD Energie wil zich niet bemoeien met de bestemming van de winsten, mits die duurzaam is. Als een lokale coöperatie dat wil, kan de winst ook worden ingezet voor een dorpschool of winkel (dus duurzaam in een maatschappelijke betekenis). NLD Energie creëert hiermee een verdienmodel voor lokale coöperaties.

3.2.2 Landelijke, provinciale en gemeentelijke regelgeving en beleidsinstrumenten

Om elektriciteit en gas te mogen leveren aan kleinverbruikers, zijn twee leveringsvergunningen nodig: één voor gas en één voor elektriciteit. Een leverancier moet voldoen aan een aantal verplichtingen. Deze zijn gesteld om de leveringszekerheid te waarborgen en de kleinverbruiker te beschermen.³

Zo moet een energieleverancier ‘onder andere aantonen dat hij de organisatorische, financiële en technische kwaliteiten heeft om zijn taak goed uit te voeren’.⁴ Ook wordt de financiële positie gecontroleerd om er zeker van te zijn dat een leverancier aan de financiële verplichtingen kan voldoen. Vooral aan een gasvergunning worden hoge eisen gesteld.

Veel energiecoöperaties kunnen of willen niet zonder meer aan deze voorwaarden voldoen, en kiezen daarom voor een wederverkoopconstructie met een bestaande leverancier. In dit geval gaat de klant een contract aan met de vergunninghoudende leverancier en treedt de coöperatie als verkoopkanaal op. ‘De vergunninghoudende leverancier blijft altijd verantwoordelijk op grond van zijn vergunning, dus ook voor de processen bij de wederverkoper. Leveringscontracten mogen alleen op naam van een vergunninghouder worden afgesloten met een kleinverbruiker’ (ACM).

In de context van wetgevingsagenda STROOM wordt gewerkt aan aanpassing van het vergunningstelsel om kleine leveranciers (tot 500 afnemers) vrij te stellen van

een drietal verplichtingen, namelijk de algemene leveringsplicht, de aanleverplicht van tarieven in het kader van vangnet en het modelcontract, om zo belemmeringen weg te nemen voor kleinschalige opwekking en levering van (duurzame) energie.

3.2.3 Verdienmodel voor de energiecoöperatie

De inkomsten die met de wederverkoopconstructie worden gegenereerd, zijn relatief beperkt. Het bedrag dat Grunneger Power en LochemEnergie noemden is 100 euro per klant per jaar. Het aantal klanten varieert van 175 (LochemEnergie) tot 550 (Grunneger Power). De inkomsten van Grunneger Power zijn daarmee rond 28.000 euro per jaar, en die van de andere onderzochte coöperaties vermoedelijk lager. Tegenover de inkomsten staan soms ook uitgaven: Grunneger Power heeft van de gemeente Groningen een achtergestelde lening van 200.000 euro gekregen om de energierekening van de leverancier tijdens de winter⁵ vooruit te kunnen betalen, en betaalt dus rente en aflossing. DeA in Apeldoorn heeft haar eigen leden ingeschakeld om klanten te werven. Volgens LochemEnergie levert de constructie vrijwel geen administratieve lasten op.

Als een coöperatie een leveringsvergunning heeft, kan de energie rechtstreeks op de groothandelsmarkt worden ingekocht. Volgens Grunneger Power is de marge per klant in dat geval 150 euro in plaats van 50 euro. In Noord-Nederland is daartoe NLD Energie opgericht. Vertegenwoordigers van de drie provinciale koepels⁶ van de energiecoöperaties in Drenthe, Friesland en Groningen zitten in het bestuur van NLD Energie. NLD Energie heeft een leveranciersvergunning aangevraagd en hoopt deze in 2014 te krijgen. Vooralsnog zal NLD Energie elektriciteit en gas op de groothandelsmarkt inkopen, maar het uiteindelijke doel is om die bij lokale coöperaties en andere lokale aanbieders in te kopen. Zo ver is het nu nog niet. De Duurzame Energie (DE) Unie, een samenwerkingsverband van TexelEnergie, de WindUnie en Urgenda, beschikt sinds augustus 2013 over de benodigde vergunningen.

3.2.4 Benodigde kennis en kunde (regelgeving, techniek en organisatorisch)

Voor de wederverkoopconstructie is weinig kennis van techniek en regelgeving nodig. Het opstellen van het contract met de leverancier vereist waarschijnlijk wel enige onderhandelingsvaardigheid en kennis van de energiemarkt. Het werven van klanten kan arbeidsintensief zijn, vooral als de naamsbekendheid van de coöperatie laag is. Om een leveranciersvergunning te verkrijgen, is meer kennis noodzakelijk.

3.2.5 Benodigd kapitaal

Er is kapitaal nodig om de levering van gas en elektriciteit door de leverancier te kunnen voorfinancieren. De klanten betalen een vast bedrag per maand, dat in de winter echter veel lager is dan het werkelijke gebruik. De energiecoöperatie moet aan de energieleverancier wel voor het werkelijke gebruik betalen, en moet dus het verschil voorschieten. In de zomer doet zich de omgekeerde situatie voor: als een coöperatie het wederverkoopcontract ergens in de lente laat ingaan, zijn de inkomsten hoger dan de uitgaven en kan de coöperatie zelf de benodigde buffer voor de winter opsparen.

3.2.6 Bereidheid tot deelname

Zoals gezegd varieert het aantal klanten: LochemEnergie heeft er 175, Grunneger Power 550, en deA 500. In Lochem is dit iets meer dan 1 procent van het aantal huishoudens, in Groningen en Apeldoorn iets minder. Hierbij moet worden opgemerkt dat de genoemde coöperaties nog maar relatief kort actief zijn met de wederverkoop en dat de deelnamepercentages nog stijgen. Anderzijds denken sommige coöperaties dat de klantenbinding niet in alle gevallen even sterk is, en dat klanten mogelijk zullen overstappen als er een andere, goedkopere aanbieder langskomt. DeA in Apeldoorn garandeert met Garanties van Oorsprong (GvO's) dat de hernieuwbare elektriciteit lokaal is opgewekt, en stelt dat deze GvO's 'goud waard zijn' voor het lokale draagvlak, hoewel het feit dat een deel van de opgewekte elektriciteit afkomstig is van mestvergisting bij een kalvermesterij juist op weerstand stuit bij mensen die vegetariër en/of tegen de bio-industrie zijn.

3.2.7 Duur van het traject tot realisatie van een project

De tijd die nodig is om het contract met de energieleverancier af te sluiten zal meestal kort zijn.

3.2.8 Potentiële opbrengst aan hernieuwbare energie of energiebesparing

Het leveren van energie die is ingekocht bij een leverancier of op de groothandelsmarkt leidt als zodanig niet tot een toename van het opwekkingsvermogen voor hernieuwbare energie. Een van de geïnterviewden merkte op dat wel de vraag zichtbaar wordt en dat de constructie eraan bijdraagt dat de elektriciteit in Nederland wordt opgewekt. Uiteindelijk wordt de hoeveelheid in Nederland opgewekte hernieuwbare elektriciteit echter begrensd door het beschikbare SDE+-budget. We veronderstellen daarom dat deze constructie niet leidt tot meer hernieuwbare energie. Overigens claimen de coöperaties dat ook niet: hun belangrijkste motivatie om deze constructie toe te passen, is dat ze

inkomsten genereert waarmee ze andere projecten kunnen bekostigen.

3.3 Collectief inkopen van zonnepanelen en zonnepanelen op huurwoningen

3.3.1 Omschrijving

Het grootste deel van de onderzochte energiecoöperaties heeft een of meerdere collectieve inkoopacties gedaan. Bij een collectieve inkoopactie selecteert de coöperatie op basis van een aantal criteria een of meerdere installateurs van zonnepanelen, en doet de leden van de coöperatie vervolgens het aanbod deze voor een gunstige prijs aan te schaffen. De leden worden aldus 'ontzorgd'. Sommige coöperaties bieden ook aan huurders de gelegenheid om zonnepanelen aan te schaffen. Om het voor deze doelgroep aantrekkelijk te maken, moeten de coöperaties afspraken maken met de verhuurder, om te voorkomen dat de huurder de investering kwijt is wanneer hij verhuist voor het einde van de levensduur van de panelen. DeA verhuurt zonnepanelen aan huurders en heeft met vier Apeldoornse woningcorporaties afgesproken dat nieuwe huurders de zonnepanelen ook moeten huren; bij leegstand is de eerste maand voor rekening van deA, daarna betaalt de verhuurder de huur van de zonnepanelen. In Leiden heeft EnergieKLeiden met woningcorporatie Portaal afgesproken dat deze de panelen bij verhuizing van de huurder overneemt. Grunneger Power heeft met woningcorporatie Nijestee de afspraak dat Nijestee de zonnepanelen betaalt, en de investering in 25 jaar terugverdient door middel van een huurverhoging (die volgens Grunneger Power lager is dan de besparing op de elektriciteitsrekening).

3.3.2 Landelijke, provinciale en gemeentelijke regelgeving en beleidsinstrumenten

Volgens de Elektriciteitswet en de Wet belastingen op milieugrondslag mag zonne-elektriciteit die kleingebruikers⁷ 'achter de elektriciteitsmeter' (dat wil zeggen op het eigen dak) opwekken, worden gesaldeerd. Salderen betekent dat alleen voor de elektriciteit die – over een jaar gerekend – netto van het net is afgenomen, het leveringstarief, de energiebelasting en btw hoeven te worden betaald. Feitelijk ontvangen kleinverbruikers daardoor voor de elektriciteit die zij aan het net terugleveren dezelfde prijs als die zij aan hun energieleverancier betalen voor de elektriciteit die zij van het net afnemen (inclusief energiebelasting en btw.⁸ Hierdoor wordt een investering in zonnepanelen op dit moment in ongeveer tien jaar of korter terugverdient (PBL & ECN 2013).

Per 1 januari 2014 is de bovengrens voor 5.000 kilowattuur voor het salderen van hernieuwbare elektriciteit door kleinverbruikers vervallen.⁹ Deze maatregel maakt het voor kleinverbruikers (waaronder Verenigingen van Eigenaren) mogelijk om onbeperkt te salderen.

3.3.3 Verdienmodel voor de energiecoöperatie

De energiecoöperatie ontvangt van de installateurs een bepaalde korting op de aangeschafte zonnepanelen. De genoemde bedragen variëren van 50 tot 250 euro per verkocht systeem. Soms wordt het voordeel doorgegeven aan degene die de panelen koopt, in andere gevallen gebruikt de coöperatie de korting om andere projecten of activiteiten mee te bekostigen.

3.3.4 Benodigde kennis en kunde (regelgeving, techniek en organisatorisch)

Voor een collectieve inkoopactie is geen diepgaande kennis van techniek en regelgeving nodig. Het selecteren van een of meerdere installateurs en het onderhandelen over de leveringsvoorwaarden vergen enige kennis van de zonnepanelenmarkt en verder vooral onderhandelingsvaardigheden. Volgens deA gaat het vooral om het organiseren van samenwerking tussen de lokale installateurs. Daarvoor moest een zeker wantrouwen – dat deA hun business wilde afsnoepen – worden overwonnen. Inmiddels werken de lokale installateurs samen en nemen ze bijvoorbeeld elkaars garantie over bij een faillissement.

3.3.5 Benodigd kapitaal

Geen van de onderzochte coöperaties heeft de inkoop van de zonnepanelen met eigen middelen voorgefinancierd. Particuliere huiseigenaren die deelnamen aan de collectieve inkoopactie moesten zelf voor financiering zorgen, hetzij met eigen kapitaal, hetzij met een lening. De panelen die in Apeldoorn op huurwoningen zijn geïnstalleerd, zijn gefinancierd met geld dat de stedendriehoek beschikbaar stelde. In Groningen zijn de zonnepanelen betaald door de woningcorporatie Nijestee. Per huishouden kost een systeem ongeveer 3.000 tot 6.000 euro (afhankelijk van het piekvermogen).

3.3.6 Bereidheid tot deelname

De recente sterke prijsdalingen van zonnepanelen, de tijdelijke investeringssubsidie in 2012 en 2013 en de relatief hoge elektriciteitsprijs voor consumenten maken het voor veel consumenten aantrekkelijk om zonnepanelen aan te schaffen. Het rendement op zonnepanelen bedraagt ongeveer 8 à 9 procent, en is daarmee veel hoger dan het rendement van een

spaarrekening. Uit cijfers van het CBS blijkt dat het piekvermogen tussen 2011 en 2012 is toegenomen, van 145 tot 340 megawatt.¹⁰ Welk deel daarvan via een collectieve inkoopactie is aangeschaft is niet bekend, maar waarschijnlijk is het voor veel mensen aantrekkelijk om aan zo'n actie deel te nemen. Een belangrijk voordeel is namelijk de 'ontzorging': deelnemers hoeven niet zelf offertes te vergelijken en financieringsmogelijkheden te onderzoeken, en er is een lager risico om in handen te vallen van een onbetrouwbare installateur. Bij sommige coöperaties ontvangen de deelnemers korting ten opzichte van de gangbare prijs.

3.3.7 Duur van het traject tot realisatie van een project

De tijd die nodig is om het contract met de installateur af te sluiten en de systemen te installeren zal in de meeste gevallen kort zijn.

3.3.8 Potentiële opbrengst aan hernieuwbare energie of energiebesparing

ECN en Ecofys (2013) ramen dat het opgestelde piekvermogen van zonnepanelen in 2020 waarschijnlijk rond de 4 gigawatt zal liggen, met een spreiding tussen 4 en 7 gigawatt. Het grootste deel van dit vermogen zal zijn gebaseerd op systemen die de elektriciteit 'achter de meter' opwekken (oftewel systemen waarbij de aan het net geleverde elektriciteit kan worden gesaldeerd), en een kleiner deel op systemen die de opgewekte elektriciteit aan derden – zoals omwonenden – leveren.¹¹ Uitgaande van de raming van 4 tot 7 gigawatt piekvermogen en circa 900 vollasturen per jaar, zal jaarlijks 3,6 tot 6,3 terawattuur (13 tot 23 petajoule) aan elektriciteit worden opgewekt, oftewel 4 tot 6 procent van het voor 2020 geraamde energiegebruik van huishoudens. Daarmee dragen zonnepanelen in 2020 voor ongeveer 0,5 tot 1 procentpunt bij aan de doelstelling voor hernieuwbare energie van 14 procent.¹² Deze cijfers kunnen voor het overgrote deel worden toegeschreven aan de inspanningen van burgers.¹³ Het aandeel van collectieve inkoopacties van energiecoöperaties is echter niet te ramen.

Overigens geldt deze raming voor het geval dat de huidige salderingsregeling tot 2020 onverkort wordt voortgezet. Dit is niet zeker: minister Kamp heeft tijdens het wetgevingsoverleg van 12 november 2013 (TK 2013) gezegd dat de salderingsregeling in 2017 wordt geëvalueerd. Als vervolgens wordt besloten een andere regeling in te voeren – wat volgens minister Kamp goed denkbaar is –, zal voor die nieuwe regeling een overgangperiode worden gehanteerd.

3.4 Zonne-energiecentrales op grote daken of in weides

3.4.1 Omschrijving

Een aantal energiecoöperaties richt zich op het installeren van grotere systemen van zonnepanelen op grote daken, van (bijvoorbeeld) een gebouw van de gemeente, een school of een sporthal. Tot nu toe ging het hoofdzakelijk om projecten waarbij de elektriciteit ‘achter de meter’ van het gebouw wordt opgewekt, zodat de elektriciteit is vrijgesteld van energiebelasting en kan worden gesaldeerd. Tot 10.000 kilowattuur per jaar en tussen 10.000 en 50.000 kilowattuur geldt in 2014 een energiebelastingtarief van respectievelijk 14,3 cent en 5,2 cent per kilowattuur (inclusief btw) en kan een dergelijk project rendabel zijn; boven 50.000 kilowattuur per jaar is het belastingtarief 1,4 cent, te laag om rendabele projecten te realiseren. CALorie heeft onder deze regeling een zonne-energiecentrale op gemeentewerf Schulpstet gerealiseerd, gefinancierd door 40 huishoudens. CALorie heeft daarbij samengewerkt met de organisatie Zon op Nederland. In het kader van het Innovatieprogramma Intelligente Netten (IPIN) heeft LochemEnergie een zonne-energiecentrale van circa 200 panelen gerealiseerd op het dak van het nieuwe gemeentehuis. LochemEnergie heeft plannen voor meer van dergelijke centrales. CALorie heeft tevens een aantal Castricumse scholen met succes geholpen bij het aanvragen van een provinciale subsidieregeling voor de aanschaf van zonnepanelen. Daarbij heeft CALorie de projectvoering zoveel mogelijk uit handen genomen. Ook deA gaat samen met een aantal andere energiecoöperaties¹⁴ een aantal basisscholen in de stedendriehoek voorzien van zonnepanelen. De scholen huren de panelen. Voor dit project (Zon op School) is vanuit de regio Stedendriehoek een bedrag van 180.000 euro beschikbaar gesteld. In Apeldoorn financieren de ouders en deA elk 25 procent.

Grotere zonnecentrales konden alleen rendabel zijn als ze een positieve beschikking kregen voor het hoogste tarief van de Stimuleringsregeling Duurzame Energie (de SDE+-regeling). Omdat deze regeling echter jaarlijks een geplafonneerd budget heeft in combinatie met een zogenoemde gefaseerde openstelling – waarbij goedkope technieken voorrang krijgen op duurdere technieken – is de kans aanwezig dat het budget is uitgeput als de fase met het hoogste tarief (de zesde fase, met een basistarief van 15 cent per kilowattuur) wordt geopend. EnergiekLeiden heeft in 2013 een – inmiddels gehonoreerde – subsidieaanvraag gedaan voor een zonnecentrale op het gebouw ‘Nieuwe Energie’. Met het van kracht worden van de regeling voor ‘Verlaagd tarief Energiebelasting voor leden van een coöperatie of vereniging van eigenaren’ per 1 januari 2014 kunnen leden

financieel deelnemen in een zonne-energiecentrale. Zij krijgen dan een korting op de energiebelasting van 9,1 cent per kilowattuur (inclusief btw) voor hun aandeel in de opgewekte elektriciteit.¹⁵ Deze korting is voor tien jaar gegarandeerd. Voorwaarde is dat de leden binnen dezelfde of direct aangrenzende viercijferige postcode wonen.¹⁶ In paragraaf 3.4.2 wordt de regeling – verder aangeduid als de ‘postcoderoosregeling’ – verder toegelicht.

3.4.2 Landelijke, provinciale en gemeentelijke regelgeving en beleidsinstrumenten

Omgevingsvergunning

Voor zonne-energieprojecten op monumentale gebouwen en beschermd stadsgezicht is een (omgevings)vergunning nodig. Voor grondgebonden projecten is een omgevingsvergunning verplicht, en moet er meestal een ontheffing van het geldende bestemmingsplan worden verleend.

SDE+, energie-investeringsaftrek

Projecten van meer dan 15 kilowatt piekvermogen komen in aanmerking voor SDE+-subsidie. Voor grotere projecten is vooral inschrijving in de zesde en laatste fase van de regeling interessant, omdat de onrendabele top dan volledig wordt afgedekt en het project rendabel is. Het is echter onzeker of er in deze laatste fase nog voldoende budget beschikbaar is. Ondernemers die investeren in een zonne-energieproject komen in aanmerking voor de energie-investeringsaftrekregeling (EIA).

Vrijstelling energiebelasting bij zelfopwekking

Een groot deel van de huidige zonne-energieprojecten op grotere daken wordt door derden gefinancierd en beheerd. Deze derde partij – bijvoorbeeld een projectontwikkelaar of coöperatie – verkoopt de stroom aan de gebruiker van het gebouw waarop de centrale is geplaatst. De installatie blijft gedurende de gehele looptijd in eigendom van de projectontwikkelaar. Volgens de Wet belastingen op milieugrondslag is hernieuwbare elektriciteit die is opgewekt door de verbruiker vrijgesteld van energiebelasting (zelfopwekking van duurzame elektriciteit).¹⁷

Op 31 oktober 2013 ontstond er echter discussie in de Eerste Kamer of vrijstelling bij deze ‘ontzorgconstructie’ ook in de toekomst zal worden toegestaan. In een Memorie van Antwoord (EK 2013a) kwam minister Kamp met een interpretatie van de wetgeving die grote consequenties kan hebben voor dit type projecten: de minister vindt dat vrijstelling van energiebelasting alleen moet worden toegestaan als de opwekking plaatsvindt voor ‘eigen rekening en risico’. Op 10 december 2013 is in de Eerste Kamer vervolgens de motie-Vos aangenomen,

waarin wordt voorgesteld om de situatie te laten zoals deze was en 'niet de voorwaarde op te leggen dat de opwek voor "eigen rekening en risico" van de gebruiker moet plaatsvinden om voor vrijstelling van energiebelasting in aanmerking te komen' (EK 2013b). In een brief aan de Eerste Kamer van 14 februari 2014 geeft minister Kamp echter te kennen vast te willen houden aan de genoemde voorwaarde (EZ 2014). Voor veel investeerders en projectontwikkelaars blijft echter onduidelijk wat precies onder 'eigen rekening en risico' wordt verstaan. Er zijn sterke signalen dat de politieke discussie als effect heeft dat zij hun plannen om zonne-energieprojecten bij derden te realiseren momenteel uitstellen tot er meer duidelijkheid is.

Postcoderoosregeling

Per 1 januari 2014 is de fiscale wetgeving rond de energiebelasting aangepast. Particulieren die in coöperatief of in VvE-verband investeren in hernieuwbare energie in hun eigen omgeving, komen onder voorwaarden (zie tekstkader 2) in aanmerking voor een verlaagd tarief op de energiebelasting (hier aangeduid als de 'postcoderoosregeling'). De wetswijziging vormt een uitwerking van het Regeerakkoord Rutte II (2012) en het Energieakkoord (SER 2013). Ze is opgenomen in het Belastingplan 2014 (17 september 2013) en per 1 januari 2014 bekrachtigd in een wijziging op de Wet belastingen op milieugrondslag (artikel 59a, b, c) en aanvullende regelgeving in een uitvoeringsbesluit (artikel 21b) en uitvoeringsregeling (artikel 19a, b).¹⁸

2 Belangrijkste kenmerken en voorwaarden van de postcoderoosregeling

- De regeling is bedoeld voor particulieren of huurders met een woning. Het moeten natuurlijke personen zijn (geen rechtspersonen) met een aansluiting van maximaal driemaal 80 ampère (kleinverbruikers). Dit betekent dat ondernemers, gemeenten en andere instellingen zijn uitgesloten. Mogelijk wordt de regeling nog aangepast, zodat kleine zelfstandige ondernemers die vanuit hun eigen woning werken, wel kunnen deelnemen.
- Om in aanmerking te komen voor een korting, moeten zij lid zijn van een coöperatie (of Vereniging van Eigenaren) die een productie-installatie van hernieuwbare energie in juridisch en economisch eigendom heeft. De coöperatie financiert de installatie met de inleg van de leden, en kan daarbij ook vreemd vermogen aantrekken.
- De productie-installatie moet in de 'nabijheid' van de leden staan. Als locatiegrens is de zogenoemde postcoderoos geïntroduceerd. Iedereen die in hetzelfde postcodegebied woont als waarin de installatie zich bevindt of in direct aangrenzende postcodegebieden, valt binnen de regeling.
- De leden krijgen korting op hun aandeel van de stroomopbrengst (bijvoorbeeld met een verdeelsleutel naar rato van de inleg) tot een maximum van 10.000 kilowattuur per jaar.
- De korting van 9,075 cent (7,5 cent exclusief btw) wordt verrekend via de energierekening van de leden van de coöperatie. Hun energieleverancier verrekent dit met de belastingdienst. Zij hebben een 'verklaring' nodig van de coöperatie waarin hun lidmaatschap, locatie (EAN-code) en aandeel in de stroomopbrengst is gespecificeerd.
- De coöperatie verkoopt de opgewekte stroom aan een energiebedrijf tegen een marktconform onderhandelbaar tarief en sluit hiervoor een contract af. De inkoop door het energiebedrijf staat in principe los van de verkoop of levering aan de leden. De leden kunnen in principe bij hun eigen leverancier blijven, als deze akkoord gaat met de regeling (niet verplicht).
- De coöperatie kan ervoor kiezen om met één energiebedrijf samen te werken dat de stroom inkoop van de coöperatie (vastgelegd in een inkoopcontract) en ook weer verkoopt aan de leden (via aparte verkoopcontracten). De coöperatie kan dan waarschijnlijk een gunstiger inkoop- en verkooptarief bedingen, omdat het energiebedrijf als voordeel heeft dat het nieuwe klanten krijgt via de coöperatie.
- De coöperatie moet voldoen aan de voorwaarden en verplichtingen die gesteld zijn door de belastingdienst (geen rechtspersonen, juridisch-economisch eigendom, verklaringen) en moet zijn 'aangewezen' (formele beschikking). Als de coöperatie niet aan de voorwaarden en verplichtingen blijkt te voldoen, kan de belastingdienst overgaan tot een naheffing bij de coöperatie.
- De regeling wordt na vier jaar geëvalueerd, maar geeft hoe dan ook tien jaar zekerheid vanaf het moment dat de belastingdienst de coöperatie heeft aangewezen.

Veel – niet alleen de geïnterviewde – coöperaties zijn kritisch over de wijze waarop de regeling is uitgewerkt.

Er zijn zorgen over:

- De ‘magere’ businesscase. Deze verslechtert door additionele administratie en juridische kosten voor oprichting en beheer van de coöperatie.
- De ‘magere’ langetermijnzekerheid; ook tien jaar garantie is mager gezien de verwachte lange terugverdiertijden (zie paragraaf 3.4.3).
- De complexiteit en daarmee samenhangende (ondernemers)risico’s voor coöperaties. Er ontstaat een ingewikkelde boekhouding met meerdere administratieve en financiële stromen.
- Er ontstaat een nieuwe afhankelijkheid van energieleveranciers: de korting wordt via de leverancier met de belastingdienst verrekend, de coöperatie is afhankelijk van onderhandelbare en variabele inkooptarieven (geen prijsgaranties).
- De financiële risico’s voor zowel de leden als de coöperatie. De coöperaties hebben een zorgplicht richting hun leden (formeel en moreel). Deelnemers nemen deel op eigen risico (het risico is beperkt tot de eigen inleg). Coöperaties zullen daar helder over moeten communiceren. Het bestuur kan bij wanbestuur aansprakelijk worden gesteld. Bij administratieve fouten kunnen ze worden geconfronteerd met een naheffing en intrekking van de aanwijzing, waardoor de korting voor de resterende jaren komt te vervallen.
- Enkele praktische knelpunten die aangrijpen op de wet- en regelgeving voor elektriciteit. Zo is (waarschijnlijk) een tweede aansluiting nodig om de stroom in te voeden op het elektriciteitsnet. Dit leidt tot hoge extra kosten en is mogelijk zelfs niet toegestaan (in principe is maar één aansluiting per WOZ-object toegestaan). In een uiterste geval worden coöperaties geconfronteerd met een belastingaanslag (onroerendzaakbelasting) omdat ze een apart WOZ-object worden.

3.4.3 Verdienmodel voor de energiecoöperatie

Bij projecten op basis van de salderingsregeling zijn er voor een coöperatie verschillende mogelijkheden om hiermee inkomsten te genereren. DeA in Apeldoorn doet dat door de panelen aan de scholen te verhuren. CALorie in Castricum is van plan om commissie te gaan vragen voor advisering en procesbegeleiding bij het ontwikkelen van projecten met zonnepanelen op grote daken. De eerste keer heeft CALorie dit onbezoldigd gedaan. Het is nog niet duidelijk in hoeverre de postcoderoosregeling voor energiecoöperaties rendabel kan zijn. Er zijn veel onzekere factoren, zoals de kostprijs van het zonne-energiesysteem en de kosten van aansluitingen op het net, van verzekeringen en voor de pacht van daken of grond.

DE Ramplaan in Haarlem heeft een ver ontwikkeld plan voor 1.400 zonnepanelen (ongeveer 350 kilowatt) op een tennishal, voldoende voor het volledige gebruik van ongeveer 100 huishoudens. Half februari 2014 is de verkoop van certificaten gestart. Er is berekend dat het project binnen twaalf jaar terugverdiend kan worden, op voorwaarde dat de coöperatie geen overheadkosten (voor bijvoorbeeld administratie) in rekening brengt. Bij een dergelijke terugverdiertijd biedt de toezegging van de overheid dat de korting op de energiebelasting minimaal tien jaar lang is gegarandeerd feitelijk onvoldoende investeringszekerheid.

EC Udenhout heeft het plan om in totaal 2.000 vierkante meter zonnepalen op het dak van een nieuw te bouwen paardrijhal te leggen. De helft van productie zou dan

worden gebruikt door de vijf sportverenigingen die op het omliggende sportterrein zijn gevestigd. De andere helft zou aan omwonenden moeten worden geleverd. Er wordt nog bestudeerd of dat een rendabele businesscase kan opleveren.

Ook Grunneger Power, CALorie en LochemEnergie hebben of hadden concrete plannen om een zonne-energiecentrale te realiseren via de postcoderoosregeling. Tot nu toe heeft dat niet geleid tot de beslissing om het plan daadwerkelijk uit te voeren, maar dat kan als reden hebben dat de details van deze regeling nog maar kort bekend zijn. De komende tijd zal blijken of de postcoderoosregeling financieel aantrekkelijk kan zijn voor energiecoöperaties. Uit een rondvraag blijkt dat sommigen denken dat een terugverdiertijd van tien tot twaalf jaar mogelijk is als wordt uitgegaan van een erg lage kostprijs van het systeem (rond 1 euro per watt piekvermogen, *turnkey*). Dit soort aanbiedingen is al vanuit de markt gedaan. Bij 1,3 euro of hoger komt de terugverdiertijd boven de vijftien jaar uit. Gecombineerd met alle risico’s (zie tekstkader 2) vinden zij het dan nauwelijks nog aantrekkelijk om daar als coöperatie in te stappen.

3.4.4 Benodigde kennis en kunde (regelgeving, techniek en organisatorisch)

Het realiseren (en daarna beheren) van een zonne-energiecentrale is ingewikkeld. De energiecoöperatie moet een behoorlijke kennis in huis hebben op het gebied van financiën (om de businesscase te kunnen berekenen) en regelgeving (de postcoderoosregeling is

complex). Er zijn daarnaast behoorlijke organisatorische vaardigheden nodig: als de bestaande coöperatie ook rechtspersonen als lid heeft, moet een aparte coöperatie worden opgericht met alleen natuurlijke personen; er moeten afspraken worden gemaakt met een gebouw- of grondeigenaar over de pacht; met de netbeheerder over de aansluiting en met de gemeente over een eventuele vergunningen (welstand¹⁹). Er moeten voldoende huishoudens bereid worden gevonden om te investeren. Dit vraagt om kennis van marketing en communicatie. Wanneer de leden van de coöperatie van leverancier moeten veranderen, heeft dit additionele gevolgen voor de communicatie en administratie.²⁰ Ook moet er gedurende de looptijd van het project een kwalitatief hoogstaande financiële administratie worden bijhouden, met daarin toedeling van de opbrengsten, mutaties in het ledenbestand, enzovoort. Dit laatste kan eventueel worden uitbesteed aan derden²¹, maar daardoor zullen de beheerkosten toenemen en wordt de businesscase ongunstiger.

3.4.5 Benodigd kapitaal

Voor het realiseren van een zonne-energiecentrale is veel kapitaal nodig. Alleen al het systeem kost minimaal 1 euro per watt piekvermogen; een relatief bescheiden systeem van 100 kilowatt²² kost dus minimaal 100.000 euro. Daar komen nog andere investeringskosten bij, zoals aansluitkosten en eventueel aanpassingen in de dakconstructie. Dergelijke kosten bedragen al snel tienduizenden euro's.

3.4.6 Bereidheid tot deelname en draagvlak bij omwonenden

Hierover is op dit moment nog onvoldoende informatie bekend. In hoeverre omwonenden van een zonne-energiecentrale bereid zijn om lid te worden van de coöperatie, zal voor een belangrijk deel afhangen van de financiële aantrekkelijkheid van het aanbod dat ze krijgen. Als een project vooral moet worden gefinancierd door de deelnemers, kan dit een belemmering zijn voor mensen die geen of weinig eigen spaargeld hebben. Er kan daarnaast niet worden uitgesloten dat de komst van een centrale zal stuiten op weerstand van niet-deelnemende omwonenden. Grondgebonden zonnepanelen kunnen eventueel met bomen of een aarden wal aan het zicht worden onttrokken. Zonnepanelen op platte daken zullen nauwelijks zichtbaar zijn voor omwonenden, maar voor schuine daken geldt dat niet.

3.4.7 Duur van het traject tot realisatie van een project

Waarschijnlijk is de voorbereidingstijd voor een zonne-energiecentrale minimaal een half jaar. Het grootste deel van de projecten is niet vergunningplichtig.

3.4.8 Potentiële opbrengst aan hernieuwbare energie of energiebesparing

Hoeveel hernieuwbare elektriciteit de postcoderoosregeling in 2020 zal opleveren, is op dit moment nauwelijks te voorspellen. Het kan zijn dat alle energiecoöperaties tot de conclusie komen dat centrales met de huidige korting op energiebelasting onrendabel zullen zijn, en in dat geval zal er niet of nauwelijks in worden geïnvesteerd. Maar als de coöperaties of projectontwikkelaars concluderen dat het wel rendabel kan zijn (bijvoorbeeld als de prijs van zonnepanelen verder daalt), dan kan het relatief hard gaan. Maar ook dan zal het opgestelde vermogen in 2020 echter waarschijnlijk niet groter zijn dan enkele honderden megawatt: als er bijvoorbeeld in de periode tot 2020 1.000 middelgrote zonne-energiecentrales van elk 500 kilowatt worden gerealiseerd, is het totale piekvermogen 500 megawatt, wat overeenkomt met een elektriciteitsproductie van 0,5 terawattuur (1,6 petajoule).²³ Dit vermogen is relatief bescheiden ten opzichte van de 4.000 tot 7.000 megawatt piekvermogen die in totaal voor 2020 is geraamd (zie paragraaf 3.3.7).

3.5 Windenergie

3.5.1 Omschrijving

In 2012 was het opgestelde vermogen van windenergie op land ongeveer 2.200 megawatt (CBS 2013). Daarvan is ongeveer 85 megawatt (oftewel 4 procent) gerealiseerd door energiecoöperaties (zoals Zeeuwind, Deltawind en de Windvogel²⁴), en het overige deel door commerciële ontwikkelaars (zoals Eneco en Raedthuys) en individuele agrariërs. In deze paragraaf richten we ons vooral op de energiecoöperaties. Drie van de tien onderzochte coöperaties (Deltawind, UWind en Energie-U) hebben daadwerkelijk ervaring met de realisatie – of pogingen daartoe – van concrete windenergieprojecten. LochemEnergie doet samen met andere energiecoöperaties uit de stedendriehoek een draagvlakonderzoek voor windenergie (Frisse Wind genaamd) en EC Udenhout is samen met andere Tilburgse energiecoöperaties door de gemeente Tilburg uitgenodigd om te participeren in de realisatie van een vijftal grote windmolens op vuilstort De Spinder. Dit plan verkeert echter nog in de beginfase. In Noord-Brabant werken de coöperaties en gemeenten samen om tot een goede uitwerking van de provinciale ambities te komen (onder de titel 'Sociaal Levende Wind').

3.5.2 Landelijke, provinciale en gemeentelijke regelgeving en beleidsinstrumenten

Om een project te kunnen realiseren, moet veel onderzoek worden gedaan en moeten veel procedures worden doorlopen, waaronder:

- Milieueffectrapportage (MER); hierin wordt gekeken naar de mogelijke milieu-effecten en effecten op omwonenden: geluid, landschappelijke uitstraling, veiligheidsrisico's, slagschaduw, natuur, en CO₂-reductie;
- Maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA); in de MKBA worden de effecten zo veel mogelijk in geld uitgedrukt;
- Onderzoek naar eventuele verstoring van defensieradar en scheepsradar;
- Wijziging bestemmingsplan;
- Milieuvergunning (Wet milieubeheer);
- Bouwvergunning;
- Inspraakprocedure.

3.5.3 Verdienmodel voor de energiecoöperatie

Een windmolen van 1 megawatt op een windrijke locatie ontvangt uit de Stimuleringsregeling Duurzame Energie (SDE+) een basisbedrag van 0,085 euro per kilowattuur.²⁵ Het aantal kilowatturen waarvoor een dergelijke molen het basisbedrag ontvangt, is gemaximeerd op jaarlijks 2,65 miljoen kilowattuur.²⁶ De jaarlijkse inkomsten voor een molen van 1 megawatt zijn daarmee 225.000 euro. Aan de uitgavenkant staan rente en aflossing (wanneer de molen met vreemd vermogen is gefinancierd), onderhoud, verzekeringen, onroerendzaakbelasting (OZB) en pacht aan de grondeigenaar. Deze kosten zijn hier verder niet gekwantificeerd, maar kunnen aanzienlijk zijn. Een eenmaal gerealiseerd project kan echter behoorlijk rendabel zijn voor de ontwikkelaar. Daarbij moet echter worden bedacht dat er in het voorbereidingstraject forse kosten moeten worden gemaakt voor alle verplichte onderzoeken, inspraakprocedures en (eventueel) rechtszaken, en dat de ontwikkelaar een aanzienlijk risico loopt dat het project uiteindelijk niet doorgaat. In paragraaf 3.5.6 gaan we verder op deze risico's in.

3.5.4 Benodigde kennis en kunde (regelgeving, techniek en organisatorisch)

Het realiseren van een windenergieproject is zeer ingewikkeld. Net als bij een zonne-energiecentrale moet de energiecoöperatie behoorlijk veel kennis in huis hebben op het gebied van financiën (om de businesscase te kunnen doorrekenen) en regelgeving. Er zijn daarnaast behoorlijke organisatorische vaardigheden nodig: er moet subsidie worden aangevraagd en financiering worden geregeld, er moeten afspraken worden gemaakt met een grondeigenaar over de pacht, met de netbeheerder over de aansluiting en met de gemeente over de wettelijke procedures en vergunningen (zie paragraaf 3.5.2). De meest ingewikkelde opgave is echter om bij de lokale bevolking en politiek voldoende draagvlak te creëren, bijvoorbeeld door voorlichtingsavonden te geven, de mogelijkheid

tot financiële participatie te bieden, excursies naar vergelijkbare, bestaande projecten te organiseren en af te stemmen met de gemeente. Dit vergt een grote en langjarige inzet.

3.5.5 Benodigd kapitaal

Een windmolen van 1 megawatt kost ongeveer 1,3 miljoen euro, en de voorbereidingskosten (verplichte onderzoeken, inspraakprocedures en eventueel rechtszaken) bedragen al snel enkele honderdduizenden euro's. In paragraaf 3.8 gaan we dieper in op de financierbaarheid van windenergieprojecten.

3.5.6 Bereidheid tot deelname en draagvlak bij omwonenden

Om weerstand bij omwonenden en gemeenten weg te nemen of te verminderen, wordt bij nieuwe initiatieven steeds vaker een vorm van participatie toegepast. Sommige vormen bieden omwonenden de gelegenheid om aandelen of obligaties te kopen, zodat zij financieel kunnen meeprofiteren.²⁷ Een andere vorm van participatie is dat de initiatiefnemer (een deel van) de winst aanwendt voor het openhouden van lokale voorzieningen (zoals een school, sportvereniging of buurthuis) of voor het vullen van een duurzaamheidsfonds waarmee lokale, duurzame initiatieven van bewoners worden ondersteund. De windenergie- en energiecoöperaties maken zich hard voor participatievormen waarbij de baten van windenergieprojecten (voor een groot deel) ten goede komen aan de lokale gemeenschap. In de praktijk blijkt dat dergelijke participatievormen geen garantie bieden voor een breed draagvlak voor de komst van windmolens. In de meeste gevallen is een deel van de bevolking voorstander of redelijk neutraal, maar is en blijft een ander deel fel tegenstander. De participatiemogelijkheden worden in sommige gevallen bestempeld als 'afkoop' of zelfs 'omkoping'.

In hoofdstuk 4 beschrijven we drie windenergiecasussen uit het onderzoek (Houten, Utrecht en Goeree-Overflakkee) uitbreider. Daarmee proberen we enig inzicht te verschaffen in de dynamiek die ontstaat als er concrete plannen zijn om een aantal grote windmolens te plaatsen, al dan niet in de nabijheid van woningbouw. De projecten in Houten en Utrecht zijn vergelijkbaar qua omvang en qua afstand tot bewoning, maar hebben een verschillende uitkomst: in Houten zijn na een lange voorbereidingstijd uiteindelijk drie molens van elk 2 megawatt geplaatst, terwijl het geplande project met zes molens in de gemeente Utrecht in januari 2014 is weggestemd door de Utrechtse raad. Tevens wordt ingegaan op de ervaringen van Deltawind met de mate van acceptatie van de bevolking van Goeree-Overflakkee van gerealiseerde en geplande windmolenparken.

3.5.7 Duur van het traject tot realisatie van een project

Deltawind stelt dat de doorlooptijd van een project ongeveer 7 tot 12 jaar is. Daarvoor hoeft er niet eens sprake te zijn van massale tegenstand. Er hoeft maar één persoon te zijn die bezwaar maakt en dit tot de Raad van State uitvecht. In Houten heeft het 14 jaar geduurd vanaf het moment dat de locatie langs het Amsterdam-Rijnkanaal in beeld kwam tot aan voltooiing van het project. Nadat de Raad van State in 2006 de milieuvergunning en een jaar later het bestemmingsplan had vernietigd, moesten de procedures (inspraak, rechter, Hoge Raad) opnieuw worden doorlopen, en dat leverde in totaal drie jaar vertraging op. Een energiecoöperatie die een project wil realiseren moet dus over een lange adem beschikken.

3.5.8 Potentiële opbrengst aan hernieuwbare energie of energiebesparing

In paragraaf 3.5.1 is aangegeven dat van het huidige, totale vermogen op land (circa 2.200 megawatt) ongeveer 85 megawatt is gerealiseerd door energiecoöperaties. Om het potentieel voor 2020 te kunnen schatten, gaan we ervan uit dat coöperaties voornamelijk bijdragen aan de realisatie van de kleinere windparken, bijvoorbeeld via actieve participatie of eigenaarschap. Weliswaar participeert een toenemend aantal mensen in grootschalige projecten op land en op zee²⁸, maar daarbij is geen sprake van een directe binding met de lokale omgeving. We rekenen ze daarom niet tot 'lokale energie'.

De doelstelling voor windenergie op land bedraagt in totaal 6.000 megawatt in 2020. Als die doelstelling wordt gehaald, bedraagt de elektriciteitsproductie volgens ECN en Ecofys (2013) ongeveer 54 petajoule, en draagt het totale windvermogen op land in 2020 voor 2,5 procentpunt bij aan de doelstelling voor hernieuwbare energie (14 procent). Volgens een studie van Bosch en Van Rijn uit 2013 (zie BeVR 2013) wordt daarvan ongeveer 30 procent opgewekt in 'kleinschalige parken' (kleiner dan 100 megawatt).²⁹ Dat komt overeen met 0,7 à 0,8 procent van het totale energiegebruik in 2020 (PBL & ECN 2012), oftewel ruim 4 procent van het energiegebruik van huishoudens.³⁰

3.6 Energiebesparing in de gebouwde omgeving

3.6.1 Omschrijving

Een aantal onderzochte energiecoöperaties heeft inmiddels een of meerdere projecten uitgevoerd die waren gericht op energiebesparing in de particuliere woningvoorraad:

- CALorie heeft in Castricum twee projecten voor (spouwmuur)isolatie aangeboden, een op straat- en een op wijkniveau. CALorie speelde daarbij een rol als aanjager, door installateurs en aannemers te selecteren en bewoners via informatieavonden en rechtstreeks (van deur-tot-deur) te benaderen. CALorie heeft deze acties opgeluisterd met een muziekbandje en een lokale optocht. Deze acties zijn zeer succesvol verlopen: 60 procent van de straat en 20 procent van de wijk heeft daadwerkelijk maatregelen genomen. CALorie heeft tevens plannen voor huisrenovatie tot 'energieplus-'niveau (dat wil zeggen dat de huizen energieleverend worden). De kosten zijn geraamd op 70.000 euro per woning.
- DE Ramplaan heeft via een informatieavond wijkbewoners een aanbod gedaan voor vloer- en/of spouwmuisolatie. Bij de firma's Nuon en Kosten waren kwantumkortingen bedongen. Op de informatieavond waren 100 belangstellenden; uiteindelijk hebben 40 huishoudens hun spouwmuren en/of vloeren laten isoleren. Het uiteindelijke streven van DE Ramplaan is dat de Ramplaanwijk energieneutraal wordt. Uit een onderzoek blijkt dat dat in principe mogelijk is, zij het maar net. Hiervoor is bovendien een belangrijke inspanning nodig wat betreft huisrenovatie en de inzet van hoogwaardige, innovatieve technologie, zoals warmtepompen en warmte-koudeopslag (WKO). De benodigde ingrepen zouden ongeveer 30.000 euro per huishouden kosten.
- LochemEnergie heeft in het kader van een provinciale subsidieregeling voor woningbouwisolatie met de gemeente Lochem de afspraak gemaakt dat mensen een hogere subsidie krijgen (750 euro in plaats van 500 euro) als ze hun aanvragen collectief, via LochemEnergie, indienen. Deze dienst is gratis voor leden. Inmiddels hebben circa 30 huishoudens op deze manier een aanvraag gedaan. In het kader van het IPIN-project³¹ (waarvan LochemEnergie de projectleiding heeft) krijgen mensen een slimme meter en concrete besparingsadviezen van de Universiteit Twente. Daarnaast zijn er verschillende bewonersgroepen actief die verbruiksgegevens vergelijken en ervaringen uitwisselen.
- DeA heeft geparticipeerd in een GEN-project³² in de wijk Kerschoten. Het ministerie van BZK had aan GEN 5 miljoen euro beschikbaar gesteld om te onderzoeken op welke manier de wijk energie-neutraal kon worden gemaakt. De rol van deA heeft naar eigen zeggen bestaan uit 'realisme en oog voor draagvlak inbrengen, benen op de grond houden en informele procesbegeleiding'. De studie is nu afgerond. Nadat het ministerie van BZK geen geld beschikbaar stelde voor een tweede tranche van het onderzoek, trok GEN zich terug. Op uitnodiging van de gemeente Apeldoorn gaat deA het project nu

- verder trekken, door huiskamersessies voor bewoners te organiseren en te zorgen dat de betrokken partijen daadwerkelijk aan de slag gaan.
- EC Udenhout heeft nog geen besparingsprojecten uitgevoerd, maar wil in 2014 een rol spelen in de uitvoering van het Tilburgse energiebesparingsprogramma ‘Samen geeft Energie’. Dat programma heeft als doel om woningen twee labelstappen te verbeteren. ‘Collectieven’ van 20 bewoners kunnen van de gemeente Tilburg een subsidie krijgen van 10.000 euro voor de proceskosten. EC Udenhout wil de bewoners ‘ontzorgen’ door op basis van een aantal specificaties een uitvoerende partij te selecteren en de bewoners te helpen om een lening te verkrijgen. EC Udenhout wil kunnen afwijken van de ‘verplichting’ om twee labelstappen te verbeteren. Sommige mensen zullen bijvoorbeeld maar 500 euro willen investeren, of alleen kieren willen dichtkitten. Dat zal niet altijd twee labelstappen opleveren.
 - EnergiekLeiden geeft energiebesparingsadvies voor het lokale MKB. EnergiekLeiden doet de eerste scan (rekeningen bekijken, doorvragen naar wensen) en verwijst daarna door naar deskundigen (besparingsadviseurs, installateurs) met wie een samenwerkingsverband is aangegaan.

3.6.2 Landelijke, provinciale en gemeentelijke regelgeving en beleidsinstrumenten

Voor de bestaande woningvoorraad zijn er – anders dan voor nieuwbouw – geen verplichte normen voor energieprestaties van woningen. Het beleid zet vooral in op het organiseren van de aanbodkant en het stimuleren – door ‘verleiding’ – van de vraagkant. Dit beleid krijgt vorm via programma’s en projecten zoals BlokvoorBlok, MeerMetMinder, EnergieSprong en Gebieden Energieneutraal (GEN), en vanaf 2014 via een revolverend Nationaal Energiebesparingsfonds (NEF).

3.6.3 Verdienmodel voor de energiecoöperatie

In principe kan voor het organiseren van energiebesparingsprojecten hetzelfde verdienenmodel gelden als bij de collectieve inkoop van zonnepanelen, namelijk een marge op de verkoop van de aannemers en installateurs. De coöperatie mobiliseert en coördineert immers de vraag. Met uitzondering van deA hebben de onderzochte coöperaties nog niet op deze manier verdiend aan de acties die ze hebben uitgevoerd.

- DeA houdt in Kerschoten huiskamersessies over energiebesparing en krijgt daarvoor een vergoeding van de gemeente.
- In Castricum heeft de gemeente jaarlijks 3.400 euro beschikbaar om een zzp’er van CALorie opdrachten te kunnen geven, maar daarmee zijn andere werkzaamheden dan die voor de

energiebesparingsprojecten bekostigd.

- LochemEnergie krijgt voor het bundelen van subsidieaanvragen niet betaald, maar krijgt door deze constructie wel meer betalende leden.
- EnergiekLeiden had gehoopt op een opdracht van de gemeente Leiden om een energiebesparingsproject te trekken in de Merenwijk; de opdracht is na een openbare aanbesteding naar het bureau MeerMet Minder gegaan.
- EC Udenhout sluit niet uit voor haar diensten in het kader van ‘Samen geeft Energie’ een bepaalde vergoeding te zullen vragen van de uitvoerende bedrijven, ‘maar zover is het nog niet’.

3.6.4 Benodigde kennis en kunde (regelgeving, techniek en organisatorisch)

‘Normale’ energiebesparingsmaatregelen zoals spouwmuur-, dak- en vloerisolatie vereisen geen hoogstaande kennis van regelgeving en techniek, ook omdat de coöperaties de maatregelen niet zelf zullen uitvoeren: dat gebeurt door de door hen geselecteerde aannemers en installateurs. Om offertes te kunnen beoordelen is wel enige kennis van de kosteneffectiviteit van de aangeboden besparingsmaatregelen nodig. Het renoveren van bestaande woningen tot energieneutraliteit of energieplustniveau vereist wel een goede kennis van de innovatieve technieken die daarvoor nodig zijn. Meestal zal het nodig zijn om samenwerking te zoeken met organisaties die dergelijke kennis in huis hebben.³³ Maar in alle gevallen is de moeilijkste opgave om particuliere huiseigenaren zo ver te krijgen dat ze meedoen met de besparingsactiviteiten. Dat vereist een grote mate van vasthoudendheid en ‘verkoperskwaliteiten’.

3.6.5 Benodigd kapitaal

Het nemen van energiebesparende maatregelen kost al snel enige duizenden euro’s. Niet een van de tien energiecoöperaties is echter van plan om de maatregelen voor te financieren: bewoners moesten dit met eigen kapitaal doen of zelf een lening aanvragen. De energiecoöperatie hoeft voor deze activiteit dus niet over kapitaal te beschikken.

3.6.6 Bereidheid tot deelname

Uit ander onderzoek blijkt dat huiseigenaren om verschillende redenen moeilijk te bewegen zijn om energiebesparende maatregelen te nemen (CE 2006). Dergelijke maatregelen kosten als gezegd al gauw duizenden euro’s, en de terugverdientijd kan makkelijk tien jaar of langer zijn. Huiseigenaren met lagere inkomens zullen de financiering voor de energiebesparende maatregelen vaak moeilijk rond kunnen krijgen. Zij zullen de maatregelen doorgaans niet met eigen geld kunnen bekostigen, en niet altijd een

lening kunnen krijgen. Er kunnen diverse redenen zijn waarom ook eigenaren-bewoners met hogere inkomens – voor wie de financiering in principe geen probleem hoeft te zijn – er niet voor kiezen om duizenden euro's te investeren in energiebesparende maatregelen:

- ze besteden hun geld liever aan andere zaken;
- ze hebben geen zin in organisatorische rompslomp en overlast door werkzaamheden;
- ze hebben weinig aandacht voor de hoogte van hun energierekening of ervaren die niet als hoog;
- ze hebben weinig kennis over bijkomende voordelen van energiebesparing, zoals verbetering van comfort en luchtkwaliteit; of
- ze verwachten te verhuizen voordat de investering is terugverdiend (CE 2006).

Uit de interviews blijkt dat een actieve benadering en een zekere 'ontzorging' zeker kunnen helpen om huiseigenaren te verleiden tot het nemen van energiebesparende maatregelen. Zolang het gaat om de 'normale' isolatiemaatregelen, is het feit dat de huiseigenaren de maatregelen zelf moeten financieren kennelijk geen onoverkomelijk bezwaar. Naar verwachting ligt dat anders bij projecten waar energieneutraliteit of energieplusseniveau wordt nagestreefd, aangezien de investeringen in dat geval al gauw tienduizenden euro's bedragen. Maar ook voor normale energiebesparing geldt dat een succesvol project niet automatisch navolging krijgt in andere straten of wijken. Er is met andere woorden nauwelijks sprake van een 'sneeuwbal-effect'. Dat betekent dat energiecoöperaties die energiebesparing in de gebouwde omgeving willen aanjagen, bereid moeten zijn voortdurend nieuwe projecten op te starten, en om daar elke keer even hard aan te trekken.

3.6.7 Duur van het traject tot realisatie van een project

De tijd die nodig is om per project bewoners over de streep te trekken en de werkzaamheden uit te voeren, kan in principe kort zijn.

3.6.8 Potentiële opbrengst aan hernieuwbare energie of energiebesparing

In het kader van een ex-ante evaluatie van de eerste Green Deals voor energie is in 2012 door ECN onderzocht hoe groot het maximale rendabele besparingspotentieel in de totale bestaande particuliere woningsector kan zijn als de investeringskosten met een lening kunnen worden voorgefinancierd, en de kosten voor de financiering (rente en aflossing) lager of maximaal gelijk zijn aan de besparing op de energierekening (PBL & ECN 2012). Afhankelijk van het rentepercentage³⁴ bedraagt het rendabele potentieel 30 tot 60 petajoule. Daarvoor moeten 1,5 tot 2 miljoen woningen worden verbeterd.

In paragraaf 3.6.6 is aangegeven dat het veel inspanning kost om huiseigenaren te verleiden om daadwerkelijk energiebesparende maatregelen te nemen. Aangezien de meeste energiecoöperaties draaien op vrijwilligers die vaak alleen in de avonduren of het weekeinde tijd hebben, is het aannemelijk dat energiecoöperaties slechts een beperkte bijdrage kunnen leveren aan het verzilveren van dit potentieel.

3.7 Loket voor informatie en advies

3.7.1 Omschrijving

Van de onderzochte energiecoöperaties heeft alleen LochemEnergie een vast adres waar inwoners van Lochem vier middagen per week terecht kunnen voor informatie en advies. De gemeente Lochem en LochemEnergie organiseren samen ook presentaties voor de lokale bouwketen (aannemers, installateurs), om het kwaliteitspeil van deze marktpartijen te helpen verhogen. Een aantal andere energiecoöperaties geeft advies op ad-hocbasis, vaak als onderdeel van een breder traject waarbij ook vraag en aanbod bij elkaar worden gebracht. Voorbeelden zijn de eerder beschreven acties voor collectieve inkoop van zonnepanelen en energiebesparing.

3.7.2 Landelijke, provinciale en gemeentelijke regelgeving en beleidsinstrumenten

Op dit terrein zijn regelgeving en beleidsinstrumenten niet van toepassing.

3.7.3 Verdienmodel voor de energiecoöperatie

In principe kan een energiecoöperatie een vergoeding vragen voor een advies. Voor de meeste mensen zal dit echter een drempel zijn om advies te komen vragen. Kansrijker is het als alleen een bepaalde vergoeding wordt gevraagd als het advies daadwerkelijk leidt tot werkzaamheden.

Een ander verdienenmodel is dat de coöperatie door de gemeente voor het advieswerk wordt ingehuurd. Energiecoöperatie Rijn en IJssel is daarvan een voorbeeld.³⁵ In Castricum is CALorie door de gemeente uitgenodigd om te offeren voor het bemensen van een informatieloket voor de zonatlas. LochemEnergie streeft naar een vergoeding voor het advieswerk aan de lokale bouwketen. Dit zou wat hun betreft kunnen komen van de bouwketen zelf of van de gemeente.

3.7.4 Benodigde kennis en kunde (regelgeving, techniek en organisatorisch)

Voor zover het advies gericht is op woningeigenaren, is goede kennis van de kosteneffectiviteit van besparingsmaatregelen en zonnepanelen een vereiste.

De adviseur zal tevens een goed overzicht moeten hebben van de kwaliteit van de lokale marktpartijen.

3.7.5 Benodigd kapitaal

Voor het starten van een loket voor informatie en advies is waarschijnlijk weinig kapitaal nodig.

3.7.6 Bereidheid tot deelname

Uit het interview met LochemEnergie bleek dat de energiewinkel niet erg druk wordt bezocht. LochemEnergie hoopt naar de binnenstad te verhuizen en dan ook meer aanloop te krijgen.

3.7.7 Duur van het traject tot realisatie van een project

Een advies geven kan binnen zeer korte tijd. Het opzetten van een energiewinkel is echter alleen zinvol als de intentie bestaat om deze gedurende langere tijd open te houden.

3.7.8 Potentiële opbrengst aan hernieuwbare energie of energiebesparing

Weliswaar kan advies uiteindelijk leiden tot maatregelen, maar voor zover dat het geval is, is het effect al besproken in de voorgaande paragrafen over zonnepanelen en energiebesparing.

3.8 Beschikbaarheid van kapitaal

In de voorgaande paragrafen is bij de beschreven activiteiten (voor zover relevant) een inschatting gedaan van het benodigde kapitaal voor het kunnen financieren van de desbetreffende activiteiten. Het gaat vooral over investeringen die moeten worden gedaan om een project te kunnen realiseren, en dus niet over doorlopende kosten tijdens de looptijd van het project (proces- of plankosten). Bij windenergie bedragen de investeringskosten voor alle voorbereidende werkzaamheden (waaronder onderzoeken) al gauw enkele honderdduizenden euro's en die voor de daadwerkelijke bouw enkele miljoenen euro's, terwijl de investeringskosten voor een informatiedesk waarschijnlijk zeer beperkt kunnen zijn. De meeste energiecoöperaties hebben relatief weinig eigen kapitaal, omdat de inkomsten vaak nog beperkt zijn. Met uitzondering van Deltawind zijn de belangrijkste inkomstenbronnen de contributie van hun leden (vaak slechts enkele tientjes per jaar) en in sommige gevallen de wederverkoop van elektriciteit en gas. In deze paragraaf behandelen we de opties die energiecoöperaties hebben om kapitaalintensieve projecten met vreemd vermogen te financieren.

3.8.1 Commerciële bank

Tijdens de interviews met medewerkers van de energiecoöperaties en ambtenaren van de gemeenten bleek dat de Rabobank meer dan andere banken betrokken was bij lokale coöperaties en projecten. Een belangrijke reden daarvoor is dat de Rabobank 136 lokale vestigingen heeft, die sterk betrokken zijn bij de plaatselijke netwerken en een grote mate van autonomie hebben. Andere banken met een 'groen' profiel (zoals Triodos en ASN-bank) zijn minder lokaal vertegenwoordigd.

Uit het interview bij de Rabobank bleek dat de lokale vestigingen doorgaans zeer bereid zijn de plaatselijke coöperaties te ondersteunen met faciliteiten (zoals een zaaltje of het verzorgen van drukwerk), en soms ook met giften uit de maatschappelijke dividenden die lokale Rabobanken uitkeren in hun werkgebied. Op deze manier worden startende initiatieven 'op gang geduwd'.³⁶ Als een energiecoöperatie een lening aanvraagt om een project te financieren, volgt de Rabobank evenwel net als andere banken de gewone procedures met *checks & balances*, om maximale zekerheid te hebben dat het uitgeleende geld uiteindelijk met rente wordt terugbetaald. Voorwaarden waar in ieder geval aan voldaan moet worden, zijn een goed verdienmodel en een overtuigende organisatie.

Verdienmodel

Een aantal van de in dit hoofdstuk onderscheiden activiteiten vraagt een substantiële voorinvestering van de energiecoöperatie, namelijk bij windmolens, zonne-energiecentrales en de wederverkoopconstructie³⁷:

- Windenergieprojecten zijn vanwege de SDE+-regeling in principe rendabel. Naar verluidt zijn banken bereid om zulke projecten grotendeels te financieren, op voorwaarde dat de vergunningen definitief zijn. Vanwege het grote risico dat een gepland project niet kan doorgaan, zijn banken meestal niet bereid om ook de (aanzienlijke) voorbereidingskosten – kosten voor verplichte onderzoeken, inspraakprocedures en (eventueel) rechtszaken – te financieren.
- Ook zonne-energiecentrales, bijvoorbeeld op scholen, waarbij de opwekking 'achter de meter' plaatsvindt zodat de elektriciteit is vrijgesteld van energielasting en kan worden gesaldeerd, zijn tot 50.000 kilowattuur per jaar rendabel. In paragraaf 3.4.2 is aangegeven er momenteel een politieke discussie wordt gevoerd over de vrijstelling bij zelfopwekking en ontzorgconstructies: volgens minister Kamp is vrijstelling alleen mogelijk als de elektriciteit 'voor rekening en risico' van de verbruiker wordt opgewekt. Grotere centrales, die worden gesubsidieerd met het hoogste basisbedrag (15 cent per kilowattuur) uit de SDE+-regeling, zijn in principe ook rendabel, maar vanwege de gefaseerde

- openstelling van deze subsideregeling de kans aanwezig dat het budget al is uitgeput als de regeling wordt opengesteld voor het hoogste basisbedrag. Het is nog onzeker in hoeverre zonne-energiecentrales onder de nieuwe postcodeoosregeling rendabel kunnen zijn. Volgens de geïnterviewde Rabobankmedewerker worden zulke centrales meestal niet volledig met vreemd vermogen van de bank gefinancierd, maar moet de investeerder ongeveer een derde eigen vermogen inbrengen. Naarmate de cashflows zekerder zijn, kan het aandeel vreemd vermogen hoger zijn. Die zekerheid kan een gemeentegarantie zijn of een SDE+-subdiestroom.
- Voor de wederverkoopconstructie kan startkapitaal nodig zijn om het winterseizoen te overbruggen, omdat de uitgaven in die periode groter zijn dan de inkomsten. Onbekend is in hoeverre banken in het algemeen bereid zijn dit startkapitaal te verstrekken. In de casus van Grunneger Power is de gemeente Groningen de belangrijkste kredietverlener voor deze constructie geweest, en was de ASN-bank om die reden bereid om eveneens krediet te verlenen.

Organisatie

Volgens de geïnterviewde Rabobankmedewerker zijn veel energicoöperaties nog niet op het niveau dat ze voldoende kredietwaardig zijn. Omdat veel energicoöperaties pas kort geleden zijn opgericht en nog nauwelijks een *track record* hebben, kan de bank vaak moeilijk inschatten of de coöperatie gedurende de looptijd van een lening blijft bestaan. Daarbij speelt mee dat de meeste energicoöperaties uit vrijwilligers bestaan. Als de coöperatie van plan is om zelf eigenaar van de te financieren installatie te worden, stelt de bank in ieder geval als eis dat er geld (of leencapaciteit) achter de hand is om het onderhoud en beheer van de installatie uit te (laten) voeren.

Als een coöperatie een zogeheten uitgesloten aansprakelijkheid (UA) heeft – en veel coöperaties hebben dat –, vormt dat een extra complicerende factor. Deze constructie geeft de leden de zekerheid dat zij niet persoonlijk aansprakelijk kunnen worden gesteld voor eventuele verliezen van de coöperatie; voor de bank biedt dit juist minder zekerheid dat de lening ook wordt terugbetaald als het project waarvoor de lening is verstrekt, mislukt.

Een mogelijke belemmering voor het verkrijgen van bankkrediet is dat projecten simpelweg te klein kunnen zijn om interessant te zijn voor een bank. Voor een klein project moet een bank bijna evenveel werk verrichten als voor een groot project, terwijl het rendement voor de bank veel kleiner is. Volgens een blog van Jan Willem Zwang op het kennisplatform van Energie+³⁸ zijn er bijvoorbeeld maar weinig zonne-energieprojecten die

groot genoeg zijn om in aanmerking te komen voor projectfinanciering van banken. Projecten moeten volgens deze ervaren investeerder in zonne-energiecentrales al snel een financieringsbehoefte hebben van minimaal 1 miljoen euro, en dan nog is het niet makkelijk om hiervoor financiering te krijgen van de bank.³⁹

3.8.2 Lening uit provinciaal of landelijk revolverend fonds

De provincies die enkele jaren geleden hun belangen in Nuon en Essent hebben verkocht, hebben met (een deel van) de opbrengst revolverende fondsen opgericht, die als oogmerk hebben om projecten op het gebied van energiebesparing en hernieuwbare energie met leningen te stimuleren. Volgens de geïnterviewde Rabobankmedewerker wijken de voorwaarden die dergelijke fondsen stellen niet veel af van de voorwaarden die banken stellen. Ook voor deze fondsen is het uitgangspunt dat het uitgeleende geld met rente moet worden terugbetaald, dus wordt er ook hier kritisch gekeken naar bedrijfsvoering, cashflow en businessplannen. Omdat provincies eigenlijk alleen ervaring hebben met het verstrekken van subsidie, worden meestal regionale investeringsmaatschappijen⁴⁰ of een bank ingeschakeld om het fonds te beheren. Uit de interviews bleek dat een aantal energicoöperaties met wisselend succes pogingen heeft gedaan om een lening te krijgen uit een provinciaal revolverend fonds:

- DE Ramplaan heeft in het kader van de voorgenomen zonne-energiecentrale op een tennishal (zie paragraaf 3.4) contact gehad met Gedeputeerde Staten in verband met een aanvraag voor het participatiefonds voor duurzame investeringen. Dit proces verloopt lastig; het fonds is nog in oprichting en rekt volgens DE Ramplaan een hoge, marktconforme rente. Op een verzoek om garant te staan voor een commerciële lening is nog niet positief gereageerd.
- EC Udenhout is in contact met het energiefonds van de provincie Noord-Brabant, dat 40 miljoen euro beschikbaar heeft om lokale initiatieven te ondersteunen. Volgens de energicoöperatie vindt de kwartiermaker van het energiefonds 500.000 euro investering voor het zonnepanelenproject op de paardrijhal eigenlijk te klein. Er zijn signalen dat het fonds op dit punt wordt aangepast.
- Om de oprichting van NLD Energie mogelijk te maken, hebben de provincies Friesland en Drenthe een lening verstrekt van elk 150.000 euro, de provincie Groningen heeft een subsidie verleend van 100.000 euro. Voordat de leningen/subsidie zijn verstrekt, is een onderzoek uitgevoerd door Price Waterhouse Cooper naar de levensvatbaarheid van NLD Energie.

Sinds december 2013 stelt de Rijksoverheid via het Nationaal Energiebesparingsfonds (NEF) 150 miljoen euro beschikbaar voor energiebesparingsprojecten in de gebouwde omgeving (WenR 2013). Het is de bedoeling dat marktpartijen dit bedrag aanvullen tot 600 miljoen euro.⁴¹ De helft van het fonds is bestemd voor projecten van woningcorporaties, de andere helft is bestemd voor de particuliere woningmarkt; ook particulieren kunnen onder gunstige voorwaarden geld uit het fonds lenen. Zonnepanelen mogen maximaal 50 procent uitmaken van de investering die met de lening wordt betaald. Er is nog niet bekend hoeveel projecten een lening hebben gekregen uit dit fonds.

3.8.3 Crowdfunding

Financiering van projecten door middel van crowdfunding wint de laatste jaren sterk aan populariteit. Bij crowdfunding investeren burgers in (een deel van) een installatie en ontvangen ze in ruil daarvoor rente en aflossing. Volgens Zwang (2013) is het bedrag dat in Nederland met crowdfunding is opgehaald tussen 2010 en 2012 toegenomen van 500.000 euro tot 14 miljoen euro. De verwachting is dat die toename de komende jaren sterk zal doorzetten. De groei in 2012 was voor een groot deel toe te schrijven aan de Windcentrale, die 7 miljoen euro ophaalde voor de aankoop van twee bestaande windturbines. Via het crowdfundingplatform van stichting Greencrowd is er inmiddels ook al vrij groot aantal zonne-energieprojecten ge(her)financierd met crowdfunding. De Stichting 1 Miljoen Watt⁴² financiert momenteel een kleinschalig zonne-energieproject (met een jaarlijkse productie van 120.000 kilowattuur, overeenkomend met het gebruik van 33 huishoudens) op het Groningse voetbalstadion de Euroborg, door deelnemers 550 euro per zonnepaneel te laten inleggen. Zij ontvangen daarvoor gedurende 24 jaar een rendement van 2,2 tot 4,4 procent⁴³, en krijgen aan het eind van deze looptijd hun inleg terug.

Van de geïnterviewde coöperaties heeft vooral nog alleen Deltawind praktijkervaring opgedaan met crowdfunding. Leden mogen aan Deltawind een bedrag van maximaal 5.000 euro uitlenen. Met dit geld wordt vervolgens geïnvesteerd in nieuwe projecten. Volgens Deltawind is in 2013 via uitgifte van obligaties in drie maanden tijd 1,3 miljoen euro opgehaald bij leden. Ditzelfde model wordt door alle windenergiecoöperaties gevolgd. Ook CALorie en LochemEnergie hebben hun zonne-energiecentrales via coöperatieve financiering gefinancierd (ZonopNederland). DE Ramplaan wil de beoogde centrale op de tennishal financieren via de verkoop van certificaten. De bedoeling is dat de deelnemers een of meerdere certificaten van 325 euro kopen, en het aankoopbedrag via korting op de energiebelasting in 10 tot 14 jaar terugkrijgen. Op 13

februari 2014 is de inschrijving voor deze certificaten geopend. Ook CALorie en de gemeente Castricum studeren op de haalbaarheid van een zonneweide en de mogelijkheid om die via crowdfunding te financieren.

3.8.4 Lening van gemeente

In een aantal gevallen hebben de onderzochte coöperaties voor de financiering van een concreet project een lening van de gemeente gekregen. Zo kunnen energie-initiatieven en -coöperaties in Haarlem een duurzaamheidslening tot 50.000 euro krijgen, die normaal gesproken alleen voor individuele bewoners is bedoeld. Eerder (in paragraaf 3.2.3) kwam al naar voren dat Grunneger Power van de gemeente Groningen een achtergestelde lening van 200.000 euro heeft gekregen om de wederverkoop van elektriciteit en gas mogelijk te maken. Het college had daarbij als voorwaarde gesteld dat een commerciële bank eveneens een krediet van 200.000 euro beschikbaar zou stellen; dat zou het vertrouwen geven dat het bedrijfsmodel van de wederverkoopconstructie klopte. Triodos Bank is hiertoe bereid gevonden, maar Grunneger Power heeft uiteindelijk geen gebruikgemaakt van deze leenfaciliteit. Wel heeft Grunneger Power na het faillissement in december 2012 van Trianel – de leverancier waarmee het oorspronkelijke contract was afgesloten – van de gemeente Groningen een extra overbruggingskrediet van 75.000 euro gekregen.

3.8.5 Samenwerkingsverband met kapitaalcrachtige partij

In sommige gevallen vormen coöperaties een consortium met een of meerdere commerciële partijen als ze een kapitaalintensief project willen ontwikkelen. Voorbeelden zijn de samenwerking van UWind en Eneco in Houten en die van Energie-U, Ecofys, Blix en Renewable Factory in Utrecht. Meestal worden samenwerkingsverbanden aangegaan met partijen die al ervaring hebben met soortgelijke projecten. Een bijkomend voordeel is dat commerciële partijen geld of menskracht kunnen inbrengen, en/of bij de bank voldoende vertrouwen wekken om krediet te kunnen krijgen. Voor de commerciële partijen kan de meerwaarde van de samenwerking zijn dat de energiecoöperatie geworteld is in de lokale samenleving en daarom wellicht beter in staat zal zijn om draagvlak te creëren.

3.9 Conclusies

In dit hoofdstuk is nagegaan welke activiteiten energiecoöperaties ontplooiën, en tegen welke uitdagingen ze in de praktijk kunnen aanlopen op het gebied van regelgeving, vereiste deskundigheid

en continuïteit van de organisatie, leden- en klantenwerving, rentabiliteit (verdienmodel), financiering en draagvlak bij niet-deelnemers. De uitdagingen waarmee de tien onderzochte coöperaties te maken hebben (gekregen), gelden naar verwachting ook voor veel andere initiatieven: op basis van een scan van de ruim 250 energiecoöperaties en -initiatieven die op de website van Hier Opgewekt staan, kan met enige slagen om de arm worden geconcludeerd dat de meeste daarvan zich eveneens in hoofdzaak richten op een of meer van de hier beschreven activiteiten.

Op basis van de interviews ontstaat het beeld dat het niet altijd eenvoudig is om de beschreven activiteiten tot een onverdeeld succes te maken, per activiteit in verschillende mate en om verschillende redenen:

- Bij de wederverkoop van hernieuwbare elektriciteit en gas zijn de marges per ‘klant’ tamelijk beperkt, zodat de inkomsten pas substantieel worden als een groot aantal klanten is geworven. Dit kan een arbeidsintensief proces zijn, vooral als de naamsbekendheid van de coöperatie niet erg groot is. Bovendien is een aanzienlijk startkapitaal nodig. Wanneer elektriciteit en gas op de groothandelsmarkt worden ingekocht zijn de marges groter, maar daarvoor is een leveringsvergunning vereist. Overigens is het doorleveren van hernieuwbare energie niet de activiteit waarvoor de meeste coöperaties ‘op aarde zijn’: de meeste coöperaties willen uiteindelijk zelf energie opwekken, en beschouwen doorlevering vooral als een opstapmodel om leden en inkomsten te verwerven.
- Het collectief inkopen van zonnepanelen voor een straat of wijk stelt coöperaties voor relatief kleine uitdagingen. De vereiste kennis, vaardigheden en continuïteit van de organisatie zijn te overzien, het verdienmodel is goed en de bereidheid tot deelname daardoor ook. Ook is geen eigen of vreemd vermogen nodig (tenzij de coöperatie de panelen wil voorfinancieren). Feitelijk zijn zonnepanelen voor particulieren momenteel zo aantrekkelijk dat het de vraag is hoe groot de toegevoegde waarde van coöperaties daarbij is. De belangrijkste functie is het bij elkaar brengen van vraag en aanbod (oftewel ‘ontzorging’), maar strikt genomen hoeft daar geen coöperatie voor te worden opgericht: een groepje actieve wijkbewoners kan dit ook doen. Weliswaar is het deels aan energiecoöperaties te danken dat ook de markt voor zonnepanelen op huurwoningen is opengebrouwen, maar de gehanteerde modellen kunnen in feite verder ook door de woningcorporaties zelf worden uitgerold.
- Het installeren van een zonne-energiecentrale op bijvoorbeeld een school of sporthal is in principe rendabel tot een piekvermogen van 60 kilowatt zolang de opgewekte elektriciteit is vrijgesteld van energiebelasting en mag worden gesaldeerd.⁴⁴ Voor de gebruikers van dergelijke gebouwen is het aantrekkelijk als een energiecoöperatie of een andere partij de financiering en het beheer van zo’n installatie organiseren. Momenteel is een politieke discussie gaande over de vraag of vrijstelling van energiebelasting in de toekomst nog zal worden toegestaan als de opwekking niet voor eigen rekening en risico is (paragraaf 3.4.2). Er zijn sterke signalen dat deze discussie als effect heeft dat investeerders en projectontwikkelaars momenteel hun plannen uitstellen om zonne-energieprojecten bij derden te realiseren, tot er meer duidelijkheid is. Installaties vanaf 15 kilowatt komen in principe ook in aanmerking voor SDE+-subsidie. Voor een rendabele bedrijfsvoering is echter meestal het tarief uit de zesde fase (een basisbedrag van 15 cent per kilowattuur) nodig: de kans is aanwezig dat het SDE+-budget al is uitgeput als die fase wordt opengesteld.
- Het is op dit moment nog moeilijk in te schatten hoe groot het handelingsperspectief onder de nieuwe postcoderoosregeling is voor coöperaties die centraal zonne-electriciteit willen opwekken. Veel coöperaties onderzoeken nog of het installeren van een centrale (op een groot dak of in een weide) onder deze regeling voor hen een (financieel) haalbare kaart is. De eerste berichten zijn dat het net wel of net niet kan. Ook als er geen overheadkosten worden gerekend, is de terugverdientijd waarschijnlijk langer dan de termijn (tien jaar) waarin de overheid zekerheid geeft over de hoogte van de korting van de energiebelasting. Verder noopt de regeling tot het bijhouden van een complexe boekhouding, het oprichten van een nieuwe, toegesneden coöperatie⁴⁵, zijn er aansprakelijkheidsrisico’s en gaat de coöperatie een langjarige verplichting aan die eisen stelt aan de continuïteit van de bedrijfsvoering. Of er onder die voorwaarden voldoende potentiële leden bereid zullen zijn om het project mee te financieren, is de vraag. Aannemelijk is dat banken voorlopig de kat uit de boom zullen kijken of er rendabele businesscases kunnen worden gerealiseerd. Er zijn signalen dat vooral professionele ontwikkelaars plannen hebben om gebruik te gaan maken van de postcoderoosregeling.
- Van de hier beschreven activiteiten is het realiseren van een windenergieproject veruit het ingewikkeldst. Zodra bekend wordt op welke locatie windmolens staan gepland, ontstaat er bijna zonder uitzondering felle weerstand van actiegroepen uit de omliggende wijken. De boodschap dat omliggende wijken en/of omwonenden financieel (kunnen) participeren in de molens biedt geen garantie dat de weerstand

- vermindert, en kan zelfs averechts werken ('afkoop', 'omkoping'). Ook het feit dat de leden van een coöperatie zelf inwoner van het dorp of de wijk zijn, betekent niet automatisch dat zij beter in staat zijn om draagvlak te creëren. Het kan zelfs averechts werken, omdat argumenten dan soms meer op de persoon en minder op de zaak worden gericht. Vooral als de lokale politiek zich niet vanaf het begin committeert aan de plannen en gevoelig is voor de weerstand uit de samenleving, kan het gebeuren dat de plannen uiteindelijk geen doorgang kunnen vinden. De professionele windenergiecoöperaties hebben weliswaar meer ervaring met het realiseren van projecten, maar meestal dateren ook 'hun' molens uit de tijd dat het maatschappelijk debat nog niet zo verhard was als in de laatste jaren het geval is.
- Het 'verleiden' van particuliere woningeigenaren tot het deelnemen aan energiebesparingsacties vereist een minder dikke huid, maar wel een grote mate van inzet. Bewoners hebben vaak verschillende redenen waarom ze *geen* energiebesparende maatregelen willen treffen, en willen ze dat wel, dan moeten de coöperaties ook met een goed aanbod komen. Dat aanbod zal eerst met marktpartijen uitonderhandeld moeten worden. Een aantal onderzochte coöperaties heeft laten zien dat het mogelijk is om geslaagde besparingsacties uit te voeren, maar deze leiden niet automatisch tot een sneeuwbal effect in andere straten of wijken. Een coöperatie die 'meters' wil maken met energiebesparing, moet dus bereid zijn om telkens opnieuw een grote inspanning te leveren.
 - Het beheren van een informatie- en adviesloket stelt bepaalde eisen aan de deskundigheid van een coöperatie (zoals kennis van technieken en van de lokale markt), maar is verder tamelijk laagdrempelig. De coöperatie moet in principe wel bereid zijn om deze activiteit langere tijd vol te houden, anders is het weinig zinvol er mee te starten.

De conclusie is dat het handelingsperspectief van de 'nieuwe' energiecoöperaties⁴⁶ op dit moment relatief beperkt is, en zich vooralsnog lijkt toe te spitsen op collectieve inkoopacties voor zonnepanelen, kleinschalige energiebesparingsacties voor particuliere woningeigenaren, het beheren van een informatie- en adviesloket en het doorleveren van energie. Het financieren en beheren van zonne-installaties op bijvoorbeeld scholen was tot voor kort een aantrekkelijke activiteit, maar momenteel zijn er sterke signalen dat coöperaties en projectontwikkelaars hun plannen voor dergelijke projecten uitstellen vanwege hun onzekerheid over de implicaties van de bepaling dat de elektriciteit moet zijn opgewekt 'voor rekening en risico' van de gebruiker. Of de levering van zonne-elektriciteit onder de nieuwe postcoderoosregeling kan gaan 'vliegen' moet

nog worden afgewacht, maar de eerste geluiden zijn niet onverdeeld positief. Het trekken van een windmolenproject lijkt voor de meeste nieuwe energiecoöperaties alleen haalbaar als zij samenwerken met een professionele ontwikkelaar. Hoewel dat hier niet is behandeld, zal dit ook gelden voor het ontwikkelen van (hernieuwbare) warmtelevering via een warmtenet.⁴⁷

In dit hoofdstuk is tevens geconstateerd dat de bijdrage van energiecoöperaties aan de productie van hernieuwbare energie en aan energiebesparing op de termijn tot 2020 beperkt zal zijn tot hoogstens enige petajoules:

- Het doorleveren van hernieuwbare energie leidt op zich niet tot een toename van de productiecapaciteit; het maakt hoogstens de vraag naar hernieuwbare energie zichtbaar.
- Er wordt weliswaar verwacht dat het geïnstalleerde piekvermogen van zonnepanelen tot 2020 relatief sterk zal toenemen (tot 4 à 7 gigawatt, overeenkomend met een elektriciteitsproductie van 13 tot 23 petajoule), maar het is aannemelijk dat daarvan maar een deel zal worden gerealiseerd dankzij de inspanningen van energiecoöperaties op het gebied van collectieve inkoopacties en zonne-energiecentrales. Een groot deel van de zonnepanelen zal op eigen initiatief van particuliere huiseigenaren worden aangeschaft.
- Een klein deel van de beoogde 6.000 megawatt aan windenergie op land zal een kleinschalig karakter hebben. In paragraaf 3.5.8 is geraamd dat in 2020 circa 30 procent van de totale productie – oftewel 16 petajoule – zal worden ingevuld met parken die kleiner zijn dan 100 megawatt. In de praktijk zal het realiseren van een park van rond de 10 megawatt voor een nieuwe energiecoöperatie al een zeer ambitieus project zijn. Maar ook de bestaande, meer ervaren windenergiecoöperaties hebben nog weinig ervaring met windparken van 100 megawatt. Deltawind en Zeeuwind onderzoeken momenteel de mogelijkheden om een windpark van 100 megawatt op te richten op en rondom de Krammersluizen.
- Ook de bijdrage van energiecoöperaties aan energiebesparing in de gebouwde omgeving zal vanwege het arbeidsintensieve karakter zeer beperkt zijn.

Noten

- 1 Daarbij wordt de CO₂-uitstoot gecompenseerd door te investeren in duurzame energieprojecten, die gecertificeerd zijn met het Gold Standard-keurmerk (<http://thuis.eneco.nl/groene-energie/gas/ecogas/>).
- 2 NLD Energie verwacht de leveringsvergunning begin 2014 te krijgen.
- 3 ACM, Leveringsvergunning, verplichtingen leveranciers: <https://www.acm.nl/nl/onderwerpen/energie/energiebedrijven/verplichtingen-vergunninghouders-energie/>. De plichten voor een vergunning staan in hoofdstuk 8 van de Elektriciteitswet 1998 of in hoofdstuk 5 van de Gaswet. De vangnetregulering beschermt kleinverbruikers tegen onredelijke tarieven en voorwaarden.
- 4 <https://www.acm.nl/nl/onderwerpen/energie/energiebedrijven/vergunning-aanvragen-bij-acm/>.
- 5 Dit wordt uitgelegd in paragraaf 3.2.5.
- 6 Te weten Drentse Kei, Enerzij Koöperasje Fryslân en de Groningse Energie Koepel.
- 7 Met een aansluitwaarde van maximaal driemaal 80 ampère.
- 8 Voor zover ze minder elektriciteit aan het net terugleveren dan ervan afnemen.
- 9 <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33493-3.html>.
- 10 Volgens cijfers uit het Klimaatmonitor/Productie Installatie Registratie-systeem van de netbeheerders bedraagt het piekvermogen in 2013 meer dan 665 megawatt.
- 11 In paragraaf 3.4 wordt dieper op ingegaan op dergelijke systemen.
- 12 Volgens de *Referentieraming energie en emissies: actualisatie 2012* (PBL & ECN 2012) bedraagt het energiegebruik van huishoudens bij vastgesteld beleid 370 petajoule in 2020, en het totale energetische eindgebruik 2.200 petajoule in 2020.
- 13 Voor een piekvermogen van 4 gigawatt is een totale investering van 6 à 8 miljard euro nodig (1,5 tot 2 euro per watt piekvermogen).
- 14 Energiecoöperaties EnergieRijkVoorst uit Voorst, ZET uit Zutphen, LochemEnergie uit Lochem en EBEM uit Brummen.
- 15 Stel dat een lid een aantal panelen met een totaal piekvermogen van 1 kilowatt koopt, waarmee jaarlijks 900 kilowattuur aan zonne-elektriciteit wordt opgewekt. In dat geval ontvangt het lid jaarlijks 82 euro korting op zijn energiebelasting.
- 16 Dit gebied wordt de postcoderoos genoemd.
- 17 Wet belasting milieugrondslag artikel 50, lid 4 en 5.
- 18 Wet belastingen op milieugrondslag, geldend op 30-01-2014: http://wetten.overheid.nl/BWBR0007168/geldigheidsdatum_30-01-2014.
- 19 Gemeenten stellen eisen als het om monumenten gaat.
- 20 Het is niet verplicht dat de leden van leverancier veranderen, maar een coöperatie kan daar voor kiezen omdat er dan een betere prijs verkregen kan worden voor de verkochte elektriciteit.
- 21 DE Unie heeft een ICT-pakket ontwikkeld voor ledenbeheer (afgifteverklaring, toerekening opbrengsten aan leden).
- 22 Daarmee kan het elektriciteitsgebruik van ongeveer 30 huishoudens worden opgewekt.
- 23 Gezien de hoge investeringen, de aansprakelijkheidsrisico's en de langjarige zorgverplichting die wordt aangegaan, lijkt dit een tamelijk optimistisch scenario.
- 24 Zie bijlage 2 voor een uitgebreid overzicht van de windenergiecoöperaties in Nederland.
- 25 Het basisbedrag is de gemiddelde kostprijs van een installatie voor de opwekking van hernieuwbare energie, bij hernieuwbare elektriciteit uitgedrukt in euro per kilowattuur. Het subsidiebedrag dat werkelijk per kilowattuur wordt uitgekeerd, is het basisbedrag minus het correctiebedrag. Het correctiebedrag is de gemiddelde elektriciteitsprijs in een jaar.
- 26 Gebaseerd op 2.650 vollasturen.
- 27 Soms kunnen ook bewoners die geen aandelen of obligaties hebben gekocht meeprofiteren: bij het Friese dorp Pingjum staan 4 grote molens die het dorp jaarlijks 50.000 euro opleveren. Degenen die tussen 500 en 1.000 meter van de molens wonen, krijgen van de windenergiecoöperatie jaarlijks 1.250 euro, ook als ze niet in de molens hebben geïnvesteerd. Een dergelijke constructie is alleen financieel haalbaar als er slechts weinig woningen binnen een dergelijk gebied staan.
- 28 Bijvoorbeeld: windenergie op zee via Zeekracht of Meewind.
- 29 De grens van 100 megawatt is de enige die in de literatuur is gevonden. In de meeste gevallen zal 100 megawatt als grenswaarde voor actieve participatie van burgers en coöperaties te hoog zijn: in de huidige praktijk gaat het doorgaans om veel kleinere parken. Het werkelijke, actieve aandeel van burgers en coöperaties in de opwekking van windenergie is daarom waarschijnlijk nog kleiner dan hier is geraamd.
- 30 Volgens de *Referentieraming energie en emissies: actualisatie 2012* (PBL & ECN 2012) bedraagt het energiegebruik van huishoudens bij vastgesteld beleid 370 petajoule in 2020, en het totale energetische eindgebruik 2.200 petajoule in 2020.
- 31 Innovatieproject Intelligente Netten.
- 32 GEN (Gebieden Energieneutraal) is een consortium van Alliander, Cofely, Eneco, Eversheds Faasen, Koninklijke BAM Groep, KPMG, United Energy Works, Rabobank, Royal Haskoning DHV, TNO, Cauberg-Huygen Raadgevende Ingenieurs BV.
- 33 CALorie gaat daarom samenwerken met EnergieSprong. Deze organisatie heeft volgens CALorie veel ervaring met het energieneutraal maken van woningen. DE Ramplaan heeft een onderzoek laten uitvoeren door de Energy Transition Group.
- 34 Variërend van 2,6 tot 6 procent, in alle gevallen aflossing in 15 jaar.
- 35 <http://www.rijnenijsselenergie.nl/>.

- 36 Uit de interviews met de energiecoöperaties bleek dat DE Ramplaan enkele duizenden euro's uit het duurzaamheidsfonds van de Rabobank heeft gekregen om de kosten voor zaalhuur en drukwerk te dekken. EnergieLeiden mag gebruikmaken van de communicatiekanalen van de Rabobank, en zou mogelijk 25.000 euro steun krijgen uit het fonds voor lokale economische versterking. EC Udenhout heeft 2.500 euro uit het duurzaamheidsfonds van de Rabobank gekregen.
- 37 Voor de andere in dit hoofdstuk beschreven activiteiten (collectieve inkoop van zonnepanelen, zonnepanelen op huurwoningen, energiebesparing in woningen en informatieloket) geldt dat in veel mindere mate. Deze worden daarom niet behandeld in deze paragraaf.
- 38 [Http://www.energieplus.nl/dossier-financiering/blogs-energie/crowdfunding-de-nieuwe-motor.340340.lynkx](http://www.energieplus.nl/dossier-financiering/blogs-energie/crowdfunding-de-nieuwe-motor.340340.lynkx).
- 39 De Rabobank stelt geen harde ondergrens te hanteren en van geval tot geval, in de context van de lokale Rabobank, te bekijken of er krediet wordt verleend.
- 40 Bijvoorbeeld in Noord-Brabant de Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij (de BOM).
- 41 Rabo- en ASN-bank hebben inmiddels 150 miljoen euro toegezegd.
- 42 [Http://doemee.1miljoenwatt.nl/page/how-it-works](http://doemee.1miljoenwatt.nl/page/how-it-works).
- 43 Essentklanten krijgen 2,5 tot 4,7 procent. Het feitelijke rentepercentage is afhankelijk van de elektriciteitsprijs en het aantal zonne-uren.
- 44 Een dergelijke installatie wekt jaarlijks ongeveer 50.000 kilowattuur op. Boven 50.000 kilowattuur is het energiebelastingtarief te laag voor een rendabele bedrijfsvoering.
- 45 Dat wil zeggen: als de huidige coöperatie ook rechtspersonen als lid heeft. Een coöperatie die onder de postcoderoosregeling elektriciteit wil leveren, mag alleen natuurlijke personen als lid hebben.
- 46 'Nieuw' betekent maximaal enige jaren geleden opgericht, in tegenstelling tot de al langer bestaande windenergiecoöperaties.
- 47 Er wordt vaak gerefereerd aan de succesvolle exploitatie door Thermobello van een warmtenet in de wijk EVA-Lanxmeer in Culemborg. Thermobello heeft echter een bestaand warmtenet overgenomen en dit niet zelf ontwikkeld.

Drie windenergieprojecten: Houten, Utrecht en Goeree-Overflakkee

In dit hoofdstuk proberen we aan de hand van drie casussen (Houten, Utrecht en Goeree-Overflakkee) inzicht te verschaffen in de dynamiek die ontstaat als er concrete plannen zijn om een aantal grote windmolens te plaatsen, vooral als het de bedoeling is dat in de nabijheid van woningbouw te doen. In deze drie casussen speelden de lokale energiecoöperaties een actieve rol.

4.1 Het project in Houten

4.1.1 De situatie

Eind 2013 zijn er drie windmolens van elk 2 megawatt geplaatst langs het Amsterdam-Rijnkanaal bij Houten. Langs het kanaal loopt de Veerwagenweg. Aan die weg staat een aantal woningen op ongeveer 400 meter afstand van een van de molens. Op een afstand van 800 à 1.000 meter bevindt zich een woonwijk (de Wateren) die rond 2007 is gebouwd. De energiecoöperatie UWind heeft op diverse manieren een bijdrage geleverd aan dit 13 jaar durende proces.

4.1.2 De chronologie van de belangrijkste officiële gebeurtenissen en besluiten'

- 1996: eerste onderzoeken van UWind naar de mogelijkheid om samen met Eneco (toen nog REMU) een windpark in Houten te gaan ontwikkelen.
- 1999: uit een onderzoek van de gemeente blijkt dat 11 procent van het totale energieverbruik binnen de gemeentegrenzen uit duurzame bronnen kan worden gewonnen. Maar dat aandeel zal wel vrijwel geheel door wind moeten worden opgewekt. Een locatie langs het Amsterdam-Rijnkanaal komt planologisch gezien het best uit het onderzoek.
- 2000-2003: Eneco (toen nog REMU) en UWind sluiten een samenwerkingsovereenkomst. De gemeente Houten besluit om in samenwerking met UWind en Eneco de locatie langs het kanaal te gaan invullen. De gemeente bereidt de besluitvorming voor met uitgebreide informatie aan de omwonenden en inwoners. De milieu-effecten worden in beeld gebracht. Vooral geluid krijgt aandacht: bij molens net over de Duitse grens met Groningen (bij Boertange) was gebleken dat de geluidsoverlast het grootst was als het op rotorhoogte hard waaide en aan de grond niet. De gemeente besluit daarom in overleg met UWind en Eneco dat de molens worden stilgezet als deze situatie zich voordoet.
- 2004-2007: de gemeenteraad van Houten geeft in 2005 goedkeuring voor de realisatie van het windpark aan het Amsterdam-Rijnkanaal. De projectontwikkelaars mogen tegen een pachtvergoeding drie windturbines plaatsen op gemeentegrond. De gemeente Houten verleent de milieuvergunning en de bouwvergunning. Een aantal omwonenden gaat bij de Raad van State in beroep tegen de milieuvergunning, en bij de rechtbank tegen de bouwvergunning. De Raad van State vernietigt de milieuvergunning, omdat niet is gespecificeerd welk type turbine zal worden gebruikt. De projectontwikkelaars dienen daarom in 2007 een nieuwe aanvraag voor een milieuvergunning in, voor één specifiek turbinetype. Daarbij is gekozen voor een turbine van 2 megawatt met een ashoogte van 105 meter. Er wordt tevens een tweede bouwvergunning-aanvraag ingediend, welke aansluit bij de nieuwe milieuvergunningaanvraag. De bouwvergunning-aanvraag voor de windmeetmast wordt ingediend. De windmeetmast is nodig voor het afregelen van de windturbines op geluid. Eind 2007 vernietigt de Raad van State het bestemmingsplan op onderdelen. Omdat de wijziging in het bestemmingsplan de basis is voor de ruimtelijke onderbouwing van de bouwvergunning, besluiten UWind en Eneco in overleg met de gemeente de bouwvergunning in te trekken.
- 2008: naar aanleiding van de bezwaarprocedures wil het gemeentebestuur dat de gemeenteraad zich opnieuw uitsprekt. De gemeenteraad bekrachtigt opnieuw zijn besluit uit 2005.

- 2009: de vergunningen zijn opnieuw aangevraagd. De gemeente verleent de milieuvergunning en legt de bouwvergunning ter inzage.
- 2010-2011: tegen de verleende milieuvergunning wordt opnieuw in beroep gegaan bij de Raad van State. Begin 2011 blijkt dat de vergunningaanvraag is achterhaald door nieuwe wetgeving. Een milieu-melding volstaat. In deze melding zal de eerder met de gemeente Houten afgesproken geluidsregeling worden opgenomen, welke strenger is dan de wettelijke normen. De bouwvergunning voor de turbines wordt in juni 2010 verleend. Tegenstanders gaan eerst in beroep bij de Rechtbank (die wijst het beroep af), en daarna bij de Raad van State. Ook de Raad van State wijst het beroep af, zodat de bouwvergunning in december 2012 definitief is. Eneco en UWind besluiten dat het om fiscale redenen beter is als Eneco eigenaar van alle drie de molens wordt.² Aanvankelijk was het de bedoeling dat UWind een van de drie molens in eigendom zou krijgen.
- 2013: in oktober wordt het windpark officieel geopend.

4.1.3 Het krachtenveld

- Uit een gemeente-enquête die in de beginfase is gehouden, bleek dat een overgrote meerderheid van de bevolking voor de komst van de windmolens was. De tegenstand kwam in de beginfase vooral van bewoners van de Veerwagenweg, verenigd in het Actiecomité Veerwagenweg. De nieuwbouwwijk de Wateren, die zich 800 à 1.000 meter van de molens bevindt, is pas rond 2007 gerealiseerd. Bij de verkoop van de woningen is duidelijk gemaakt dat op die afstand van de wijk een windpark was gepland. Desondanks is in die wijk in 2010 de actiegroep Gigawiek ontstaan. De actiegroepen verwachtten gezondheidsklachten (vanwege slaapproblemen), daling van woningwaarde, geluidsoverlast en slagschaduw. Ze benaderden de raad en pers, en procedeerden tot de Raad van State. Nadat de molens waren geplaatst, klaagde Gigawiek de gemeente aan voor planschade; Gigawiek claimde een waardevermindering van 50.000 euro per woning. Daarnaast diende Gigawiek een klacht in bij het Europese Hof voor de rechten van de mens, op grond van het artikel dat ieder mens recht heeft op een ongestoorde leefomgeving.
- Het college liet begin 2000 een Visiedocument opstellen. Daaruit bleek dat de streefwaarde van 11 procent hernieuwbare energie alleen met wind kon worden gehaald. De wethouders gingen als spreker op informatieavonden vol voor het project staan.
- De gemeenteraad keurde in 2005 de plannen goed, en deed dat in 2008 opnieuw. Door het politieke draagvlak konden ambtenaren aan de slag gaan met

de vergunningverlening. Vanwege de weerstand vanuit delen van de bevolking was er in de gemeenteraad soms wel twijfel of de plannen moesten worden doorgezet. Na het vernietigen van het bestemmingsplan door de Raad van State stelde de raad dat er nog slechts één poging zou worden gedaan om het plan te realiseren, omdat 'het anders niet meer uit te leggen was aan de bevolking'. Na het verlenen van de vergunning kon de gemeente echter niet meer met goed fatsoen met het project stoppen, omdat Eneco al veel geld had gestoken in alle noodzakelijke onderzoeken. De gemeente wilde naar eigen zeggen een betrouwbare partner zijn, en bovendien bestond de kans op schadeclaims.³ Mogelijk zou een eventueel voornemen om te stoppen voor de rechter niet eens standhouden als de vergunningen en het bestemmingsplan al waren geregeld. Voor de gemeente was dat een belangrijke overweging.

- De gemeente (ambtenaren en raad) was de vertegenwoordiger van het initiatief en van de duurzaamheidsdoelstelling; de gemeente was zelf dus wel voorstander van het project, maar luisterde ook naar de bezwaren van de omwonenden, met de intentie om die zoveel mogelijk weg te nemen. Ze probeerde zoveel mogelijk vroeg in het proces de discussie aan te gaan, dat wil zeggen voor de formele inspraakprocedure over de vergunningaanvraag. In de aanloop naar het eerste besluit van de gemeenteraad (in 2005) kwam een breed participatieproces op gang, waarbij ook de tegenstanders veel aandacht en zendtijd kregen, bijvoorbeeld tijdens informatieavonden. Waar de tegenstanders reële bezwaren hadden (vooral tegen geluidsoverlast en slagschaduw), kwamen de gemeente en Eneco daaraan tegemoet. Dat betekent dat de molens in voorkomende gevallen tijdelijk worden stilgezet om overlast te voorkomen. De Houtense normen zijn strenger dan de landelijke normen.⁴
- UWind speelde een belangrijke rol bij het voorlichten van de gemeente Houten en de Houtense bevolking over de effecten van windmolens. UWind vertelde naar eigen zeggen het eerlijke verhaal: dat het niet zonder slag of stoot zou gaan, en dat er sprake zou zijn van enige overlast. UWind heeft deelgenomen aan een excursie voor de gemeenteraad en omwonenden naar Statlohn in Duitsland, waar dezelfde molens staan als gepland in Houten. Daarnaast ging UWind ook de maatschappelijke discussie aan via internet, huis-aan-huiskranten en huisbezoeken bij mensen die het dichtst bij de molens woonden. UWind heeft bovendien bewerkstelligd dat de bewoners van Houten met obligaties⁵ financieel kunnen participeren, en dat er een duurzaamheidsfonds is opgericht waarin gedurende minimaal zes

jaar jaarlijks 50.000 van de opbrengst wordt gestort.⁶ Gezien de voortdurende tegenstand – ook nu de molens er staan – is het creëren van draagvlak niet volledig gelukt. Maar voor zover bekend lukt dat vooral de laatste jaren in Nederland bij geen enkel windmolenproject.

- Het aanspannen van gerechtelijke procedures leverde veel publiciteit in de pers op. Brieven met tegenargumenten werden vervolgens niet altijd geplaatst. Trouw wijdde bijvoorbeeld een groot stuk aan het verhaal van actiegroep Gigawiek, en maar een klein kadertje wederhoor van de persvoorlichter van de gemeente.

4.1.4 Wat heeft de doorslag gegeven?

In de interviews is een aantal succesfactoren genoemd. De belangrijkste zijn: een Visiedocument waaruit bleek dat windenergie onontbeerlijk was om de ambitie van 11 procent hernieuwbare energie te realiseren, expliciete en blijvende steun van de gemeenteraad, en een combinatie van drie partijen die elkaar hebben versterkt: de gemeente die ervoor zorgde dat procedures zorgvuldig werden doorlopen, Eneco met technische kennis en financiële armslag en UWind met wortels in de Houtense samenleving en kennis van de historie van het project. Potentiële faalfactoren waren de lange doorlooptijd en het grote aantal mogelijkheden om het project juridisch aan te vechten. Daardoor twijfelden de gemeente en de projectontwikkelaar soms of het plan wel moest worden doorgezet. Met de kennis van nu zou de gemeente de participatiemogelijkheid al vanaf het begin duidelijker hebben gecommuniceerd, en niet pas in het eindstadium, omdat de tegenstanders zich toen al hadden ingegraven. Nu werd pas in het laatste jaar duidelijk op welke manier de Houtense bevolking (financieel) zou kunnen participeren. Volgens UWind was het echter niet goed mogelijk om al in een eerder stadium te bepalen welke propositie ze precies zou kunnen doen, omdat nog niet besloten was wat de eigendomsverhouding tussen UWind en Eneco zou worden.

4.2 Het project in Utrecht

4.2.1 De situatie

Het plan was om zes molens met een vermogen van elk 2,5 megawatt en een ashoogte van ongeveer 100 meter te plaatsen op industrieterrein Lage Weide. Op Lage Weide staan betrekkelijk weinig woningen. De dichtstbijzijnde woningen in de aanliggende wijken Terweide en Zuilen staan op ongeveer 600 meter afstand van de plek waar de molens waren gepland. De Utrechtse energiecoöperatie Energie-U heeft naar aanleiding van een vraag van de gemeente de rol van projectontwikkelaar op zich genomen.

4.2.2 De chronologie van de belangrijkste officiële gebeurtenissen en besluiten

- 2007: de Utrechtse gemeenteraad neemt een motie aan van de ChristenUnie waarin het college wordt verzocht om de mogelijkheid te onderzoeken om binnen de gemeentegrens windenergie te realiseren. Utrecht heeft op dat moment al de ambitie om in 2030 CO₂-neutraal te zijn. Het college neemt de motie over.
- 2009: uit een locatieonderzoek van Bosch en Van Rijn blijkt dat industrieterrein Lage Weide en Rijnenburg⁷ de meest kansrijke locaties zijn. Het college besluit om Lage Weide als meest geschikte optie op te pakken. Dit besluit wordt niet door de gemeenteraad bekrachtigd. Dat wordt ook niet nodig gevonden, omdat iedereen vóór is.
- 2011: de gemeente verzoekt externe initiatiefnemers om een plan voor de plaatsing van acht tot dertien molens op Lage Weide te ontwikkelen. Energie-U gaat hier op in en komt samen met drie (mede) ontwikkelaars (Ecofys, Renewable Factory en Blix, verenigd in Weidewind) met een voorstel. Het voorstel voldoet als enige aan de specificaties en wordt geselecteerd.
- 2010-2012: Energie-U richt zich allereerst op het informeren van de bevolking. Energie-U wil voorkomen dat mensen zich later overvallen voelen door de plannen.
- 2012: ter voorbereiding van de gemeentelijke structuurvisie heeft de gemeente een participatieproces opgezet, met een klankbordgroep waarin een aantal alternatieven (wat betreft plaats en aantal) is gewogen. In de ontwerp-structuurvisie is gekozen voor een alternatief met zes molens van 2 megawatt per stuk.
- Oktober 2012: start van de onderzoeksfase (MER, MKBA, extra woningwaardeonderzoek en extra geluidsonderzoeken) en inspraakperiode: het voorstel van Energie-U en de startnotities voor de verschillende onderzoeken worden naar de commissie Stad & Ruimte gestuurd. Er worden in de omliggende wijken inspraakavonden gehouden over de start van de onderzoeken. Eind 2012 volgt een inspraakperiode van zes weken over deze startnotities. Vervolgens worden het MER- en MKBA-onderzoek uitgevoerd. Er wordt gekeken naar de mogelijke milieueffecten en effecten op omwonenden: geluid, landschappelijke uitstraling, veiligheidsrisico's, slagschaduw, natuur, en CO₂-reductie. In de MKBA zijn deze effecten zoveel mogelijk in geld uitgedrukt.
- Mei 2013: de klankbordgroep geeft een (formeel zwaarwegend) advies over de onderzoeken en de voorkeursvariant aan het college en de gemeenteraad. De klankbordgroep adviseert vier molens,

- midden op het bedrijventerrein, met strenge geluidseisen en een goede monitoring.
- Mei 2013: de MER en de MKBA zijn afgerond.
 - Juni 2013: het college gaat akkoord met de ontwerp-structuurvisie, met daarin de variant met zes molens.
 - 19 juni tot en met 13 september 2013: formele inspraak op de ontwerp-structuurvisie. Van de 1.100 inspraakreacties ('zienswijzen') is 70 procent negatief en 30 procent positief. De negatieve reacties komen vooral uit de omliggende wijken van Lage Weide. De gemeente geeft in een inspraaknota een inhoudelijke reactie op alle zienswijzen. Volgens de geïnterviewde gemeenteambtenaar komen er weinig nieuwe bezwaarpunten naar boven, waardoor er weinig aanpassingen aan de plannen nodig zijn. Vanwege het uitgebreide participatieproces is er in het voortraject al aan veel bezwaren tegemoetgekomen. De geluidsnormen zijn bijvoorbeeld al drie keer zo streng als de landelijke normen, er is een norm voor laagfrequent geluid en slagschaduw wordt voorkomen door in voorkomende gevallen de molens stil te zetten.
 - 29 oktober 2013: het college besluit met een krappe meerderheid om de structuurvisie vast te stellen en het bestemmingsplan te gaan wijzigen. Twee uur na dit besluit trekken de politieke fracties PvdA en D66 publiekelijk hun steun in, waardoor duidelijk is dat het plan geen meerderheid zal krijgen in de gemeenteraad. De belangrijkste motivatie voor dit besluit is dat er te weinig draagvlak onder de bevolking is, en dat de gemeente onvoldoende tegemoet is gekomen aan de klachten over woningwaardedaling, gezondheidsrisico's en geluidsoverlast. Bovendien hebben de omwonenden van Lage Weide al veel overlast te verduren van het industrieterrein, de A2, het kanaal en de spoorlijn. De windmolens zouden de spreekwoordelijke druppel zijn. De geïnterviewde raadsleden geven aan dat ook als een project aan alle normen voldoet, dat niet betekent dat ze automatisch voor zullen zijn.
 - November 2013: nu duidelijk is dat de gemeenteraad van Utrecht het plan niet verder zal steunen, is de provincie aan zet. Lage Weide is ook opgenomen in de provinciale ruimtelijke structuurvisie (PRS) en de provinciale ruimtelijke verordening (PRV) als aanvaardbare locatie voor de opwekking van windenergie. De provincie heeft dus belang bij plaatsen, omdat ze anders mogelijk haar doelstelling niet haalt. Tijdens een ingelaste vergadering neemt de provincie Utrecht echter het besluit om inpassing niet te gaan afdwingen. Er wordt weliswaar een motie aangenomen die stelt dat de gemeente zich moet inspannen om de doelstellingen te halen, mits er genoeg draagvlak is in de gemeenteraad. Maar tevens is een voorbereidingsbesluit genomen om Lage

Weide uit de PRV en de PRS te halen, om te voorkomen dat de provincie de gemeente via een inpassingsbesluit zou moeten verplichten om daar windmolens te bouwen.⁸

- Januari 2014: de raad verwerpt de ontwerp-structuurvisie tijdens een raadsvergadering op 30 januari.

4.2.3 Het krachtenveld

- Vanaf 2012 heeft de bewonersorganisatie Buren van Lage Weide (tegenstander van het plan) via social media veel tegenstanders gemobiliseerd, en een sterke lobby richting de raad gevoerd. De bewonersorganisatie ontstond na het verzoek van de gemeente aan externe initiatiefnemers voor het ontwikkelen van een plan in 2011. Buren van Lage Weide heeft leden die verstand van windenergie hebben, en die weten hoe 'de politiek' functioneert.
- In de klankbörgroep zaten bewoners uit elk van de omliggende wijken, een milieugroep, de industrievereniging Lage Weide en de VvE van Lage Weide (eigenaren van bedrijven). De twee laatstgenoemde partijen stapten vlak voor het eind op. De vertegenwoordigers van de omliggende wijken hadden weinig gelegenheid om met hun achterban terug te koppelen, ook vanwege de enorme hoeveelheid onderzoeken en het hoge tempo van het proces.
- Wethouder Mirjam de Rijk van milieu en duurzaamheid bezocht inloopavonden, maar die waren vooral als informatiestandjes en niet als discussieavonden opgezet.
- De gemeenteraad nam in 2007 een motie aan waarin het college werd opgeroepen om de mogelijkheid te onderzoeken om binnen de gemeentegrens windenergie te realiseren. Daarna is over het plan nooit meer een raadsbesluit genomen. De beslissing in 2012 om een startnotitie op te stellen, was enkel een collegebesluit. In een commissievergadering eind 2012 is de fractievoorzitters wel gevraagd of ze er ook een besluit over wilden nemen, maar die vonden dat niet nodig. De raadsleden van de meeste partijen⁹ gaven tijdens het proces aan dat ze de onderzoeken zouden afwachten voordat ze hun standpunt zouden bepalen. Zoals gezegd, waren de onderzoeken, de tijdens de inspraakprocedure ingebrachte bezwaren en de reactie van de gemeente daarop de belangrijkste redenen voor D66 en PvdA om hun aanvankelijke steun in te trekken. Een consequentie van dit besluit was dat de doelstelling om in 2020 20 procent hernieuwbare energie op te wekken en om in 2030 energieneutraal te zijn, voorlopig verder uit beeld verdwenen: uit het uitvoeringsprogramma 'Utrechtse Energie!' blijkt dat energieneutraliteit ook met windenergie niet zou kunnen worden gerealiseerd, zonder windenergie wordt die opgave nog aanzienlijk moeilijker.¹⁰

- De gemeenteambtenaren die verantwoordelijk waren voor de voorbereidingsprocedures, wilden een zorgvuldig planproces faciliteren: ‘We hebben een CO₂-doelstelling, maar ook een doelstelling voor een goede leefomgeving.’ Ten behoeve van het planproces liet de gemeente de wettelijk vereiste onderzoeken (MKBA en MER¹¹) uitvoeren, installeerde zij een klankbordgroep, organiseerde ze de inspraakprocedure en voorzag ze in de inspraaknota alle zienswijzen van een reactie. In het voortraject organiseerde ze inloopavonden en een stadsdebat, waar zowel de voor- als tegenstanders hun verhaal konden vertellen. Het debat ging vooral tussen de voorzitter van Energie-U en de voorzitter van Buren van Lage Weide. De ambtenaren en raadsleden hebben zich niet in het debat gemengd. Volgens de geïnterviewde ambtenaar was iedereen tevreden over de bijeenkomst (‘de sfeer was goed’), maar zijn de posities van voor- en tegenstanders niet gewijzigd. Volgens deze ambtenaar deden inhoudelijke argumenten er op een gegeven moment niet meer toe, en werden onderzoeken niet vertrouwd. Uit die onderzoeken bleek dat er in totaal 30 à 40 gehinderden zouden zijn, en er voor anderen vrijwel geen overlast zou zijn. Sommige zaken, zoals het effect op de woningwaarde, waren ook niet goed te voorspellen. De tegenstanders wantrouwden de rapporten, ‘want ze kunnen alles wel uitrekenen, en wat je erin stopt krijg je eruit’, en ‘met zulke grote dingen kan je toch wel aanvoelen dat er zeker waardedaling zal optreden’.
- Energie-U startte in 2010 met het organiseren van energiecafé’s en informatieavonden in omliggende wijken, waaronder ook in Zuilen en Leidsche Rijn. Tevens organiseerde de coöperatie verschillende excursies, onder andere een naar Oosterhout waar zes molens op een bedrijfsterrein staan, en een naar Amsterdam waar acht turbines op een kleinere afstand tot woonwijken staan dan in Utrecht. In de beginfase kwam hier een beperkt aantal mensen op af, waarschijnlijk omdat de plannen nog weinig concreet waren. Pas in een later stadium liet Energie-U de bewoners weten dat de winst van het park (naar verwachting 50.000-100.000 euro per jaar) in een investeringsfonds voor duurzame projecten zou vloeien. Tevens zouden bewoners ook individueel financieel kunnen participeren in de windmolens, op voorwaarde dat ze lid zouden zijn van Energie-U. Energie-U stelde deze voorwaarde omdat ze streeft naar ‘lokaal eigendom’ en niet naar ‘anoniem aandeelhouderschap’. Over de verdere vormgeving van de participatie en de projecten die uit het fonds zouden worden gefinancierd, kon echter aanvankelijk nog weinig duidelijkheid worden gegeven, omdat nog niet bekend was welke eisen de gemeente aan het windpark ging stellen, en het dus nog onzeker was hoeveel winst er zou worden gemaakt en hoeveel rente er zou kunnen worden gegeven. Ook was nog niet definitief besloten of het fonds voor de hele stad of alleen voor direct omliggende wijken zou gelden. Energie-U wilde de voorwaarden en de besteding van het fonds in de volgende fase samen met omwonenden verder uitwerken. De reacties op de plannen waren volgens Energie-U wisselend:
 - ‘Het fonds en dat je eigenaar kon worden sprak een deel van de omwonenden aan. Een ander deel, dat neutraal-negatief of uitgesproken negatief was, zag het als omkoping. Die boodschap sloeg beter aan en kwam in de krant.’
 Volgens Energie-U waren de plannen voor het fonds en de participatie niet bedoeld om weerstanden mee te overwinnen:
 - ‘Dat hebben wij nooit gedacht, maar deze gedachte leeft wel in de wereld van windmolens. Ik zie het meer als categorie “mooi meegenomen”. Wanneer ontwikkelaars van parken dit in stedelijk gebied gaan doen, wekt het na realisatie veel goodwill.’
- Energie-U heeft naast deze op draagvlak gerichte activiteiten, samen met de andere partijen uit Weidewind verschillende activiteiten ontplooid ten behoeve van de projectontwikkeling: onderzoeken bij bedrijven (locaties van andere kabels en leidingen, sterkteberekeningen), vleermuizenonderzoek, onderzoek naar het windklimaat en het oprichten van een BV. Daarnaast heeft Weidewind input geleverd voor de MER en de MKBA en de businesscase doorgerekend, en zijn er met 25 bedrijven besprekingen gevoerd teneinde grondposities voor maximaal dertien turbines te verwerven. Naar eigen zeggen heeft Weidewind meer dan 300.000 euro aan het project uitgegeven. De kosten voor het windpark zijn grotendeels uit eigen middelen gefinancierd.
- Vlak voor het collegebesluit was er berichtgeving over de miljoenenclaim van Gigawiek in Houten en verscheen een artikel dat Houtense bewoners ‘knettergek werden van het geluid’.

4.2.4 Wat heeft de doorslag gegeven?

Het Houtense en Utrechtse project zijn op het oog vergelijkbaar qua omvang en qua afstand tot bewoning, maar hebben een verschillende uitkomst. We pretenderen niet dat we de verschillende uitkomsten kunnen

verklaren, maar kunnen wel een aantal verschillen tussen beide projecten benoemen die mogelijk een rol hebben gespeeld:

- In Houten heeft de gemeenteraad zich tweemaal expliciet geïnteresseerd aan de komst van de windmolens langs het Amsterdam-Rijnkanaal. In Utrecht heeft de raad in 2007 een motie aangenomen waarin werd opgeroepen om de mogelijkheid voor windenergie binnen de gemeente Utrecht te onderzoeken, maar er daarna – tot januari 2014 – nooit meer een besluit over genomen. Het argument was dat de raad eerst de uitkomst van de onderzoeken en de inspraakprocedure wilde afwachten. Als de raad wel eerder een besluit over het concrete plan had genomen, dan hadden raadsleden die op dat moment zouden voorstemmen later waarschijnlijk minder makkelijk tegen kunnen stemmen. Of wellicht was dan in een eerder stadium – voordat de onderzoeken hadden plaatsgevonden – gebleken dat de meerderheid van de raad tegen het project was.
- In Houten was het vanwege de kans op schadeclaims na het afgeven van de vergunningen moeilijker om de steun alsnog in te trekken. In Utrecht is dat punt nooit bereikt.
- In Houten had UWind een tamelijk eenduidige rol: de coöperatie streefde naar het creëren van zoveel mogelijk draagvlak voor de komst van de molens. Ze zou geen mede-eigenaar worden en had dus niet de schijn tegen dat ze er wellicht persoonlijk financieel op vooruit zou gaan. In Utrecht had Energie-U tevens de rol van ontwikkelaar op zich genomen. Naar eigen zeggen was Energie-U daardoor minder geloofwaardig, omdat ze in de ogen van de tegenstanders ook persoonlijk financieel belang zou hebben bij de molens. Dat het winstdeel van het windpark ten goede zou komen aan de bewoners van Utrecht werd niet geloofd. Een ander gevolg van deze dubbelrol was dat Energie-U relatief minder tijd kon besteden aan op draagvlak gerichte activiteiten.
- Er is geopperd dat er misschien eerder duidelijkheid had moeten worden gegeven over de grootte en vormgeving van het duurzaamheidsfonds en de financiële participatie, omdat de tegenstanders al niet meer ontvankelijk waren op het moment dat die duidelijkheid er kwam. Wellicht was het een brug te ver dat mensen eerst lid moesten worden van Energie-U. Maar in Houten waren de omstandigheden bijna hetzelfde, en daar heeft dat uiteindelijk niet de doorslag gegeven.
- Ook is door sommigen gesuggereerd dat het fout is geweest om te proberen plannen te realiseren zonder dat eerst een breed draagvlak was gecreëerd voor (de doelstelling van) hernieuwbare energie. Als dat wel was gedaan, zouden bewoners meer worden

‘meegenomen’ in het proces, en moeilijker ‘nee’ kunnen zeggen als zou blijken dat windenergie onontbeerlijk was om de doelstellingen te realiseren, zelfs als dat bij hen in de omgeving zou gaan gebeuren.

4.3 Gerealiseerde en geplande projecten op Goeree-Overflakkee

Het realiseren van windmolenprojecten heeft niet altijd en overal tot dezelfde verhitte debatten geleid als in Houten en Utrecht. Dit blijkt uit de derde casus, die we hier kort beschrijven.

Deltawind heeft sinds haar oprichting in 1989 ruim 25 megawatt aan windmolens geplaatst. Het (voorlopig) laatste en grootste park (Piet de Wit, 21 megawatt) is in 2003 gerealiseerd, de andere parken dateren uit de jaren negentig. Volgens de geïnterviewde ambtenaar zijn de laatste drie windparken op Goeree-Overflakkee zonder één zienswijze vergund. Daar is een aantal mogelijke redenen voor te noemen:

- De eerste parken zijn al meer dan tien jaar geleden gerealiseerd, en mogelijk heeft dat de acceptatie voor windenergie daar vergroot. Destijds was het debat rond windmolens nog niet zo verhard als nu. Het lijkt plausibel dat er enig verband is met de recente brede toegankelijkheid van internet; daardoor is het makkelijker om de bevolking te mobiliseren.
- Goeree-Overflakkee is een relatief dunbevolkt gebied. De meeste parken zijn daardoor niet in de directe nabijheid van woningen gebouwd.
- Gemiddeld genomen is de bevolking van Goeree-Overflakkee tamelijk gezagsgetrouw. De meeste weerstand schijnt te komen van mensen uit de Randstad, die voor hun rust op het eiland zijn komen wonen.

In totaal is op Goeree-Overflakkee momenteel 55 megawatt aan windmolens opgesteld. De gemeente is vooralsnog akkoord gegaan met de ambitie van de provincie Zuid-Holland om het vermogen in 2020 uit te breiden tot 260 megawatt.

Daartoe hebben de gemeente en de provincie een planMER uitgevoerd. Het streven was om locaties met de minst nadelige invloed op natuur en milieu, landschap en omwonenden¹² te selecteren. Voor de ontwerpstructuurvisie zijn vijf locaties opgenomen om 260 megawatt windenergie mogelijk te maken. Ontwikkelaars hadden echter al grondposities voor in totaal 400 megawatt verworven. Er zouden dus hoe dan ook ontwikkelaars moeten afvallen. Om dit proces in goede banen te leiden, hebben Deltawind en Eneco het initiatief genomen de dertien ontwikkelaars te verenigen in de

Windgroep. Deze groep bestaat uit particuliere en commerciële ontwikkelaars, grotere energiebedrijven (Nuon, Eneco), samenwerkende agrariërs en Staatsbosbeheer. Deltawind treedt op als coördinator. Net als Deltawind is de Windgroep (opgericht 19 april 2013) opgezet als een coöperatie. Volgens de directeur van Deltawind is een coöperatie de beste garantie dat de belangen van Goeree-Overflakkee als gemeenschap centraal worden gesteld. Bijvoorbeeld door jaarlijks circa 250.000 euro in een windfonds te storten, om te voorkomen dat Goeree-Overflakkee alleen een productie-eiland wordt voor Rotterdam en omstreken.¹³ Deltawind wil dat de bewoners van het eiland over het Windfonds gaan, en dat de middelen niet worden toegevoegd aan de gemeentekas. De bedoeling is dat er op basis van projectaanvragen uit het fonds wordt geput. Dat hoeven niet per se duurzame initiatieven te zijn, het mogen ook straatfeesten zijn. Daarnaast kunnen bewoners ook financieel participeren in de windparken.

De geïnterviewde ambtenaar verwacht dat tegen de plannen voor 260 megawatt meer weerstand ontstaat dan tegen de 55 megawatt die tot nu toe is gerealiseerd. Het gaat nu om echt grote parken, die bovendien dichterbij de bebouwing komen te staan. Er zijn al informatieavonden geweest, en er zullen er nog meer plaatsvinden, maar met dit soort grote ontwikkelingen is het bijna niet mogelijk om volledig draagvlak onder bewoners te krijgen, verwacht hij. Uiteindelijk is het zo groot dat mensen wel hinder gaan ondervinden. Met een groep tegenstanders die verenigd zijn in MegaMolensMegaoverlast (3MO) wordt periodiek overlegd, om te horen wat hun wensen zijn en om zo goed mogelijk tegemoet te komen aan hun zorgen en informatiebehoefte. Het doel van de gemeente is dat de bewoners inzien dat de taakstelling van 260 megawatt van bovenaf is opgelegd, en dat er nu een redelijke *package deal* komt, waar ook het eiland voordelen van heeft. Wat daarbij bij sommigen wel wringt, is dat degene die zijn grond verpacht (meestal een boer) voor een molen jaarlijks een riant vergoeding krijgt, en de gemeenschap een veel lagere tegemoetkoming.

Overigens hebben gemeenten in principe zelf ook een financieel voordeel bij windmolens, via leges en onroerendzaakbelasting (OZB). Volgens de landelijke regels zou echter een deel van de OZB-inkomsten kunnen wegvloeien door korting op het gemeentefonds: naarmate een gemeente meer OZB-inkomsten heeft, krijgt deze minder uit het gemeentefonds. Volgens de geïnterviewde ambtenaar is dat voor gemeenten een bijkomende negatieve prikkel om mee te werken aan windenergie.

Noten

- 1 Gebaseerd op <http://uwind.nl/index.php/pprojecthouten/cronologie-windpark-houten>.
- 2 De energie-investeringsaftrek (EIA) is namelijk alleen aantrekkelijk voor winstmakende organisaties, dus niet voor UWind.
- 3 In Lopik heeft Eneco in een dergelijke situatie – toen het bestemmingsplan al was vastgesteld – daadwerkelijk met schadeclaims bedreigd. De gemeente Lopik besloot toen het windenergieproject door te zetten.
- 4 De landelijke geluidsnormering is overigens versoepeld (globaler geworden) toen de vergunningen (gebaseerd op oude normen) bijna rond waren. Ten opzichte van de huidige geluidsnormering zijn de Houtense normen dus extra streng.
- 5 4,5-5,5 procent rendement voor Houtenaren en UWind-leden (afhankelijk van de elektriciteitsopbrengst in een jaar), en 4 procent daarbuiten. Er waren 5.000 obligaties à 500 euro beschikbaar, en er zijn meer dan 8.000 aangevraagd. Uiteindelijk zijn ongeveer 2.700 à 2.800 obligaties door Houtenaren en/of UWind-leden gekocht.
- 6 Waarvan 25.000 euro van Eneco en 25.000 euro van de gemeente (uit de pachtopbrengst). Het fonds is voor duurzame initiatieven in Houten. Projectaanvragen worden door een onafhankelijke commissie beoordeeld. In 2013 is het thema energiebesparing en duurzame energie, maar in 2014 zal het thema waarschijnlijk worden verbreed.
- 7 Rijnenburg is een weidegebied dat ten zuidwesten van de kruising van de A2 en de A12 ligt.
- 8 Als Lage Weide wel in de PRV en PRS had gestaan, had Energie-U een verzoek tot wijziging van het bestemmingsplan kunnen indienen, en op grond van artikel 9e, tweede lid van de Elektriciteitswet, met de afwijzing van de gemeenteraad naar de provincie kunnen stappen. De provincie was dan verplicht geweest om te toetsen of het plan voldeed aan de wettelijke normen. Die toets zou het plan vermoedelijk wel zijn doorgelopen, want in het plan stonden strengere eisen dan volgens de Wet Milieubeheer is vereist, zoals Deense normen voor laagfrequent geluid, een volledige vermindering van slagschaduw, en een gemiddeld geluidsniveau dat qua decibellen in principe niet boven het achtergrondgeluid uitkwam. De provincie had dan een inpassingsbesluit kunnen nemen.
- 9 GroenLinks was voor de startnotitie al voor, en de VVD was tegen.
- 10 Om de stroomproductie van de zes geplande windmolens te vervangen door productie met (bijvoorbeeld) zonnepanelen, is een oppervlakte van 70 hectare nodig. Daarbij is uitgegaan van kentgetallen van plannen voor een zonne-energiecentrale in Ameland (<http://www.energieactueel.nl/ameland-zet-met-zonnepark-grote-stap-naar-energieneutraal/>): 0,6 megawatt piekvermogen per hectare. Windmolens hebben gemiddeld 2.500 vollasturen per jaar, zonne-energiecentrales ongeveer 900.

Zonnepanelen hebben daarnaast een minder goede kosteneffectiviteit dan windmolens.

- 11 Deze onderzoeken zijn getrokken en betaald door de gemeente Utrecht. De begrote kosten voor de onderzoeken waren 200.000 euro, maar dat is ruim overschreden. Voor zogenoemde plankosten was ook 200.000 euro begroot, om de klankbordgroep te faciliteren, het participatieproces rond de inspraak te organiseren, de onderzoeken te coördineren, en de inloopavonden te organiseren. De afspraak was om de plankosten te verhalen op Weidewind zodra er *financial closure* zou zijn bereikt. Dat stadium is niet bereikt.
- 12 De gemeente Goeree-Overflakkee is uitgegaan van de wettelijke normen en eisen voor de bepaling van de afstand die molens moeten hebben tot bebouwing (circa 450 meter); vervolgens heeft de gemeente gekeken welke dichtbevolkte gebieden tussen 42 en 47 decibel vallen; daar is de minimumafstand verhoogd tot 900 meter.
- 13 In Houten stort Eneco jaarlijks 25.000 euro in het fonds, oftewel 8.500 euro per molen. Op Goeree-Overflakkee is het 250.000 per jaar voor 60 molens, oftewel 4.125 euro per molen. De ambtenaar van Goeree-Overflakkee zou graag zien dat het bedrag hoger is, maar 'onderhandelen over het bedrag is lastig, want uiteindelijk hoeven de ontwikkelaars het helemaal niet te doen'.

Interactie tussen energievoöperaties en gemeenten

5.1 Inleiding

De tien bij dit onderzoek betrokken gemeenten hebben zonder uitzondering de ambitie om op – vaak relatief korte – termijn klimaat- of energieneutraal zijn. Tabel 5.1 geeft een overzicht.

De meeste gemeenten hebben echter maar zeer beperkt zelf in de hand dat de maatregelen die nodig zijn om deze doelstellingen te realiseren, ook daadwerkelijk worden genomen. Gemeenten willen meestal niet zelf hernieuwbare energie opwekken ('we zijn net uit energie gestapt', of 'dat is niet onze taak'), en voor het aanjagen van energiebesparing in de bestaande gebouwde omgeving ontbreken vaak de menskracht en de middelen. Feitelijk hebben gemeenten alleen rechtsreeks invloed op het energiegebruik van het eigen vastgoed en wagenpark.

De meeste gemeenten zoeken een deel van de oplossing voor de krappe bemensing en middelen in samenwerkingsverbanden met andere overheden en organisaties. In veel gevallen gaat het om de landelijke overheid en de provincie en professionele organisaties als de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO,nl), Gebieden Energieneutraal (GEN), Platform 31 en Regionale Uitvoeringsdiensten (RUD's). Soms kunnen gemeenten subsidie krijgen voor deelname in bepaalde onderzoeksprogramma's (bijvoorbeeld de Innovatieprogramma's Klimaatneutrale Steden en Intelligente Netten van respectievelijk de ministeries van IenM en EZ), of kunnen ze aanhaken bij regionale of provinciale subsidieprogramma's. De gemeenten Apeldoorn en Lochem maken bijvoorbeeld gebruik van een subsidieregeling van de stedendriehoek, en Lochem maakt tevens gebruik van een Gelderse subsidieregeling voor energiebesparing in de gebouwde omgeving.

In dit hoofdstuk gaat het echter vooral om de samenwerking en interactie van gemeenten met energievoöperaties en andere energie-initiatieven. We gaan hierna per gemeente in op de doelen voor het

klimaat- en energiebeleid, de inbedding van dat beleid in de gemeentelijke organisatie, en de algemene visie van de gemeente op de rol van de energieke samenleving. Deze informatie is deels afgeleid uit beleidsdocumenten van de desbetreffende gemeenten en deels uit de interviews. Daarna beschrijven we beknopt hoe de interactie tussen de gemeente en de energievoöperaties en -initiatieven in de praktijk verloopt. Tot slot gaan we in op de vraag in hoeverre de energievoöperaties de visie van de gemeente op hun rol delen.

5.2 Apeldoorn

5.2.1 Klimaat- en energiebeleid: doelen, inbedding in de organisatie en visie op rol van energieke samenleving

De gemeente Apeldoorn heeft zich rond de eeuwwisseling ten doel gesteld om in 2020 energieneutraal te zijn. Dit is in de nota *Apeldoorn Duurzaam* (2001) uitgewerkt in een visie op de duurzame toekomst, en gedurende 2006 tot 2008 nader ingevuld in de *Routekaart Apeldoorn Energieneutraal* (2010). Rond 2000 was Apeldoorn in Nederland koploper-gemeente op het gebied van energie en klimaat. Er is destijds ook kritisch gekeken naar de haalbaarheid van de doelstellingen. Hieruit bleek dat een gerichte inspanning en een andere manier van organiseren nodig was om de doelen te bereiken. Dit leidde tot het idee voor een lokaal duurzaam energiebedrijf (LDEB). Het voorstel om dit idee nader te onderzoeken werd destijds raadsbreed gesteund, maar na de verkiezingen van 2010 stelden het nieuwe college en de raad andere prioriteiten. Het plan voor een LDEB werd verlaten – Apeldoorn heeft momenteel wel twee ambtenaren voor energietransitie in dienst – en de gemeente nam een andere rol op zich: meer als verbinder, facilitator en initiator en met als motto 'de samenleving aan zet'. De vaste uitvoeringsagenda om energieneutraliteit in 2020 te bereiken is vervangen door een dynamische uitvoeringsagenda: er wordt gekeken waar geld zit,

Tabel 5.1

Energie- en klimaatdoelstellingen van de tien betrokken gemeenten

Gemeente	Energie- of klimaatdoelstelling	Jaar	Bijzonderheden
Apeldoorn	Energie-neutraal	2020	Bedoeld als ‘stip aan de horizon’, om mensen te inspireren om nu te doen wat mogelijk is; ambtenaar erkent dat de doelstelling niet in 2020 gehaald kan worden
Castricum	Energie-neutraal	Op termijn	
Goeree-Overflakkee	Energie-neutraal	2020	Onder andere: doelstelling voor windenergievermogen van 260 megawatt in 2020 en een getijdencentrale in 2020: hernieuwbare elektriciteit moet niet-hernieuwbaar gasgebruik compenseren
Groningen	Energie- en klimaatneutraal	2035	
Haarlem	Klimaatneutraal	2030	
Houten	Klimaat- en energie-neutraal	2040	
Leiden	Reductie van 600 kiloton CO ₂ (regionaal ten opzichte van ongewijzigd beleid)	2030	In 2020 20 procent hernieuwbare energie en 30 procent energiebesparing; gemeentelijke organisatie moet in 2015 klimaatneutraal zijn
Lochem	Klimaatneutraal	2030	
Tilburg	Klimaatneutraal	2045	
Utrecht	Klimaatneutraal	2030	In 2020 20 procent hernieuwbare energie en 30 procent energiebesparing binnen gemeentegrenzen

mensen beschikbaar zijn en waar kansen zijn om het doel te realiseren. Er wordt veel samengewerkt met (onder andere) RVO.nl, Platform 31 en lokale energiecoöperaties. Apeldoorn brengt volgens de geïnterviewde ambtenaar minimaal geld in, maar wel kennis, een groot netwerk en mogelijkheden om gemeentelijke processen te versnellen of te vereenvoudigen. Ze plaatst daarbij echter de kanttekening dat dat laatste niet altijd eenvoudig is, omdat verduurzamen van het maatschappelijk vastgoed onder de afdeling Vastgoed valt, en de verduurzaming van mobiliteit onder de afdeling Mobiliteit en Milieuhandhaving. Bij het maatschappelijk vastgoed ligt de prioriteit eerder op het verkopen daarvan dan op verduurzamen, omdat Apeldoorn weinig geld heeft.

5.2.2 De interactie tussen de gemeente en de energiecoöperatie in de praktijk

Bij de uitvoering van het klimaat- en energiebeleid van de gemeente Apeldoorn ziet de geïnterviewde ambtenaar een rol weggelegd voor de plaatselijke energiecoöperatie deA:

‘Mooi aan deA is dat het van burgers voor burgers is; ze zijn goed in staat vrijwilligers te mobiliseren. Coöperaties zoals deA en LochemEnergie hebben kennis en kunde uit allerlei disciplines die van nature bij elkaar komen, en zijn bereid er veel tijd in te steken. Een gemeente krijgt dat niet voor elkaar. (...) Een gemeente kan een energiecoöperatie niet initiëren, dat moet ontstaan uit de passie van de mensen zelf. Dat betekent goed luisteren wat de coöperatie wil, en ze

daarin ondersteunen. Als de coöperatie ideeën heeft, wil ik niet zeggen dat andere ideeën beter zijn.’

Ter ondersteuning van deA stelt de gemeente sinds enige tijd een herplaatsingskandidaat beschikbaar die ‘om niet’ twee dagen per week bij deA werkt. Daarnaast wordt deA actief bij projecten van de gemeente betrokken:

- De gemeente wil graag dat het onderzoek van GEN in de wijk Kerschoten (zie paragraaf 3.6.1) een vervolg krijgt, maar wil er zelf hoogstens vier maanden aan trekken om te zorgen dat de volgende stappen worden gezet. De gemeente heeft nu deA ingeschakeld om huiskamertrajecten te organiseren en ervoor te zorgen dat de betrokken partijen daadwerkelijk aan de slag gaan. DeA krijgt van de gemeente een vergoeding voor deze activiteiten.
- Met geld uit de stedendriehoek wordt een aantal projecten gefinancierd: ‘zon voor huurders’, ‘zon op school’, een energiewinkel en Frisse Wind. Dit geld – 500.000 euro – wordt echter alleen aan gemeenten beschikbaar gesteld als ze voor een gelijk bedrag cofinancieren, bijvoorbeeld door er arbeidsuren tegenover te stellen. Omdat de gemeenten zelf nauwelijks menskracht hebben, worden deze uren ingevuld door de energiecoöperaties uit de stedendriehoek, zoals deA en LochemEnergie. DeA krijgt daar geen financiële vergoeding voor, maar wordt wel in natura betaald: deA wordt volledig eigenaar van de zonnepanelen die op scholen worden gelegd. Het geld daarvoor komt voor 50 procent van de provincie, 25 procent van ouders en 25 procent van deA.²

Er lijkt enige discrepantie te zijn tussen de intentie van de gemeente om de coöperatie te ondersteunen bij wat de coöperatie wil (zie citaat) en de praktijk: in bovenstaande gevallen is niet deA maar de gemeente Apeldoorn de initiatiefnemer. Weliswaar gaat het om projecten die passen bij de missie van deA, maar er is hier geen sprake van volledige autonomie. Op de vraag op welke manier deA 'wijzer' wordt van deelname aan deze projecten, wijst de geïnterviewde ambtenaar op de zonnepanelen die in hun bezit zouden komen, maar ook op de kansen die het deA bood om te groeien:

'Dankzij de projecten kunnen ze in contact komen met de burgers voor wie ze werken, en kunnen ze die wat bieden. En het gaat allemaal op basis van vrijwilligheid.'

5.3 Castricum

5.3.1 Klimaat- en energiebeleid: doelen, inbedding in de organisatie en visie op rol van energieke samenleving

Ook Castricum streeft naar energieneutraliteit, maar heeft daar – anders dan de meeste andere gemeenten – geen streefjaar voor gesteld. Het energie- en klimaatbeleid is volgens de nota *Duurzaam Omgeven* (2006) onderdeel van het algemene duurzaamheidsbeleid. De uitvoering van het beleid is belegd bij een duurzaamheidscoördinator. Hij werkt bij de afdeling Ontwikkeling, die verantwoordelijk is voor ruimtelijke ontwikkeling en grondzaken, economisch beleid, toeristisch beleid, en duurzaamheid in brede zin. Er wordt naar gestreefd om de verantwoordelijkheid voor duurzaamheid meer op afdelingsniveau te leggen, maar tot op heden is dat niet gelukt.

Het *Uitvoeringsprogramma 2012-2015* (2012) gaat specifiek in op verduurzaming van de energievoorziening.³ Het college en de raad hebben aangegeven dat duurzaamheid niet alleen een taak van de gemeente is, maar ook van bevolking en bedrijven. Het uitvoeringsprogramma kent CALorie een actieve rol toe bij meerdere projecten, zoals de zonnepanelen op gemeentelijke gebouwen, energiebesparing en duurzame energie bij de bestaande woningvoorraad, de utiliteit en bedrijven.

5.3.2 De interactie tussen de gemeente en de energiecoöperatie in de praktijk

Volgens de geïnterviewde ambtenaar hebben CALorie en de gemeente vanaf het begin een goede relatie met elkaar. De gemeente beschouwt CALorie als een belangrijke partner, omdat de coöperatie activiteiten kan ontplooiën waaraan de gemeente door bijvoorbeeld gebrek aan menskracht niet toekomt, zoals de wijk intrekken om bewoners aan te sporen tot

energiebesparing en de aanschaf van zonnepanelen. Bovendien CALorie volgens de geïnterviewde ambtenaar zorgen voor draagvlak, is ze deskundig en heeft ze een goed netwerk. De gemeente probeert daarom CALorie zo veel mogelijk te faciliteren en te ondersteunen:

'De overheid is aan het veranderen, kleiner aan het worden, we krijgen een andere rol, en we proberen de verantwoordelijkheid meer over te dragen aan dit soort instellingen. Dat geldt niet specifiek voor energie. Als er een coöperatie opgericht gaat worden voor zorg gaat de gemeente waarschijnlijk ook op die manier handelen. Bij energie gaat het om burgerparticipatie en om het realiseren van de doelstellingen. We willen de participatie zo veel mogelijk faciliteren, en niet alleen financieel.

In de praktijk wordt CALorie op een aantal manieren gefaciliteerd: CALorie wordt betrokken bij de vaststelling van de uitvoeringsagenda, en wordt in het Uitvoeringsprogramma als gezegd specifiek genoemd voor de uitvoering van bepaalde projecten. Een belangrijke reden is dat CALorie wil professionaliseren en de gemeente dat dermate belangrijk vindt dat ze dat – ondanks het geringe budget – wil ondersteunen: niet in de vorm van een subsidie, maar door deelname aan het uitvoeringsprogramma. De gemeente heeft een budget van enkele duizenden euro's beschikbaar om CALorie voor bepaalde klussen te betalen. De gemeente Castricum faciliteert CALorie ook door het gratis beschikbaar stellen van gemeentedaken en grond voor zonne-energiecentrales, en door de bevolking van Castricum in mailings attent te maken op de mogelijkheid om lid te worden van CALorie.

CALorie wil graag met de gemeente samenwerken en in projecten participeren, maar wil niet het uitvoeringsapparaat van de gemeente worden:

'CALorie is een logische partner maar geen "huisaannemer". Er zijn ook andere partijen die dit werk kunnen doen, en in de praktijk gebeurt dat ook.'

Omgekeerd wil CALorie voor haar inkomsten niet alleen afhankelijk zijn van de gemeente. CALorie wil vooral zelf rendabele wegen in energieopwekking en -besparing vinden, waardoor de gewenste professionalisering meer in zicht komt. Vooralsnog is het volgens CALorie wel lastig om aan middelen te komen. CALorie ziet dat als een kip-eiprobleem:

'Je moet professionaliseren om kasstromen en inkomsten te genereren, maar hoe kunnen we nu professionaliseren zonder geld en middelen?'

5.4 Goeree-Overflakkee

5.4.1 Klimaat- en energiebeleid: doelen, inbedding in de organisatie en visie op rol van energieke samenleving

De gemeente Goeree-Overflakkee wil in 2020 energieneutraal zijn, en heeft daarmee de meest ambitieuze doelstelling van de onderzochte gemeenten.⁴ In de beleidsnota *Goeree-Overflakkee energieneutraal 2030* (2011) werd 2030 nog als streefjaar genoemd, maar doordat Goeree-Overflakkee zich heeft gecommitteerd om in 2020 260 megawatt aan vermogen te realiseren (zie paragraaf 4.3), is de doelstelling door het college tien jaar naar voren gehaald.

Voor de uitvoering van het beleid heeft de gemeente Goeree-Overflakkee een beleidsadviseur duurzaamheid in dienst, werkzaam bij de afdeling Externe Ontwikkeling (RO & EZ). In het uitvoeringsprogramma om energieneutraal te worden zijn ook verantwoordelijkheden bij de andere afdelingen belegd. Het energieneutraal maken van het gemeentelijk vastgoed is bijvoorbeeld vooral een taak van de afdeling Vastgoed. Volgens de geïnterviewde duurzaamheidsambtenaar wil dat echter niet zeggen dat het automatisch gebeurt:

‘Niemand is tegen duurzaamheid maar het mag vaak geen geld kosten.’

Het bevorderen van de opwekking van hernieuwbare energie is binnen de gemeente wel vooral bij de duurzaamheidsambtenaar belegd. Hij onderkent echter dat de gemeente dat niet zelf kan realiseren:

‘We hebben zon, wind, biomassa, getijden, zoutgradiënten, allemaal bronnen die we nog niet benutten en die we samen met burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties willen ontwikkelen. Als gemeente kunnen we dat niet zelf.’

Vooralsnog is windenergie de belangrijkste bron voor hernieuwbare energie. Uit een energievisie uit 2010 bleek al dat in alle scenario's de bijdrage door windenergie aan het totaal meer dan 50 procent zou bedragen. De doelstelling van 260 megawatt was toen nog niet vastgesteld: het aandeel zal dus nu nog groter zijn.

5.4.2 De interactie tussen de gemeente en de energiecoöperatie in de praktijk

Volgens de geïnterviewde ambtenaar is Deltawind een fantastisch platform op het gebied van duurzame energie: Deltawind heeft kennis van zaken, is goed georganiseerd en is succesvol.⁵ Deltawind is de lokale windenergiecoöperatie, en bedient de bewoners van het eiland. Hij ziet wel een risico voor de komende

tijd: sinds de provincie Zuid-Holland en de ministeries hebben besloten dat er op Goeree-Overflakkee 260 megawatt aan windenergievermogen moet komen, hebben ontwikkelaars al voor 400 megawatt aan grondposities verworven bij agrariërs. Deltawind heeft op zich genomen om de initiatiefnemers te verenigen in een koepel (de Windgroep); Deltawind treedt daarbij op als coördinator. Volgens de ambtenaar heeft Deltawind zich daarmee in een lastige positie gemanoeuvreed, omdat ze daarmee aantoonbaar het beeld is van de marktpartijen (en daardoor bij de bevolking wellicht op minder draagvlak kan rekenen), en door die marktpartijen ook kan worden aangesproken als die afvallen (140 megawatt aan grondposities kan immers niet doorgaan). Die zullen zich wellicht afvragen of Deltawind wel genoeg voor hun belangen is opgekomen. Opvallend is dat de geïnterviewde ambtenaar Deltawind niet echt beschouwt als een burgerinitiatief:

‘Burgerinitiatieven zijn iets van de laatste jaren. Ik zie Deltawind wel als vertegenwoordiger van lokale bewoners, maar een burgerinitiatief koppel ik sterk aan zonnepanelen in een wijk, of straat of buurt, en niet zozeer aan een groot eiland als Goeree-Overflakkee. Deltawind is een professionele organisatie, ze hebben een directeur en ze hebben medewerkers in dienst die proberen om projecten van de grond te krijgen. Ik heb liever dat er morgen tien Deltawinds op de stoep staan dan wijkinitiatieven die aan de deur kloppen. Begrijp me niet verkeerd, die zijn ook van harte welkom en ik wil graag met ze van gedachten wisselen. Maar voor continuïteit is een bepaalde schaalgrootte en slagkracht en een altijd beschikbaar aanspreekpunt nodig. Voor mij als gemeenteambtenaar in een kleine organisatie is dat wel wenselijk. Als een burgerinitiatief zich ontwikkelt tot een stichting met een bestuur en veel leden dan verandert er wel iets in de relatie, dan heb je een entiteit voor je.’

De geïnterviewde ambtenaar verwacht dat uiteindelijk alleen ‘beweging van onderop’ in staat zal zijn om zaken te veranderen, en het wettelijk regime en de macht van de grote bedrijven open te breken. Dat hoeft niet per se altijd bij de burgers vandaan te komen, dat kunnen ook bedrijven en gemeenten zijn. Voor de gemeente is het zoeken naar de nieuwe rol:

‘Naarmate de grenzen tussen publiek en privaat aan het vervagen zijn, moeten we nieuwe relaties aangaan met bewoners, banken, overheden, en dat is best lastig. Als je met de verkeerde partij in zee bent gegaan kan dat je in problemen brengen. Laat je niet leiden door wat anderen ervan vinden, gebruik je netwerk en probeer je bondgenoten te vinden. Als je weet wie je partners zijn kun je iets voor elkaar krijgen. Begin

gewoon, en ga niet wachten tot de politiek iets vindt, maar werk wel aan bestuurlijk draagvlak.’

Deltawind stelt dat de relatie met de gemeente goed is. Als er iets gebeurt op energiegebied – zoals het plan voor de getijdencentrale – wordt ze uitgenodigd. Deltawind heeft intensief contact met de door ons geïnterviewde ambtenaar: ‘Hij is de collega die ik iedere dag zie.’ Wat de directeur van Deltawind weleens lastig vindt, is dat ze anderen binnen de gemeente – zoals wethouders – duidelijk moet maken dat Deltawind het ‘lokale burgerinitiatief’ is:

‘Een burgerinitiatief is in hun ogen geitewollensokken, vrijwillig en allemaal net niet haalbaar, terwijl wij gewoon een geslaagd commercieel project zijn, maar wel een burgerinitiatief. Dat krijg je bij een hele hoop mensen maar lastig op het netvlies.’

5.5 Groningen

5.5.1 Klimaat- en energiebeleid: doelen, inbedding in de organisatie en visie op rol van energieke samenleving

De gemeente Groningen heeft als ambitie om in 2035 energie- en klimaatneutraal te zijn. De gemeente wil haar positie als *Energy City* uitbouwen en versterken en sluit daarbij aan bij de regionale ambities om Noord-Nederland tot een economisch topgebied in energie te maken, onder andere met *Energy Port*, *Energy Valley*, de Gasrotonde en een smart-gridproject in Hoogkerk. De ambities zijn door de gemeenteraad bekrachtigd in het *Masterplan Groningen Energieneutraal* en uitgewerkt in het *Uitvoeringsprogramma Groningen geeft Energie* (2011). Hiervoor is in 2011-2012 een krediet van 1,4 miljoen euro beschikbaar gesteld. Het programmteam Energie, dat onder de directe verantwoordelijkheid van het college valt, coördineert de werkzaamheden tussen verschillende gemeentelijke afdelingen. Het programmteam is ondergebracht bij Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken. Er werken 15 à 20 mensen (parttime en fulltime), waarbij ook regelmatig adviesbureaus en zzp'ers worden ingeschakeld.

5.5.2 De interactie tussen de gemeente en de energiecoöperatie in de praktijk

Volgens de geïnterviewde ambtenaar was de filosofie acht jaar geleden nog om ‘duizend bloemen te laten bloeien’:

‘Alles mocht, en als het goed ging was het goed, en als het niet goed ging ook, dan hadden we er ook van geleerd. Toen hadden we zo'n honderdvijftig projecten, variërend van windmolens tot “warmtruiendag” en

klimaatstraatfeesten. Er is toen besloten dat als we echt iets voor elkaar wilden krijgen, we veel meer moesten focussen. We richten ons niet meer op duurzaamheid in brede zin, maar op energie.’

De gemeente Groningen focust nu op de thema's zon, wind, warmte, energiebesparing en biobased. De gemeente ziet niet op alle terreinen een rol weg gelegd voor burgers: het gemeentelijk vastgoed wordt aangepakt door een gemeentelijke ESCO⁶, de particuliere woningmarkt door de commerciële bureaus KUUB en KAW, en een WKO-project voor de utiliteitsbouw⁷ en een geothermieproject worden eveneens zonder burgerparticipatie uitgevoerd.

Bij zon en wind zou de gemeente wel graag zien dat burgers – en meer in het bijzonder Grunneger Power – een actieve rol zouden spelen. Grunneger Power is momenteel vooral actief op het gebied van doorlevering van elektriciteit en gas, collectieve inkoop van zonnepanelen en verhuur van zonnepanelen aan huurders. Zoals vermeld in paragraaf 3.2.3 ondersteunt de gemeente Groningen de wederverkoopactiviteiten met een achtergestelde lening van 200.000 euro. Om Grunneger Power te stimuleren om zich daarnaast meer te richten op lokale opwekking van hernieuwbare energie, heeft de gemeente de coöperatie een opdracht gegeven om een blauwdruk te ontwikkelen voor grootschalige zonne-energieprojecten onder de postcoderoosregeling. Het eerste proefproject vindt plaats op een dak van een wijkcentrum. De bedoeling is om de blauwdruk vervolgens te gebruiken voor grondgebonden projecten. Daarnaast zou de gemeente graag zien dat de bevolking betrokken wordt bij een eventuele realisatie van een viertal windparken rond de stad Groningen. Uit een kansenkaart van de gemeente blijkt dat er rondom de stad vier plekken zijn waar in totaal ongeveer 35 windmolens (75 megawatt) kunnen worden geplaatst. Deze plekken zijn geschikt omdat ze van de gemeente zijn, een lagere ecologische waarde hebben en langs een snelweg liggen.⁸ De gemeente wil graag dat Grunneger Power dat gaat oppakken, in de verwachting dat zij de bevolking kan mobiliseren en er een bedrijfsmatig verhaal van kan maken. De geïnterviewde ambtenaar realiseert zich dat Grunneger Power nog niet zo ver is, maar zou graag zien dat dat over een jaar of vier wel zo is.

Het is echter de vraag of Grunneger Power de door de gemeente beoogde rol ten aanzien van windenergie op zich wil nemen. Tijdens het interview met Grunneger Power gaf de woordvoerder aan geen ambitie te hebben om windenergieprojecten op te pakken, omdat die ‘grootschalig zijn, aanzienlijke investeringen vereisen en bovendien controversieel zijn’.

De geïnterviewde ambtenaar erkent weliswaar dat een coöperatie recht heeft op haar eigen dynamiek, maar dat dat soms moeilijk is omdat een gemeente bepaalde doelen wil realiseren:

‘We willen ten principale dat het van onderaf komt, maar het werkt ook niet om maar af te wachten tot er wat gebeurt. We willen ze op een slimme manier prikkelen, zonder het over te nemen. Maar dat is verschrikkelijk moeilijk, dat is maatwerk. Maar we hebben, ook vanwege de bezuinigingen, als overheid de opvatting dat we moeten terugtreden. Daarin past dat de burger aan zet is. Als iets mislukt moet onze reflex niet zijn dat wij het wel weer gaan doen. Het mag ook mislukken, of langer duren. Daar balen wij dan wel van omdat we onze doelen hebben.’

5.6 Haarlem

5.6.1 Klimaat- en energiebeleid: doelen, inbedding in de organisatie en visie op rol van energieke samenleving

Haarlem heeft in 2007 als doel gesteld om in 2030 klimaatneutraal te zijn. Dit is uitgewerkt in het *Coalitieakkoord (2010-2014)*, de kadernota *Haarlem Duurzaam (2011)* en jaarlijks in het *Duurzaamheidsprogramma*. De Regiegroep Haarlem Klimaat Neutraal coördineert het programma en betreft daar de verschillende afdelingen bij (stadszaken, juridische zaken, middelen en services, gebiedsontwikkeling en beheer). Er zijn acht duurzaamheidsthema's waarop de gemeente activiteiten ontplooit. Dit omvat onder andere de activiteiten rond vergroening van de energieproductie en energiebesparing in de bebouwde omgeving, bedrijven en industrie en de eigen organisatie.

Haarlem wil haar inwoners actief betrekken bij het duurzaamheidsbeleid (voor en met Haarlemse burgers). Dit gaat verder dan 'de gebruikelijke participatie op plannen en maatregelen'. De gemeente komt hiermee tegemoet aan de dynamiek in de samenleving waar steeds meer burgers zelf initiatief nemen. In het *Duurzaamheidsprogramma (2013)* is het volgende opgenomen over het ondersteunen van burgerinitiatieven gericht op duurzaamheid:

‘De burger aan het woord: de laatste jaren is er een kanteling in het initiatief voor duurzame plannen zichtbaar geworden. Waar de overheden (rijks en lokaal) altijd de aanjager waren, zien we nu dat burgers en bedrijven, soms in samenwerking, initiatieven ontplooiën op het gebied van duurzame energie opwekking, energiebesparing, vergroening in de stad of sociale cohesie. Deze beweging is bijvoorbeeld goed uitgebeeld in recente documentaires en berichtgeving,

zo was 2012 o.a. het jaar van de coöperatie. Ook het succes van de gezamenlijke energie inkoop en zonnepaneelinkoopacties in het land springen in het oog. De burgers zijn zich bewuster van de mogelijkheden als zij met elkaar gaan samenwerken. In Haarlem zien we op dit moment al een aantal initiatieven (DE Ramplaan, Garenkokerskwartier, Leidsebuurt, Koninginnebuurt, Rozenprieel). Omdat deze plannen enorm kunnen bijdragen aan de gemeentelijke doelstellingen is het van groot belang dat deze partijen op een adequate manier gefaciliteerd worden bij hun plannen. De rol van de gemeente hierbij is die van samenwerkende partner en co-creator. De gemeente is nadrukkelijk niet degene die de richting bepaalt, het initiatief ligt bij de initiatiefnemers. De gemeente is faciliterend, verbindt de initiatieven en neemt belemmeringen weg.’

Om Haarlem klimaatneutraal te krijgen in 2030, is het klimaatbureau de Groene Mug opgezet, als onderdeel van de afdeling Milieu. De Groene Mug faciliteert initiatieven van burgers en ondernemers. Volgens de geïnterviewde ambtenaren staat dit bureau enigszins op afstand van de gemeentelijke organisatie:

‘Voor bewoners is dat prettig omdat het minder afstand geeft dan wanneer je je presenteert als “de gemeente Haarlem”.’

Bij de Groene Mug werken zes à zeven mensen. De door ons geïnterviewde ambtenaren richten zich op particuliere woningverbetering, duurzame energieopwekking en duurzame mobiliteit.

5.6.2 De interactie tussen de gemeente en de energiecoöperatie in de praktijk

De Groene Mug werkt met 'dynamisch ontwikkelbeleid': 'wat brengt de toekomst en hoe bereiden we ons daar op voor?' De Groene Mug wil dat samen met de maatschappij bedenken. De werkwijze is: groepen bewoners bij elkaar brengen, en luisteren wat die belangrijk vinden. De Groene Mug bepaalt niet vanuit de ivoren toren wat goed is voor de bevolking ('om er vervolgens achter te komen dat het niet werkt'), maar maakt samen met mensen van buiten het beleid. Bij het programma voor woningverbetering zijn daar bijvoorbeeld bewoners, aannemers, installateurs en adviseurs bij betrokken. De gedachte is om daarbij met de 'rode' en 'blauwe' wijken te beginnen⁹ (omdat 'het daar gebeurt'), in de hoop dat er daarna een sneeuwbaaleffect ontstaat waardoor ook de 'groene' en 'gele' wijken gaan meedoen.

Uit het interview met de ambtenaren van de Groene Mug komt het beeld naar voren dat zij niet of nauwelijks

sturen op wat zij wellicht zelf wenselijke activiteiten zouden vinden van de ongeveer tien wijkinitiatieven¹⁰: dat wordt in hoge mate aan de initiatieven zelf overgelaten. De Groene Mug stelt zich daarbij vooral faciliterend op: het bureau brengt de initiatieven met elkaar in contact en biedt bescheiden financiële steun zodat ze zich verder kunnen ontwikkelen. Elk initiatief krijgt een startsubsidie van 5.000 euro voor onkosten. Wanneer een initiatief een doelstelling tot ontwikkeling wil brengen waar ook de gemeente belang bij heeft, dan wordt daar een bedrag tot 20.000 euro voor beschikbaar gesteld. Daarnaast kan het initiatief een duurzaamheidslening tot 50.000 euro krijgen om investeringen mee te financieren (normaal gesproken is zo'n lening alleen voor personen bedoeld). Voor DE Ramplaan heeft De Groene Mug twee onderzoeken betaald: een waarin is nagegaan of en hoe het Ramplaankwartier energieneutraal kan worden gemaakt, en een bouwtechnisch onderzoek naar de sterkte van het dak van de tennishal in verband met de voorgenomen zonne-energiecentrale op dat dak. De Groene Mug geeft in principe geen vergoeding voor de tijd die vrijwilligers in projecten steken. Dat is volgens het bureau ook een manier om te selecteren:

‘wie dit echt wil en dit volhoudt, en wie dit alleen maar doet om er uurtjes op te schrijven’.

5.7 Houten

5.7.1 Klimaat- en energiebeleid: doelen, inbedding in de organisatie en visie op rol van energieke samenleving

De gemeente Houten heeft volgens het *Uitvoeringsprogramma 2010-2011* (2010) als ambitie om in 2040 klimaat- en energieneutraal te zijn. Voor het thema energie (vallend onder de afdeling Ruimtelijke Ontwikkeling) zijn twee ambtenaren werkzaam. Volgens de geïnterviewde ambtenaren krijgt dat thema in het krachtenveld met andere, meer op de korte termijn gerichte belangen van de gemeente Houten niet altijd voldoende aandacht en prioriteit om de klimaat- en energiedoelstelling te kunnen realiseren. Deels komt dat omdat daarvoor ook het akkoord en de medewerking nodig zijn van andere afdelingen, die met hun eigen financiële en beheervraagstukken zitten. Voor het project was alleen de toenmalige afdeling Milieu verantwoordelijk.

Sinds kort is een duurzaamheidsfonds in het leven geroepen om duurzame initiatieven in Houten te ondersteunen. Dit fonds wordt jaarlijks gevuld met 50.000 euro uit de opbrengst van windpark Houten, waarbij 25.000 euro afkomstig is van de gemeente en 25.000 euro van de eigenaar van het windpark (Windpark Houten BV, een dochteronderneming van Eneco).

Dit fonds past in de visie van de gemeente dat duurzaamheidsinitiatieven uit de samenleving zelf moeten komen. In 2013 was het thema van het fonds energiebesparing en duurzame energie. Voorbeelden zijn zuinige verlichting, zonnepanelen op scholen en advisering van bedrijven over energiebesparing, waarbij de financiële besparing wordt aangewend voor sponsoring van sportverenigingen. In 2014 komen ook andere duurzaamheidsthema's voor het fonds in aanmerking.

5.7.2 De interactie tussen de gemeente en de energiecoöperatie in de praktijk

De actieve rol van de gemeente Houten bij de realisatie van het project is al uitgebreid beschreven in paragraaf 4.1. Het is aannemelijk dat de inzet van de gemeente er in belangrijke mate aan heeft bijgedragen dat het project uiteindelijk doorgang heeft gevonden. De geïnterviewde ambtenaren vinden achteraf dat de participatiemogelijkheid al in een eerder stadium duidelijker had moeten worden gecommuniceerd. Nu is dat zo laat gebeurd dat de tegenstanders zich al hadden ingegraven. In dat licht bezien was een opvallende uitspraak van een van de geïnterviewde ambtenaren dat de gemeente bij een eventueel volgend windenergieplan waarschijnlijk meer de rol van facilitator zal nemen dan die van deelnemer in het project:

‘En daarmee het milieubeleid wat meer op afstand zettend. Het bestuur in Houten heeft gezegd: wij laten ons leiden door de initiatieven uit de samenleving en die moeten het maar uitvechten met de tegenstanders.’

Volgens de ambtenaren komt het streven naar een energietransitie in Houten tot nu toe vooral van individuen die andere mensen proberen mee te krijgen. Het is nog niet gelukt om er een brede beweging van te maken.

5.8 Leiden

5.8.1 Klimaat- en energiebeleid: doelen, inbedding in de organisatie en visie op rol van energieke samenleving

Het klimaat- en energiebeleid van de gemeente Leiden is in samenhang met het *Regionale Klimaatprogramma* (2008-2012) ontwikkeld, en onderdeel van de *Leidse Duurzaamheidsagenda 2011-2014*. Energiebesparing in de bestaande bouw, duurzame energieopwekking en duurzame mobiliteit zijn belangrijke speerpunten. De Duurzaamheidsagenda is opgesteld door de Omgevingsdienst West-Holland. De uitvoering van het energie- en klimaatbeleid ligt bij verschillende

afdelingen en diensten en dat is soms lastig, constateren de geïnterviewde ambtenaren. Sinds kort is er een cluster duurzaamheid ingesteld om meer samenhang te krijgen. Ook de gemeentelijke organisatie Duurzaam Leiden (voorheen het Centrum voor natuur- en milieu-educatie) werkt eraan om allerlei partijen bij het thema duurzaamheid te betrekken. Duurzaam Leiden bestaat echter nog maar kort, en de gedachte dat duurzaamheid ‘van iedereen’ is, moet nog indalen in de organisatie. Het ontbreekt in Leiden niet aan financiële middelen. Eind 2013 is de gemeenteraad akkoord gegaan met twee duurzaamheidsfondsen (met budget uit de NUON-gelden). Eén fonds van 2 miljoen euro is bedoeld voor subsidies en leningen voor verduurzaming van bestaande woningen. Het andere fonds van 1 miljoen euro is bedoeld om duurzame lokale initiatieven te stimuleren. Dit moet gaan om kleinschalige Leidse projecten die positief bijdragen aan duurzaamheid of het milieu (waaronder energie), bewustwording stimuleren, eenvoudig uitvoerbaar zijn en ten goede komen aan een breed publiek. Duurzaam Leiden ondersteunt en verbindt partijen en initiatieven. Met het fonds voor duurzame lokale initiatieven wil de gemeente laten zien dat ze eigen initiatief waardeert: er wordt een bijdrage geleverd aan het realiseren van de gemeentelijke duurzaamheidsdoelstellingen én duurzaamheid wordt onder de aandacht gebracht van een breed publiek.

‘De sleutel voor verandering ligt bij mensen zelf en de overheid sluit daarop aan. De overheid faciliteert daartoe initiatieven van burgers en bedrijven met middelen en competenties.’¹⁾

Het doel van het fonds is om de rol van de gemeente als stimulator en ondersteuner van lokale initiatieven voor duurzaamheid praktisch ‘handen en voeten te geven’.

5.8.2 De interactie tussen de gemeente en de energiecoöperatie in de praktijk

Volgens de geïnterviewde ambtenaren is Leiden net als veel andere gemeenten in het land bezig met een omslag: de gemeente kan niet meer de geldschietster en trekker zijn van allerlei projecten, maar wil gaan registreren, verbinden en faciliteren op basis van gelijkwaardigheid. Als voordelen van samenwerken met lokale partijen (waaronder EnergiekLeiden) ziet de gemeente dat ze:

- vaak een groot netwerk en interessante contacten hebben;
- veel kennis hebben over landelijke beleidsontwikkelingen, terwijl die kennis bij de gemeente veelal is versnipperd over verschillende teams en personen;
- bij de raad kunnen lobbyen voor bepaalde beleidskeuzes: EnergiekLeiden was bijvoorbeeld

pleitbezorger voor de duurzaamheidsfondsen die eind 2013 door de raad zijn vastgesteld;

- ambtenaren of specifiek beleid kunnen introduceren bij bepaalde organisaties, zoals woningcorporatie Portaal. Daardoor is bereikt dat ook huurders uit de duurzaamheidsfondsen subsidies kunnen aanvragen voor energetische maatregelen.

De gemeente Leiden ziet ook een aantal lastige punten, zoals:

- Lokale partijen zijn gewend om snel te handelen en verwachten dat ook van ambtenaren, maar die hebben niet altijd (meteen) die bewegingsvrijheid. De gemeente is een politiek gestuurde organisatie, waarbij ambtenaren niet op eigen houtje besluiten kunnen nemen. Dit is afhankelijk van de politieke agenda en/of moet passen binnen vastgesteld beleid.
- De gemeente is bij inhuur en inkoop van producten en diensten boven 5.000 euro gebonden aan aanbestedingsregels. De gemeente moet altijd objectief, transparant en non-discriminair handelen.
- De gemeente en lokale partijen hebben wel een gemeenschappelijk doel om duurzaamheid te bevorderen, maar hebben soms verschillende manieren om dit doel te bereiken.

Volgens de gemeente timmert EnergiekLeiden op energiegebied hard aan de weg, maar de gemeente wil ook andere aanbieders van zonnepanelen en isolerende maatregelen kunnen activeren om daar een rol in te spelen. Voor EnergiekLeiden is het wel lastig dat de gemeente de coöperatie niet beschouwt als de meest geëigende partij voor de uitvoering van energieprojecten. EnergiekLeiden wil graag professionaliseren en een vergoeding kunnen betalen aan de vrijwilligers, en zou daarom graag meer betaalde opdrachten van de gemeente krijgen.

5.9 Lochem

5.9.1 Klimaat- en energiebeleid: doelen, inbedding in de organisatie en visie op rol van energieke samenleving

De gemeente Lochem heeft als ambitie om in 2030 klimaatneutraal en energiezelfvoorzienend te zijn. Dat wil de gemeente bereiken door te registreren en te stimuleren, en bewustwording op gang te brengen.

‘Alleen zullen we het niet redden: een groot deel van de besparingen zal van de individuele burgers en van het bedrijfsleven moeten komen.’

De gemeente Lochem besteedt veel aandacht aan haar rol als lokale overheid in de veranderende samenleving (burger- en overheidsparticipatie):

‘Burgers stellen zich anders op. Maken eigen keuzes in wisselende netwerken en vragen de overheid daar op een flexibele manier mee om te gaan.’

Lochem wil zich opstellen als een ‘regisserende gemeente’¹²:

‘De rollen zijn veranderd in 2020. Bewoners, maatschappelijke organisaties, verenigingen, bedrijven, overheid: er is meer gelijkwaardigheid en partijen nemen meer eigen initiatieven.’

In 2011 is op basis van een brede maatschappelijke consultatie een *Lochemse Toekomstvisie 2030* en een strategische agenda voor 2020 opgesteld.¹³ Duurzaamheid en kleinschalige en duurzame energieopwekking zullen leidende principes in de toekomstige economie zijn. Het energie- en klimaatbeleid is nog niet vertaald in concrete uitvoeringsplannen, maar krijgt onder andere vorm via het programma *Duurzame Energielandschappen*.¹⁴ Dit programma biedt ruimte aan burgerinitiatieven om zelf aan de slag te gaan met duurzaamheid, energiebesparing en klimaatneutraliteit.

Lochem werkt toe naar een Lochems Energieakkoord (naar voorbeeld van het landelijke Energieakkoord). Dit is inmiddels door de raad aangenomen.

5.9.2 De interactie tussen de gemeente en de energiecoöperatie in de praktijk

Over de toegevoegde waarde van LochemEnergie merkten de geïnterviewde ambtenaren op:

- LochemEnergie heeft de ambitie om lokaal energie op te wekken, het liefst in eigendom van de burgers. Gemeenten gaan dat niet zelf doen, omdat ze vaak met argwaan worden bekeken, en bovendien vaak net uit de energieopwekking zijn gestapt. Het zou lijken op een terugkeer naar een gemeentelijk energiebedrijf. Dat de gemeente dat niet doet is enerzijds een kwestie van capaciteit, maar een onafhankelijk orgaan kan ook beter de middelen en opbrengsten dichterbij de burger houden. De gemeente kan bijvoorbeeld niet aan crowdfunding doen om een windmolen te realiseren. Het bouwen van windmolens hoort hoe dan ook niet tot de kerntaken van de gemeente:

‘Je gaat je opstellen als marktpartij, en dat is niet de rol van de gemeente, daar zijn we ook niet goed in.’

- LochemEnergie heeft het vermogen om draagvlak onder de bevolking te organiseren voor verduurzaming. De coöperatie heeft veel denkkraft, kan zelfstandig werken en wordt met minder argwaan bekeken dan de gemeente. LochemEnergie heeft goed toegang tot de eigen leden en een ruime kring daaromheen. Ze kan mensen uitleggen wat de voordelen zijn van energiebesparingsmaatregelen of zonnepanelen, en hen ook begeleiden bij de selectie van goede aannemers en installateurs. De geïnterviewde ambtenaren plaatsen daar wel de kanttekening bij dat energiecoöperaties graag willen dat de burgers verduurzaming heel erg belangrijk gaan vinden, maar dat dat nog niet erg lukt:

‘Bijna alle coöperaties, behalve TexelEnergie, blijven steken op een paar honderd, misschien duizend leden.’

- LochemEnergie speelt een belangrijke rol in het organiseren van samenwerking van lokale bouwbedrijven. De gemeente wil graag dat huiseigenaren hun woningen isoleren of renoveren, enerzijds om energiebesparing te realiseren, anderzijds om het lokale MKB te stimuleren; door de crisis op de bouwmarkt heeft het MKB het moeilijk. De gemeente heeft aan een initiatiefgroep van twaalf bouwbedrijven gevraagd hoe ze hen zouden kunnen helpen. De bouwbedrijven gaven aan dat ze vooral behoefte hadden aan samenwerking en een eenduidig advies voor de klant. De klant weet nu vaak niet welk advies hij moet geloven. Een installateur zou bijvoorbeeld adviseren om zonnepanelen te nemen, terwijl een aannemer zou adviseren om het dak te isoleren. LochemEnergie kan een belangrijke rol spelen door onafhankelijk advies te geven.

LochemEnergie wordt door de gemeente Lochem niet financieel ondersteund. Wel heeft de gemeente het dak van het gemeentehuis ‘om niet’ beschikbaar gesteld voor een zonne-energiecentrale, en stelt zij ook desgewenst een vergaderzaal beschikbaar. In paragraaf 3.6.1 is al beschreven dat huiseigenaren een hogere subsidie voor woningisolatie kunnen krijgen (750 in plaats van 500 euro) als ze lid zijn van en indienen via LochemEnergie. Zowel op ambtelijk als op bestuurlijk niveau vindt er gestructureerd overleg plaats. LochemEnergie heeft vooral contact met de geïnterviewde ambtenaren (werkzaam bij de afdeling Ruimtelijke Ordening en Verkeer); zij zorgen dan voor de interne contacten. Maar ook tussen LochemEnergie en wethouder De la Court zijn de lijnen kort.

LochemEnergie vindt het belangrijk dat de gemeente uitdrukkelijk heeft aangegeven graag met de coöperatie samen te werken en haar bij nieuwe energieprojecten steeds in het achterhoofd houdt:

‘Niet bij alles, LochemEnergie kan ook niet alles, maar daar waar we elkaar kunnen versterken moeten we elkaar weten te vinden.’

LochemEnergie heeft niet het gevoel dat ze onbezoldigd taken uitvoert die de gemeente vanwege bezuinigingen heeft afgestoten, maar is daar wel kritisch op:

‘We zijn er niet om de bezuinigingsdrift van de gemeente op te lossen. Sowieso toetst LochemEnergie alle activiteiten aan haar eigen doelen.’

5.10 Tilburg

5.10.1 Klimaat- en energiebeleid: doelen, inbedding in de organisatie en visie op rol van energieke samenleving

De gemeente Tilburg heeft haar doelstelling om in 2045 klimaatneutraal te zijn in 2009 vastgelegd in het *Klimaatprogramma 2009-2012*. Wethouder Berend de Vries is de klimaatambassadeur van het thema Klimaatneutrale Stad in het kader van de Lokale Klimaatagenda. Voor de uitvoering van het duurzaamheidsbeleid zijn binnen het team stedelijke basis van de afdeling Ruimte vier mensen aangesteld: een voor grotere dossiers (warmte, wind, Green Deals), een voor wonen en woningcorporaties, een die als taak heeft duurzaamheid breder in de organisatie te verankeren, en een (de door ons geïnterviewde ambtenaar) die het Klimaatbureau beheert. Het Klimaatbureau is een loket voor inwoners van Tilburg met belangstelling voor het klimaat, en dat daarnaast bedrijven stimuleert om voor hun klanten een klimaatvriendelijk aanbod te ontwikkelen. Tevens verzorgt het bureau de ondersteuning van de vele burgerinitiatieven en energiecoöperaties die de laatste jaren in de stad en omliggende dorpen zijn ontstaan. Het Klimaatbureau vormt de schakel tussen het burgerinitiatief en de interne gemeentelijke organisatie. Vaak zijn er meerdere afdelingen betrokken bij een concreet project, en dat komt de slagvaardigheid niet altijd ten goede. Zo is voor een zonne-energieproject op een school ook een akkoord nodig van drie andere afdelingen, zoals de afdeling Sociale Zaken (voor onderwijs) en de afdeling Vastgoed (voor het gebouw). De geïnterviewde ambtenaar constateert echter ook dat het klimaatbeleid de laatste tijd meer en meer bij andere teams op het netvlies komt. Voor grotere projecten waar initiatieven bij betrokken zijn, roept het bureau soms ook de hulp in van MOED (Midden-Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij voor Energie en Duurzaamheid).

5.10.2 De interactie tussen de gemeente en de energiecoöperatie in de praktijk

De werkwijze van de geïnterviewde ambtenaar is dat als er in de stad een initiatief is, hij bij de betrokkenen langsgaat om te vragen wat ze willen bereiken (vaak willen ze ‘iets met energie’ maar weten nog niet precies wat), en wat ze nodig hebben om verder te komen. Ook doet hij suggesties welke deskundigen ze kunnen benaderen voor advies. Hij wil graag wel een keer ofn twee voorzitter zijn, maar daarna moet die rol worden overgenomen door het initiatief. Samenvattend omschrijft hij zijn werkwijze als: structureren, kennis inbrengen en verbinden:

‘De gemeente initieert helemaal niets, want dan is het project van ons. De mensen kunnen heel veel zelf, zij hebben de organisatiekracht en de kennis. (...) Maar de gemeente wil soms sneller dan de vrijwilligers aankunnen. De uitdaging ligt er dus om hier balans in te vinden.’

De gemeente faciliteert de vier meer gevestigde energiecoöperaties²⁵ door sommige proceskosten (zoals zaalhuur, oprichtingsadvies, bouw van een website) te betalen. Ook de haalbaarheidsstudie voor het plan om een zonne-energiecentrale te installeren op een paardrijhal in Udenhout (zie paragraaf 3.4) is grotendeels door de gemeente betaald. Het gaat daarbij niet om grote bedragen: in twee jaar tijd zijn enkele tienduizenden euro's uitgegeven aan de ondersteuning van de coöperaties.

Dat de gemeente ‘niets’ initieert, kan enigszins worden genuanceerd. De gemeente heeft namelijk een aantal grote projecten, waarbij ze graag zou zien dat de coöperaties daar een actieve rol in zouden spelen:

- Samen Geeft Energie is de Tilburgse variant van de BlokvoorBlok-aanpak binnen de gebouwde omgeving. De gemeente wil graag dat de projecten onder de vlag van de coöperaties worden uitgerold, zodat er één duidelijk communicatiekanaal is naar de wijk. De gemeente Tilburg stelt per groep van twintig bewoners 10.000 euro procesgeld beschikbaar indien de woningen minimaal twee labelstappen worden verbeterd. EC Udenhout gaat in 2014 met dit programma aan de slag (maar wil aan de bewoners overlaten welke maatregelen ze willen treffen, zie paragraaf 3.6.1), en wellicht ook de energiecoöperatie uit Berkel-Enschot.
- Bij een beoogd zonne-energieproject van 2 à 3 megawatt op het dak van het bedrijf Fujifilm wil Fuji een deel van het dakoppervlak beschikbaar stellen aan bewoners die rond het bedrijf wonen. De gemeente laat op haar kosten onderzoeken of een dergelijk project onder de postcoderoosregeling kan worden gerealiseerd, maar wil graag dat de

coöperaties het project gaan implementeren als uit de studie blijkt dat het inderdaad haalbaar is. De coöperaties uit de wijken/dorpen die binnen de postcoderoos vallen (Dongen en Reeswijk) hebben inmiddels een Green Deal¹⁶ afgesloten met de gemeente en Fuji. De coöperaties hebben vooral als taak om leden te werven die willen deelnemen in het project, en die tevens bereid zijn om mee te financieren. In principe zou Fuji (met veel werknemers in de wijk) ook zelf de ledenwerving kunnen doen, maar volgens de geïnterviewde ambtenaar zou dat waarschijnlijk tot minder sociale cohesie leiden:

‘Als je de bewoners laat meebeslissen over wat er met de winsten wordt gedaan, krijg je hopelijk een andere dynamiek. Anders is het net zoiets als een winddeel in Groningen kopen.’

- De gemeente Tilburg heeft het plan om samen met vuilverwerker Attero en het waterschap vijf windmolens van elk 5 megawatt te plaatsen op vuilstort de Spinder. Deze locatie ligt ten noordwesten van Tilburg-Noord. De intentie van de gemeente is dat haar aandeel (een derde deel van het park) in handen komt van mensen die zich in Tilburgse coöperatieve bewegingen verenigd hebben. De bedoeling is dat de coöperaties op de stoel van de gemeente gaan zitten:

‘Die een derde van het park wordt van jullie, en jullie moeten gaan zeggen hoe je dat wil gaan organiseren. Zeg tegen ons wat je daarvoor nodig hebt, bijvoorbeeld een adviseur?’

De gemeente investeert wel in de ontwikkelkosten, maar niet in de molens zelf.

Vanuit het samenwerkingsverband van vijf coöperaties wordt onder de vlag van VEC-NB¹⁷ gewerkt aan een gemeenschappelijke visie op windenergie: Sociaal Levende Wind. Daarin wordt sterk ingezet op het bewerkstelligen dat de baten van windenergie ten goede komen aan de lokale gemeenschappen (via verschillende participatievormen). Eind februari 2014 is een regionale Green Deal getekend tussen meerdere gemeenten (waaronder Tilburg), de provincie Noord-Brabant en het samenwerkingsverband van de coöperaties. Het doel is regionale samenwerking op het gebied van windenergie, energiereductie in de bestaande woningvoorraad, collectieve zonne-energieprojecten en lobby.

5.11 Utrecht

5.11.1 Klimaat- en energiebeleid: doelen, inbedding in de organisatie en visie op rol van energieke samenleving

De gemeente Utrecht wil in 2030 klimaatneutraal zijn, en zet daarom in op het verminderen van het energiegebruik van woningen, mobiliteit, bedrijvigheid en van de eigen organisatie. Ook wordt er ingezet op duurzame energie. Dit beleid is uitgewerkt in het *Programma Utrechtse Energie 2011-2014*. Het accent ligt op energiebesparing, met prioriteit voor de gebouwde omgeving, bedrijvigheid en mobiliteit. Een programmaorganisatie coördineert de werkzaamheden tussen verschillende afdelingen. De totale bestedingen voor de uitvoering (inclusief salariskosten) bedroegen de laatste vier jaar 6,5 miljoen euro per jaar.

Net als veel andere gemeenten onderkent de gemeente Utrecht dat ze de energieke samenleving nodig heeft om de doelstelling te kunnen realiseren. Zo staat in het *Uitvoeringsprogramma 2013-2014*:

‘Wat is de rol van de gemeente? We zoeken de energie in de stad op en ondersteunen de aanwezige initiatieven in de stad. We kijken waar belemmeringen zijn en helpen deze wegnemen. We prikkelen, brengen mensen bijeen, zorgen voor voldoende kennis, helpen bij het beschikbaar krijgen van financiële middelen en als nodig helpen we met de lobby bij de Rijksoverheid en politiek in Den Haag. Maar we nemen ook verantwoordelijkheid door zelf de gemeentelijke bevoegdheden in te zetten. Handhaving is het sluitstuk van de Utrechtse Mix en wordt ingezet als er met stimuleren alleen niet veel wordt bereikt.’

Volgens dit uitvoeringsprogramma is in de tweede helft van 2012 een ‘Initiatievenfonds Utrechtse Energie’ van 1 miljoen euro opengesteld. Voor collectieven van bewoners (minimaal vijf aanvragers) is het mogelijk (financiële) ondersteuning te krijgen voor het plaatsen van zonnepanelen en voor andere initiatieven om de CO₂-uitstoot in de stad te verminderen. De regeling wordt in 2014 voortgezet.

5.11.2 De interactie tussen de gemeente en de energicoöperatie in de praktijk

Uit de beschrijving van het proces rond de onlangs afgeblazen windenergieplannen op Lage Weide (paragraaf 4.2) blijkt dat de intentie om de samenleving een grote rol te geven in de uitvoering van het energietransitiebeleid in de praktijk soms moeilijk is te verwezenlijken. Dat lag vooral aan het feit dat de ‘energie in de stad’ bij dat plan tegengestelde richtingen had, en bovendien (te) sterk in intensiteit toenam. De hoogoplopende emoties en het gevoel

dat door het college onvoldoende aan de bezwaren van de tegenstanders tegemoet was gekomen, waren voor de PvdA en D66 naar eigen zeggen uiteindelijk de belangrijkste redenen om geen steun te verlenen aan het plan.

5.12 Conclusies

De gemeenten uit dit onderzoek hebben zonder uitzondering de ambitie om op – vaak relatief korte – termijn energie- of klimaatneutraal te zijn, maar hebben maar zeer beperkt zelf in de hand dat de maatregelen, die nodig zijn om deze doelstellingen te realiseren, ook daadwerkelijk worden genomen:

- Gemeenten willen meestal niet zelf investeren in de opwekking van hernieuwbare energie. Sommige gemeenten zien dat niet als hun rol: ‘De gemeente is geen bedrijf en moet dat ook niet willen zijn.’ Andere gemeenten – zoals Goeree-Overflakkee, Apeldoorn en Haarlem – hebben in het recente verleden wel onderzocht of het haalbaar was om een eigen Lokaal Duurzaam Energiebedrijf (LDEB) op te richten, maar zijn tot de conclusie gekomen dat dat niet het geval was.
- Ook de installatie van zonnepanelen op het eigen vastgoed gebeurt vaak niet, omdat gemeenten meestal een gunstig energiecontract hebben waardoor het niet rendabel is.
- Energiebesparing in het eigen vastgoed is niet altijd eenvoudig te realiseren, omdat de ‘duurzaamheidsambtenaren’ daarvoor ook andere afdelingen (Vastgoed, Welzijn) mee moeten krijgen. Volgens de geïnterviewde ambtenaren hebben die afdelingen vaak andere prioriteiten.
- Voor het deel van de woning- en bouwvoorraad dat niet in eigendom is van de gemeente (het grootste deel van de voorraad), is de gemeente afhankelijk van de inspanningen van bewoners en bedrijven. Die besparen niet uit eigen beweging in het tempo dat nodig is om de klimaat- of energiedoelstelling van de gemeente op tijd te realiseren. Huiseigenaren en bedrijven te stimuleren om energiebesparende maatregelen te nemen, is arbeidsintensief, en de gemeenten hebben daarvoor te weinig eigen capaciteit.

Alle gemeenten zien in meer of mindere mate¹⁸ een belangrijke rol weggelegd voor burgerinitiatieven – en meer in het bijzonder van de energiecoöperaties – in de uitvoering van het gemeentelijke energie- en klimaatbeleid. De argumentatie is meestal dat de energiecoöperaties op meer draagvlak kunnen rekenen dan de gemeente, en bovendien goed georganiseerd,

deskundig en betrokken zijn en over een goed lokaal netwerk beschikken.

In bijna alle gevallen geeft zowel de gemeente als de energiecoöperatie aan dat de onderlinge relatie goed is. De sleutel voor de goede samenwerking is dat ze elkaar op voet van gelijkheid aanspreken, en er begrip is voor elkaars posities, wensen en beperkingen. De meeste gemeenten proberen de energiecoöperaties ook zo goed mogelijk te faciliteren, bijvoorbeeld door bepaalde proceskosten te betalen, een vergaderruimte en de communicatiekanalen van de gemeente beschikbaar te stellen, te coachen en te verbinden, een startsubsidie of -lening te geven, haalbaarheidsstudies te betalen, of ze (kleine) betaalde opdrachten te geven. Met de meer ervaren coöperaties vindt frequent overleg plaats; de gemeenten geven aan de deskundigheid en expertise te waarderen. In Noord-Brabant is de samenwerking geformaliseerd in de vorm van een Green Deal tussen gemeenten, de provincie en energiecoöperaties. In de voorgaande paragrafen is per gemeente gespecificeerd op welke manier zij inhoud geven aan de ondersteuning van de energiecoöperaties en -initiatieven in hun stad.

Toch werd ook zichtbaar dat beide partijen soms in zekere zin in een spagaat zitten. De meeste ambtenaren zeggen de overtuiging te hebben dat ze de energiecoöperaties hun eigen gang moeten laten gaan (dat wil zeggen: niet moeten sturen, niet initiëren), maar ze hebben tevens de taak om de ambitieuze klimaat- of energiedoelstellingen van de gemeente te halen. De gemeente entameert daarom vaak grote projecten, en kijkt (of vraagt) vervolgens of de energiecoöperaties daarin willen participeren, of deze zelfs willen trekken. Voorbeelden zijn: de uitvraag van de gemeente Utrecht voor het ontwikkelen van een plan voor het windenergieproject op Lage Weide, het leveren van uren als cofinanciering voor subsidiegeld van de stedendriehoek in Apeldoorn, windenergie-, zonne-energie- en energiebesparingsprojecten in Tilburg en zonne- en windenergieprojecten in Groningen. Sommige gemeenten zien om die reden graag dat de energiecoöperaties een professionaliseringsslag maken (Groningen, Castricum, Apeldoorn) of vinden het prettig dat ze al professioneel zijn (Goeree-Overflakkee¹⁹). Er is daarbij een spanning tussen de zwaarte van de projecten en de beperkte mogelijkheden van de gemeenten om de energiecoöperaties voor hun diensten te betalen. Daarvoor zijn verschillende redenen genoemd, onder andere dat het beschikbare budget klein is, de aanbestedingsregels het niet toestaan om onderhands opdrachten te gunnen²⁰, de gemeente altijd objectief, transparant en non-discriminatoire moet handelen, of dat het beschikbare geld geormerkt is voor het project, en niet voor de diensten van de energiecoöperatie. Sommige ambtenaren hebben er moeite mee als coöperaties er

naar streven om inkomsten te verwerven voor bepaalde diensten, omdat ze daarmee naar hun idee meer een commerciële dan een vrijwilligersorganisatie zijn (zie ook tekstkader 3).

Hoewel de rol van de gemeente als initiatiefnemer van projecten vaak met wederzijdse instemming is, komen de energiecoöperaties soms voor een lastige keuze te staan: meedraaien met de gemeenteprojecten en voor weinig tot geen geld een forse inspanning leveren, of autonoom en marginaal blijven. De energiecoöperaties die willen groeien, kiezen er meestal voor om wel deel te nemen in

de door de gemeente geïnitieerde projecten, wellicht in de hoop dat ze daardoor ervaring kunnen opdoen en netwerken kunnen opbouwen, en daardoor op termijn uit andere bronnen inkomsten kunnen verwerven en autonoom kunnen opereren. Maar het risico dat de energiecoöperatie vooralsnog een goedkoop uitvoeringsorgaan wordt van de gemeente, is niet geheel denkbeeldig. Een aantal energiecoöperaties zegt desgevraagd dat ze daar scherp op zijn ('We zijn er niet om de bezuinigingsdrift van de gemeente op te lossen'), maar dat het soms wel lastige afwegingen zijn.

3 Ambivalente houding van gemeenten tegenover professionaliserende coöperaties

De gemeenten geven aan dat ze zoekende zijn in hun relatie met de energie-initiatieven. Dit uit zich in het bijzonder in een ambivalente houding tegenover de meer ervaren en professionaliserende coöperaties: 'Hebben we hier nu te maken met vrijwilligers die zich belangeloos inzetten voor de stad of met ondernemers die een financieel belang hebben?' Hier lijkt ook een ambivalente houding onder te zitten jegens ondernemerschap in combinatie met inzet voor een algemeen belang.

De ontwikkelingsfase en het ambitieniveau van het energie-initiatief zijn bepalend voor de relatie met de gemeente. Wijkinitiatieven en startende coöperaties lijken naar aard, omvang en ambitie nog het meest op burgerinitiatieven die ook rond zorg, groenvoorziening of stadslandbouw ontstaan. Dit soort initiatieven is vaak wijkgericht en wordt gedragen door vrijwilligers. Gemeenten kiezen hier vaak voor een coachende of faciliterende rol. Klimaat- en energiebeleid en beleid rond verbetering van de leefbaarheid in wijken liggen in elkaars verlengde.

Een significant aantal energiecoöperaties heeft echter bredere ambities. Ze willen grotere, kapitaalintensievere projecten realiseren, zien de gemeentegrenzen en de omliggende regio als werkgebied (gebiedsgerichte benadering) en gaan meer bedrijfsmatig te werk. Dit betekent ook dat de relatie met de gemeente verandert. Dit vraagt om een meer dienstverlenende, participerende en co-producerende rol (zie paragraaf 1.2.5).

Bij grotere windenergie- en zonne-energieprojecten is de gemeente daarnaast ook kaderstellend en verantwoordelijk voor de handhaving van wettelijke kaders, en heeft zij de rol van regelgever en handhaver. Dit is bij de windprojecten in Utrecht, Houten en Goerree-Overflakke duidelijk zichtbaar.

Gemeenten zien zich daarmee voor lastige vragen geplaatst. Waarom zouden ze het ene burgerinitiatief financieel steunen en het andere niet (aanbestedingsregels, rechtmatigheid, gelijkheidbeginselen)? Vooralsnog ontbreekt een visie op hoe gemeenten (en hogere overheden) met dit soort organisaties kunnen omgaan.

Noten

- 1 De projectleider voor Frisse Wind (afgevaardigd door LochemEnergie) wordt wel uit deze gelden betaald.
- 2 De ouders ontvangen rente en krijgen hun inleg na zes jaar terug.
- 3 Verkennend onderzoek gefinancierd met 100.000 euro SLOK-subsidie.
- 4 Apeldoorn heeft op papier dezelfde doelstelling, maar volgens de geïnterviewde ambtenaar moest dat meer als 'stip op de horizon' worden opgevat.
- 5 Deltawind heeft inmiddels 25 megawatt aan windenergie gerealiseerd (zie paragraaf 3.5.6).
- 6 Energy Service Company.
- 7 Energiebedrijf Wamtestad BV, een joint venture van de gemeente en het waterbedrijf, gaat in 2014 van start.
- 8 Overigens past dit streven vooralsnog niet in het beleid van de provincie Groningen. In het *Provinciaal Omgevingsplan 2009-2013* staat dat windenergie geconcentreerd moet worden in drie grote gebieden met een paar honderd windmolens: de Eemshaven, Delfzijl en langs de N33 (veenkoloniën).
- 9 Het gaat om een categorisering van Smart Agent, waarbij mensen zijn ingedeeld in vier categorieën: rood, blauw, geel en groen. Kernwoorden bij rood zijn vrijheid, eigenzinnig, zelfbewust, passie. Kernwoorden bij blauw zijn: de expert, ratio, controle (kijkt eerst of rood succes heeft). Kernwoorden voor geel zijn open, sociaal, zorgzaam, gezellig, harmonie (als de overheid zegt dat het goed is zal het wel zo zijn). Kernwoorden voor groen zijn bedachtzaam, zekerheid (komt moeilijk in actie).
- 10 Waarvan DE Ramplan en wijkcoöperatie Garenkokerskwartier verreweg de grootste zijn.
- 11 *Uitvoeringsbeleid duurzaamheid Duurzaamheidsfonds 2 'Lokale Initiatieven', gemeente Leiden 2013-2015.*
- 12 De gemeente heeft haar visie op burgerparticipatie in 2012 uitgewerkt in het kaderstellende document *Regisserend Lochem.*
- 13 *Lochemse Toekomstvisie: Lochem verbindt prachtig (2011).*
- 14 Voor het proefproject ADEL (Armhoede Duurzaam Energielandschap) krijgt dit programma financiering vanuit het Innovatieprogramma Klimaatneutrale Steden. LochemEnergie is hier informeel bij betrokken.
- 15 Het betreft de energiecoöperaties in Udenhout en Berkel-Enschot (twee dorpjes die onder de gemeente Tilburg vallen), een in de Reeshof en een in de binnenstad met omliggende wijken (Energiefabriek 013).
- 16 <http://www.energieoverheid.nl/2013/12/19/green-deal-tilburg-zonnepanelen-op-bedrijfsdaken-fuji-film/>.
- 17 Verenigde Energie Coöperaties Noord-Brabant.
- 18 Het lijkt erop dat de gemeenten die meer middelen te besteden hebben (zoals Groningen en Leiden), ook wat makkelijker commerciële bureaus inhuren, en dat de gemeenten met lagere budgetten (zoals Castricum, Apeldoorn, Tilburg en Lochem) er meer op gericht zijn om de energiecoöperaties bij alle energieprojecten te betrekken.
- 19 'Liever tien Deltawinds dan wijkinitiatieven op de stoep.'
- 20 Onder een bepaald bedrag mag dit wel. Als bovengrens zijn door gemeenten verschillende bedragen genoemd: 5.000, 10.000 en 15.000 euro.

Suggesties voor verbetering van het handelingsperspectief van energiecoöperaties

6.1 Inleiding

De analyse in hoofdstuk 3 van activiteiten van energiecoöperaties laat zien dat het handelingsperspectief van deze coöperaties onder de huidige omstandigheden beperkt is. De activiteiten lijken zich vooralsnog vooral toe te spitsen op het doorleveren van energie, collectieve inkoopacties van zonnepanelen, kleinschalige energiebesparingsacties voor particuliere woningeigenaren en het beheren van een informatie- en adviesloket.

Het financieren en beheren van zonne-installaties op bijvoorbeeld scholen was tot voor kort een aantrekkelijke activiteit, maar momenteel zijn er sterke signalen dat coöperaties en projectontwikkelaars hun plannen voor dergelijke projecten uitstellen vanwege hun onzekerheid over de implicaties van de bepaling dat de elektriciteit moet zijn opgewekt 'voor rekening en risico' van de gebruiker. Of de levering van zonne-elektriciteit onder de nieuwe postcoderoosregeling aantrekkelijk is voor energiecoöperaties moet nog worden afgewacht, maar de eerste reacties zijn niet positief. Het realiseren van windmolenprojecten lijkt voor de meeste nieuwe energiecoöperaties alleen haalbaar als zij samenwerken met een professionele ontwikkelaar. Grootschaliger energiebesparingsacties in de particuliere woningvoorraad zijn moeilijk vol te houden voor een enkel uit vrijwilligers bestaande coöperatie.

Een groot deel van de huidige energie-initiatieven zal niet de ambitie hebben om verder te gaan dan de kleinschalige projecten die hiervoor zijn genoemd, maar een ander deel – vooral de meer ervaren en professionaliserende coöperaties – heeft die ambitie wel degelijk. Ook de gemeenten en Rijksoverheid hebben verwachtingen over de bijdrage van energiecoöperaties die vaak verder reiken dan wat de kleinere energie-initiatieven kunnen waarmaken. De gemeenten hebben zichzelf ambitieuze doelen gesteld die ze – naar eigen zeggen –

niet zonder de hulp van burgers en bedrijven kunnen realiseren. Het zelf realiseren van projecten voor hernieuwbare energie rekenen de meeste gemeenten niet tot hun taak, en energiebesparing in de particuliere, bestaande woningvoorraad kan alleen door verleiding¹ worden gerealiseerd. Dat vereist een actieve benadering van de doelgroep, en gemeenten hebben daar zelf niet de menskracht voor.

De hiernavolgende suggesties voor verbetering van het handelingsperspectief van energiecoöperaties zijn vooral bedoeld om ook de grotere projecten meer binnen bereik te brengen van energiecoöperaties.

6.2 Coöperatief financieren van zonne-energieprojecten

Zoals in paragraaf 3.4 al is aangegeven, onderzoeken veel coöperaties momenteel of het installeren van een zonne-energiecentrale (op een groot dak of in een weide) onder de nieuwe postcoderoosregeling voor hen een (financieel) haalbare kaart is. De eerste berichten zijn dat het net wel of net niet kan. Ook als er geen overheadkosten worden gerekend, is de terugverdientijd waarschijnlijk langer dan de termijn (tien jaar) waarop de overheid zekerheid geeft over de hoogte van de korting van de energiebelasting. Verder noopt de regeling tot het bijhouden van een complexe boekhouding, het oprichten van een nieuwe, op het project toegesneden coöperatie, zijn er aansprakelijkheidsrisico's en gaat de coöperatie een langjarige verplichting aan die eisen stelt aan de continuïteit van de bedrijfsvoering.

De benodigde continuïteit van de bedrijfsvoering is inherent aan de activiteit. Anders dan bij een collectieve inkoopactie van zonnepanelen gaat de coöperatie voor langere tijd een 'zorgverplichting' aan. De coöperatie moet zichzelf dus de vraag stellen of de ambitie daarvoor aanwezig is. Wellicht kan het beheer worden uitbesteed

aan gespecialiseerde organisaties (zoals DE Unie), maar daar zullen kosten aan zijn verbonden.

Op de andere potentiële knelpunten – het magere verdienmodel, de (te?) korte periode waarin de korting is gegarandeerd en de complexiteit van de regeling – heeft vooral de Rijksoverheid invloed. Mocht – bijvoorbeeld uit de monitoring in het kader van het Energieakkoord – over een jaar blijken dat deze punten in de praktijk inderdaad een onoverkomelijke hobbel vormen voor energiecoöperaties, dan kan de Rijksoverheid overwegen om de regeling financieel te verruimen (dat wil zeggen: met een hogere korting en/of langere garantietermijn) en minder complex te maken. Gemeenten en provincies kunnen een extra stimulans geven: gemeenten kunnen bijvoorbeeld de daken van het eigen vastgoed gratis ter beschikking stellen, en provinciale revolverende fondsen kunnen minder hoge eisen stellen aan de kwaliteit van de organisatie en de minimumhoogte van de lening dan een commerciële bank. Daardoor zouden ook projecten mogelijk worden die niet volledig met crowdfunding kunnen worden gefinancierd.

De tot nu toe succesvolle ‘ontzorgconstructies’, waarbij een projectontwikkelaar of coöperatie de zonne-energiecentrales op grotere daken financiert en beheert en energie-opwekking ‘achter de meter’ plaatsvindt, zijn momenteel onderwerp van een politieke discussie waarvan de implicaties nog onzeker zijn. De minister van EZ stelt als voorwaarde voor vrijstelling van energiebelasting dat de elektriciteit voor rekening en risico van de gebruiker moet zijn opgewekt, maar het is voor veel investeerders en projectontwikkelaars niet duidelijk wat daar precies onder moet worden verstaan. Er zijn sterke signalen dat zij vanwege die onzekerheid momenteel hun plannen uitstellen om zonne-energieprojecten bij derden te realiseren. Het is daarom van belang dat er op dit vlak op korte termijn meer helderheid komt.

6.3 Windenergie

Er lijkt geen wondermiddel voorhanden waarmee windmolens op land veel makkelijker kunnen worden gerealiseerd dan nu vaak het geval is. De boodschap dat omliggende wijken en/of omwonenden financieel (kunnen) participeren in de molens biedt geen garantie dat de weerstand vermindert, en kan zelfs averechts werken (‘afkoop’, ‘omkoping’). Ook het feit dat de leden van een coöperatie zelf inwoner van het dorp of de wijk zijn – met het idee dat zij beter in staat zijn om draagvlak te creëren – kan averechts werken, omdat de argumenten dan soms meer op de persoon en minder op de zaak zijn gericht.

Er is dus geen garantie dat een voorgenomen windenergieproject tot een succesvol resultaat zal leiden. De meeste gemeenten zullen hun ambitieuze klimaat- of energiedoelstellingen echter moeilijk zonder windenergie kunnen realiseren. Als gemeenten willen dat energiecoöperaties een rol blijven spelen bij het realiseren van zulke projecten, is het raadzaam dat zowel het college als de raad zich in een vroeg stadium aan het plan committeert zodra een concrete locatie is aangewezen. In het debat met tegenstanders zou de gemeente ‘naast’ en niet ‘achter’ de energiecoöperatie moeten gaan staan. De gemeente is immers meer dan de energiecoöperatie in de positie om toezeggingen te kunnen doen over bijvoorbeeld handhaving en vergoeding van eventuele planschade. De energiecoöperatie kan (naast argumenteren) feitelijk alleen aanbieden dat de revenuen ten goede zullen komen aan de omliggende wijken, maar weet meestal pas in een laat stadium om welke concrete bedragen het zal gaan.

Als een windenergieproject dat door de gemeente is geïnitieerd uiteindelijk toch niet kan doorgaan, zou een energiecoöperatie moeten worden gecompenseerd voor in het voorbereidingstraject gemaakte kosten. Als gemeenten dit als een normaal ondernemersrisico beschouwen, zullen energiecoöperaties zich waarschijnlijk steeds minder geroepen voelen om zich in te zetten voor zulke projecten.

6.4 Meters maken met energiebesparing in de particuliere, bestaande woningvoorraad

Sommige energiecoöperaties hebben een of meerdere succesvolle energiebesparingsprojecten uitgevoerd in de particuliere, bestaande woningvoorraad. Het geheim van het succes lijkt te zijn dat (onbezoldigde) vrijwilligersorganisaties meer vertrouwen wekken bij de bewoners dan commerciële aanbieders. Daarnaast zijn ze beter dan individuele bewoners in staat om bij de aanbieders (aannemers en installateurs) een gunstige aanbieding uit te onderhandelen, aangezien ze meerdere klanten tegelijk aanbrengen.

Maar in het onbezoldigd leveren van deze ‘dienst’ zit tevens het knelpunt: het samenbrengen van vraag en aanbod is dermate arbeidsintensief dat coöperaties dit vanwege ‘vrijwilligersmoeheid’ vaak niet lang kunnen volhouden. De meeste coöperaties streven ernaar om met hun activiteiten inkomsten te verwerven – sommige alleen om andere projecten mee te bekostigen, andere ook om een vergoeding te kunnen geven voor de

diensten van hun vrijwilligers –, maar bij energiebesparingsprojecten is het verdienmodel tamelijk beperkt. De coöperatie kan net als bij inkoopacties van zonnepanelen een bepaalde commissie van de leverancier vragen, maar in vergelijking met zonnepanelen zal de vereiste inspanning veel groter zijn. Voor een energiecoöperatie is dit – ook als ze ervan overtuigd is dat energiebesparing noodzakelijk is – daarom uiteindelijk een moeilijk vol te houden activiteit.

Een mogelijke oplossing is dat de coöperatie ook uit andere bronnen inkomsten krijgt voor haar diensten. In de huidige situatie gaan er soms grote sommen geld naar onderzoeken (zoals naar het onderzoek van GEN in Apeldoorn, en haalbaarheidsonderzoeken in Haarlem en Castricum) die door commerciële organisaties worden uitgevoerd, en weinig tot niets naar de energie-coöperaties, terwijl die bij veel gemeenten de beoogde uitvoerder van het beleid zijn. De logische conclusie zou zijn dat gemeenten die willen dat energiecoöperaties een blijvende rol spelen in het energiezuiniger maken van de particuliere woningvoorraad, daar ook een reële vergoeding tegenover zetten. Het ministerie van BZK – eveneens belanghebbende – kan de gemeenten daarbij ondersteunen.

Uit het onderzoek blijkt dat veel gemeenten daar nog wel een slag hebben te maken: ze zijn alleszins bereid om de coöperaties te ondersteunen, maar als het op ‘echte’ betaling aankomt, zijn er verschillende knelpunten die dat in de weg staan, zoals aanbestedingsregels, geoormerkt geld, te weinig budget of het idee dat de coöperatie het dan niet meer vanuit passie, maar voor het geld doet. Het laatste signaleert ook de VNG Denktank (2013):

‘Het verdienmodel van maatschappelijke initiatieven (...) leidt in de relatie met een gemeente tot spanningen. (...) De gemeente zou daarmee de ene ondernemer voortrekken op andere, zelfs als die zich niet gemeld hebben. Men is vaak bang voor de politieke en maatschappelijke reacties die op een dergelijke beslissing volgen. Van de andere kant kan de vraag worden gesteld waarom die andere partijen zich dan niet hebben gemeld. Hoe het ook zij: vragen over het verdienmodel blijken in ons land een gevoelig punt. Een hieraan verwante kwestie is of particulieren die zich voor de publieke zaak inzetten op een financiële vergoeding mogen rekenen. Het gaat vaak om een flinke hoeveelheid tijd, geld of energie, dus waarom zou men dat allemaal pro deo moeten doen? Opnieuw een punt dat in Nederland de nodige onenigheid oproept.’

Zoals gezegd, wil het grootste deel van de nader onderzochte coöperaties graag kunnen groeien en

professionaliseren. Uit de interviews komt het beeld naar voren dat als zij er op termijn niet in slagen om voldoende inkomsten te verwerven, dit een risico kan zijn voor de continuïteit en zelfs het voortbestaan van de coöperatie. Een aantal coöperaties is (mede)opgericht door ‘zwaargewichten’ uit de energiewereld of de politiek, die gemotiveerd zijn om een of enkele jaren onbezoldigd ‘de kar te trekken’², maar daarna weer terug willen keren naar een betaalde functie. Hun streven is om op dat moment een levensvatbare organisatie met voldoende eigen inkomsten achter te laten. Als dat niet lukt, bestaat het risico dat met het opstappen van deze trekkers – die vaak inspirator zijn voor anderen binnen de organisatie – ook de ‘energie’ uit de organisatie wegstroomt.

Overigens zijn er ook coöperaties die ervoor kiezen dat bestuurs- en werkgroepleden geen financiële vergoeding krijgen, omdat ze bang zijn anders het vertrouwen en draagvlak te verspelen bij hun doelgroep (de medebewoners van het dorp of de wijk). Ze willen onafhankelijk, neutraal en belangeloos kunnen opereren. Ook de coöperaties die wel willen professionaleren zien bepaalde risico’s – bijvoorbeeld scheve ogen binnen de organisatie (waarom de een wel, en de ander niet?), of het achteroverleunen van de niet-betaalde vrijwilligers (de betaalde kracht lost het wel op) –, maar hebben de afweging gemaakt dat ze anders niet tot een organisatie met voldoende continuïteit en slagkracht kunnen uitgroeien. Niet alleen vanwege ‘vrijwilligersmoetheid’, maar ook omdat afspraken met externe organisaties vaak alleen overdag kunnen worden gemaakt, en vrijwilligers met een betaalde baan in veel gevallen alleen in de avonden en het weekeinde tijd hebben.

6.5 Visie op de (proces)rol van lokale energiecoöperaties

Een coherente visie op de rol die lokale energiecoöperaties kunnen spelen in het behalen van de energie- en klimaatdoelen en andere gemeentelijke doelstellingen ontbreekt. Slechts een aantal gemeenten (Castricum, Groningen, Lochem) benoemt de rol en taken van coöperaties in uitvoeringsprogramma’s. Andere gemeenten zien de coöperaties voornamelijk als ‘burgerinitiatief’ en als vergelijkbaar met initiatieven in de zorg, groenvoorziening of leefbaarheid van wijken (Haarlem, Leiden). Deze onduidelijkheid over de aard en rol leidt tot een onzekere en zoekende houding van overheden tegenover energiecoöperaties. De beeldvorming rond burgerinitiatieven kan de professionaliserende coöperaties daarmee ook in de weg staan. Zij gaan immers een andere rol spelen als ze grotere projecten oppakken en meer als marktpartij en

onderneming opereren. Dit vraagt ook om een andere rol van de gemeente: niet alleen coachend en faciliterend, maar ook dienstverlenend, participierend en co-producerend.

Gegeven de constatering dat de coöperaties en de gemeenten gemeenschappelijke doelen en een gebiedsgerichte lokale benadering delen, is het wenselijk dat de gemeenten een visie ontwikkelen op de rollen en daaraan verbonden implicaties. Hoewel de ruimte beperkt zal zijn om energiecoöperaties ten opzichte van reguliere marktpartijen een specifieke behandeling te geven, kunnen coöperaties bijvoorbeeld voorrang krijgen bij de aanbestedingen van betaalde opdrachten. De discussies rond ‘maatschappelijk aanbesteden’³ en de aanpassing van voorwaarden, waaronder publieke diensten worden aanbesteed aan gemeenschapsorganisaties en sociale ondernemingen, bieden mogelijk aanknopingspunten.⁴ De coöperaties wijzen daarbij op ontwikkelingen in het Verenigd Koninkrijk, in het bijzonder de *Community Energy Strategy* (januari 2014) en de *Localism Act*.⁵

Noten

- 1 Dat wil zeggen: er is – anders dan bij nieuwbouw – geen wettelijke verplichting, en er zijn ook geen fiscale prikkels.
- 2 Zij hebben bijvoorbeeld een sabbatical of een wachtgeldregeling.
- 3 [Http://www.maatschappelijkaanbesteden.nl/](http://www.maatschappelijkaanbesteden.nl/).
- 4 Social Enterprise NL, een landelijk platform dat sociale ondernemingen vertegenwoordigt, verbindt en ondersteunt, pleit er voor om ‘maatschappelijke meerwaarde’ (zoals milieudoelen) als een gunningscriterium in aanbestedingen te hanteren (SocialEnterpriseNL 2014).
- 5 De *Localism Act* biedt meer mogelijkheden om publieke voorzieningen aan te besteden aan gemeenschapsorganisaties.

Literatuur

- BeVR (2013) Toetsen plan IPO 6.000 MW ruimte voor wind op land in 2020, Bosch en Van Rijn.
- BZK (2013) De Doe-Democratie; Kabinetsnota ter stimulering van een vitale samenleving, ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- CBS (2013) Hernieuwbare energie in Nederland 2012, Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CE (2006) Belemmeringen binnen en buiten de muren. Inventarisatie knelpunten en belemmeringen energiebesparingsmaatregelen gebouwde omgeving, CE, Delft.
- Denktank VNG (2013) Jaarbericht 2013 Van eerste overheid naar eerst de burger. Over maatschappelijke initiatieven die de lokale overheid uitdagen, VNG.
- ECN & Ecofys (2013) Invulling van 16% hernieuwbare energie in 2020, ECN en Ecofys, 2013
- EK (2013a) Memorie van Antwoord, Wijziging van de Elektriciteitswet 1998, de Gaswet en de Warmtewet en de Warmtewet (wijzigingen samenhangend met het energierapport 2011), Eerste Kamer, 31 oktober 2013.
- EK (2013b) Motie Vos over zelflevering, Eerste Kamer, 10 december 2013
- EZ (2013a) Visie Lokale Energie, ministerie van Economische Zaken.
- EZ (2013b) Aanbiedingsbrief van de minister van Economische Zaken bij 'Visie op lokale energie' van 8 november 2013.
- EZ (2014) Brief van de minister van Economische Zaken aan de Tweede Kamer, Uitwerking motie Vos over zelfopwekking van duurzame elektriciteit, 14 februari 2014.
- lenM (2011) Werk maken van klimaat; Klimaatagenda 2011-2014, ministerie van Infrastructuur en Milieu.
- lenM (2013a) Klimaatagenda: weerbaar, welvarend en groen, ministerie van Infrastructuur en Milieu.
- lenM (2013b) Tussentijdse evaluatie Lokale Klimaatagenda 2011-2012, ministerie van Infrastructuur en Milieu.
- PBL (2012) Ex-ante evaluatie van Green Deals Energie, PBL.
- PBL & ECN (2012) Referentieraming energie en emissies: actualisatie 2012; Energie en emissies in de jaren 2012, 2020 en 2030, PBL.
- PBL & ECN (2013) Verkenning mogelijke klimaatmaatregelen Lokale Klimaatagenda: CO₂-reductie, werkgelegenheid, kosten voor de overheid en woonlasten, PBL.
- RWS (2013) Handreiking; De rol van lokale overheden bij lokale duurzame energie-initiatieven, RWS Leefomgeving.
- Schwencke (2012) Energieke Bottomup in Lage Landen, De Energietransitie van Onderaf, augustus 2012.
- Schwencke, Van der Steenhoven, Wendel (2013) De Proeftuin 'Decentrale Duurzame Collectieven' (in opdracht van NetbeheerNederland), oktober 2013.
- SER (2013) Energieakkoord voor duurzame groei, Sociaal Economische Raad.
- Social Enterprise NL (2014), Iedereen Winst. Samen met de overheid naar een bloeiende social enterprise sector, 2014.
- TK (2013) Verslag van een wetgevingsoverleg: Energie, Tweede Kamer, 12 november 2013.
- UK (2014) Community Energy Strategy, UK government, Department of Energy & Climate Change, Community Energy Strategy, januari 2014.
- WenR (2013a) Brief van de minister van Wonen en Rijksdienst aan de Tweede Kamer over 'energiebesparing gebouwde omgeving en het Energieakkoord voor duurzame groei', 15 november 2013.
- WenR (2013b) Brief van de minister van Wonen en Rijksdienst aan de Tweede Kamer over de stand van zaken revolverend fonds energiebesparing en oprichting stichting Nationaal Energiebespaarfonds, 19 oktober 2013.
- Zwang, J.W. (2013) Crowdfunding en coöperaties, Energie+, september 2013.

Bijlagen

Bijlage 1 Geïnterviewde partijen

Gemeente	Initiatief/gemeente	Contactpersoon
Apeldoorn	DeA	Michael Boddeke, Michiel Roemer
	Gemeente Apeldoorn	Xandra van Lipzig
Castricum	CALorie	Manuel den Hollander
	Gemeente Castricum	Harry Smith
Goeree-Overflakkee	Deltawind	Monique Sweep
	Gemeente Goeree-Overflakkee	Lennard Serieese
Groningen	Grunneger Power	Frans Stokman, Jos Bijkersma
	Gemeente Groningen	Wouter van Bolhuis
Haarlem	DE Ramplaan	Karel van Broekhoven
	Gemeente Haarlem	Margreet van der Woude, Peter Tromp
Houten	UWind	Kees Vringer
	Gemeente Houten	Marco Harms, Ellie Liebregts
Leiden	EnergieLeiden	Maya van der Steenhoven
	Gemeente Leiden	Lucille Klaassens, Cathy van Loon
Lochem	LochemEnergie	Paul Stolte
	Gemeente Lochem	Tjitske Osinga, Barbera van der Hoek
Tilburg	EC Udenhout	Jan Snelders
	Gemeente Tilburg	Paul van Dijk
Utrecht	Energie-U	Saskia Kluit, Erwin Lindeijer
	Gemeente Utrecht	Monique Hoogwijk
	D66	Arjan Kleuver
	PvdA	Marleen Haage
Overig	Organisatie	Contactpersoon
	VEC, vrijwilliger EnergieDongen	Martijn Messing
	Consultant AT Osborne/vrijwilliger CALorie	Jurgen van der Heijden
	HIER Opgewekt	Marieke Wagener
	Consultant Adviseur in Beweging	Ruud Schuurs
	RVO.nl en RWS Leefomgeving	Irma Straathof, Thomas de Jong
	e-Decentraal	Ruud de Bruijne, Hans van der Vlist
	Rabobank	Henk Doorenspleet

Bijlage 2 Overzicht van windenergie- en energiecoöperaties per 14-2-2014

Bronnen:

- HIER Opgewekt initiatieven: www.hieropgewekt.nl (overzicht februari 2014).
- PNuts lokale duurzame energie in Nederland, 2013.
- Groene stroom. Ja graag!: http://www.groenestroomjagraag.nl/eigen_lokale_energie.
- Duurzame Burgers: www.duurzameburgers.nl.
- Organisatie Duurzame Energie: www.duurzameenergie.org/.
- Frank Boon (lijst bijgehouden tot 2012): http://nl.lokaleduurzameenergiebedrijven.wikia.com/wiki/Lijst_met_informatie_over_LDEB_in_Nederland.
- RESCoopNederland (coöperatie van windenergiecoöperaties).
- VNG, Lokaal energiek: decentrale duurzame elektriciteit, Business case en maatschappelijke kosten-batenanalyse, januari 2013.
- Aangevuld en gecheckt op basis van eigen research van Anne Marieke Schwencke van Asisearch.

Windenergiecoöperaties

Naam	Regio	Vermogen in eigendom (megawatt)	Aantal leden	Jaar van oprichting	URL website
Noordenwind	Drachten (Friesland)	1,6	800	1986	www.noordenwind.org
Kennemerwind	Heerhugowaard (Noord-Holland)	0,8 Vanaf 2016: 2,8	800	1986	www.kennemerwind.nl
Zeeuwind (ZonEffect met Zeeuwse milieufederatie)	Vlissingen (Zeeland)	35	1.700	1987	www.zeeuwind.nl
Westfriese Windmolen Coöperatie (UA)	Andijk, Enkhuizen, Medemblik (Noord-Holland)	0,3	124	1986	www.wfr-wind.nl
Coöperatie Windenergie Waterland (CWW)	Marken (Noord-Holland)	4,6	500	1989	www.cwwaterland.nl
De Eendragt (Helderse Coöperatieve windmolenvereniging)	Den Helder (Noord-Holland)	1,0	123	1989	www.eendragt-duurzame-energie.nl www.eendragtig.nl
UWind	Utrecht	(Geen eigenaar)	130	1989	www.uwind.nl
Meerwind	Hoofddorp (Zuid-Holland)	4,85	1004	1989	www.meerwind.nl
Coöperatie Deltawind UA	Goeree-Overflakkee (Zuid-Holland)	25	1.600	1989	www.deltawind.nl/
De Coöperatie Win Duurzame Energie	Wilnis (Utrecht)		97	1990	http://home.tiscali.nl/~wttvdlee
De Windvogel	Gouda (Zuid-Holland) Landelijk actief	4,6	3.000	1991	www.windvogel.nl
Friese dorpsmolens (verenigd in Feriening Fryske Doarpsmûnen: en Vereniging Platform Duurzaam Fryslân o.a Doarpmûne Reahus, Dorpsmolen Tzum, Stichting Windenergie Kubaard (WIEK), Stichting Dorpsmolen Pingjum, Wynmole Reduzum)	Friesland			1990 - 1994	
Zaanse Energie Coöperatie (Coöperatie UA)	Assendelft (Noord-Holland)	0,08	100	1994	www.zaanse-energie-kooperatie.nl
De Windcentrale Besloten vennootschap	Nederland	Circa 10		2010	www.windcentrale.nl
Coöperatieve Vereniging Zuidenwind	Thorn (Limburg)	Planning 5e turbine windpark Neer door Zuidenwind	-	2011	www.zuidenwind.org
Coöperatie Windpower Nijmegen (Stichting Wiekk-II)	Nijmegen (Gelderland)	-		2013	
Totaal vermogen		Circa 85 – 90 megawatt			

Energiecoöperaties (circa 85, formeel opgericht en operationeel, burgers primaire initiatiefnemers; 40 coöperaties leveren energie door, de meeste via wederverkoop)

Naam	Regio	Aantal leden	Aantal klanten voor doorlevering en leverancier	Jaar van oprichting	URL website
TexelEnergie (leveringsbedrijf met WindUNie/ Urgenda: DE Unie) (coöperatie UA)	Texel (Noord-Holland)	3.000 (2012)	4.000 (2012) Vanaf 2013: DE Unie	2007	www.texelenergie.nl
De Zonvogel, coöperatieve vereniging	Amersfoort Salland (Utrecht)	Opgeheven		2009	www.zonvogel.nl
Thermo Bello (warmtebedrijf)	Culemborg (Gelderland)	200	198	2009	www.thermobello.nl
Amelander Energie Coöperatie (AEC) (coöperatie UA)	Ameland (Friesland)	244	1.521 Greenchoice	2009	www.amelandenergie.nl (ledenaantal en klanten op website)
Onze Amsterdam Noord Energie (coöperatie UA)	Amsterdam (Noord-Holland)	220	Greenchoice	2009	www.onzeenergie.nl
Vogelwijk Energie(k) (windmolen De Duivogel, zonprojecten) (vereniging)	Den Haag (Zuid-Holland)	250 (110 obligatiehouders windmolen)	-	2009: stichting 2010: coöperatie 2014: vereniging	www.vogelwijkenergiek.nl
Vereniging Duurzaam Soesterkwartier (o.a coöperatie Zon@school)	Amersfoort (Utrecht)	Circa 100	-	2009	www.duurzaamsoesterkwartier.nl
Achterhoekse Zonneenergie Coöperatie	Achterhoek (Gelderland)	Opgeheven		2010	
Noord Hollandse Energie Coöperatie (NHEC) (coöperatie UA)	Zijdewind (Noord-Holland)	500	750 Greenchoice	2010	www.nhec.nl
ADEM Houten (B.V.)	Houten (Utrecht)	5	30 InEnergie	2010 (vanaf 2014: ook ADEM Water: waterkracht centrale)	www.ademhouten.nl
CALorie Eigenwijze Energie (coöperatie UA)	Castricum (Noord-Holland)	300-400	Greenchoice	2010	www.calorieenergie.nl
DeA Coöperatieve vereniging (coöperatie UA)	Apeldoorn (Gelderland)	540	Greenchoice 500	2010	www.de-a.nl
Energie-U (coöperatie UA)	Utrecht (Utrecht)	450	Greenchoice 40	2010: vereniging: Per oktober 2013: coöperatie:	www.energieu.nl
HesselnEnergie, Coöperatie voor Zonne-energie in Oosterhesselen,	Oosterhesselen (Drenthe)	Plannen stilgelegd in 2012		2010	opgeheven
LochemEnergie (coöperatie UA)	Lochem (Overijssel)	400	175 Eneco	2011	www.lochemenergie.net
Amsterdam Energie (coöperatie UA)	Amsterdam (Noord-Holland)	40	DE Unie	2011	www.amsterdamenergie.nl

Naam	Regio	Aantal leden	Aantal klanten voor doorlevering en leverancier	Jaar van oprichting	URL website
Coöperatie Bergen en Energie (eerste stichting, coöperatie UA)	Bergen (Noord-Holland)	130	Greenchoice	2011: stichting; 2013: coöperatie	www.bergenenergie.nl
Zeenergie (Coöperatieve Vereniging Duurzame Energie Zeewolde) (coöperatie UA)	Zeewolde (Flevoland)	85	80 Greenchoice	maart 2011	www.zeenergie.nl
Grunneger Power (coöperatie UA) (B.V. voor levering)	Groningen (Groningen)	750 particulieren, 19 organisaties 11 VvEs (250 huishoudens)	550 Stroom: SEPA Green, Anode Energie I&V B.V.; Gas: Gasterra B.V. Vanaf 2014: NLD Energie	maart 2011 (coöperatie) april 2012 (energiebedrijf) Vanaf 2014: NLD Energie	www.grunnegerpower.nl
Energie Coöperatie Noordseveld (coöperatie UA) (lid Drentse Kei)	Roden (Groningen)	45 (2005)	Vanaf 2014: NLD Energie	juni 2011	http://ecnoordseveld.nl
Morgen Groene Energie (samenwerkingsverband SRE regio Eindhoven)	Nuenen, Helmond (Noord-Brabant)		Greenchoice	augustus 2011	www.morgengroeneenergie.nl
Breda DuurSaam (coöperatie UA)	Breda (Noord-Brabant)	5	-	september 2011	www.bredaduursaam.nl
Duurzame energie DE Ramplaan (vanaf 2014: coöperatie UA)	Haarlem (Noord-Holland)	200 aspirant-leden	-	oktober 2011 (stichting) februari 2014 (coöperatie)	www.deramplaan.nl
Wetering Duurzaam (Stichting) (Project van buurtvereniging Wetering Verbetering van de Amsterdamse Weteringbuurt)	Amsterdam (Noord-Holland)	-	-	2011	www.weteringduurzaam.nu
Reggestroom (Coöperatieve Duurzame Energie Hellendoorn) (coöperatie UA)	Hellendoorn (Overijssel)	100	Qwint	november 2011	www.regge-stroom.nl
Eemstroom (Energiecoöperatie Amersfoort) (coöperatie UA) (B.V.)	Amersfoort (Utrecht)		Eneco	februari 2012	www.eemstroom.nl
Coöperatieve Vereniging Energie Dongen (coöperatie UA)	Dongen (Noord-Brabant)	180 (+ 220 aspirant)	-	februari 2012	www.energiedongen.nl
Coöperatie Nieuwleusen Synergie beheer UA (coöperatie UA) Ook: glasvezel, kringloop, deelauto, schooltuinen	NieuwLeusen (Overijssel)	41	Electrabel	april 2012	www.nieuwleusensynergie.nl
De Groene Reus, Duurzame energie coöperatie Flevoland (coöperatie UA)	Almere (Flevoland)	20	(Advies bij inkoop energie)	april 2012	www.degroenereus.nl

Naam	Regio	Aantal leden	Aantal klanten voor doorlevering en leverancier	Jaar van oprichting	URL website
Zutphense Energie Transitie (ZET) (coöperatie UA)	Zutphen (Gelderland)	250	-	mei 2012	www.zutphenaanzet.nl
Reestdal Energie (coöperatie UA)	Zuidwolde (Drenthe)		Qwint	mei 2012	www.reestdal-energie.nl
RijnIjsselEnergie (coöperatie UA)	Arnhem (Gelderland)	-	Plannen	mei 2012	www.rijnijsselenergie.nl
Waalre Energie Lokaal (coöperatie UA)	Waalre (Noord-Brabant)		Hezelaer Energie	medio 2012	www.waalreenergielokaal.nl
Energiecoöperatie de Eendracht (coöperatie UA)	Makkinga (Friesland)	24	Greenchoice	juni 2012	www.eendrachtmakkinga.nl
Coöperatie ValleiEnergie (coöperatie UA)	Gelderse en Utrechtse Vallei, o.a. Ede, Barneveld, Veenendaal, en Wageningen (Gelderland)	257	-	juni 2012	www.valleienergie.nl
EnergieRijk Voorst (ERV) (coöperatie UA)	Voorst, Regio Deventer (Gelderland)	70	-	juli 2012	http://energierijkvoorst.nl
HeuvelRug Energie (coöperatie UA)	Utrecht	?	-	juli 2012	www.heuvelrugenergie.nl
Energiecoöperatie Hilverstroom & Gas (coöperatie UA)	Hilvarenbeek (Noord-Brabant)		Anode Energie	juli 2012	www.hilverstroom.nl
Duurzame Energie Haaren (coöperatie UA)	Haaren (Noord-Brabant)	-	Plannen	augustus 2012	www.deh-energie.nl
Heiloo Energie (Vereniging)	Heiloo	80	Greenchoice	september 2012	www.heilooenergie.nl
Deventer Energie (coöperatie UA)	Deventer	100	Qwint	oktober 2012	www.deventerenergie.nl
ECO Oostmoer (coöperatie UA)	Oostmoer (Drenthe)		Vanaf 2014: NLD Energie	oktober 2012	www.eco-oostmoer.nl
Energie coöperatie Boxtel (coöperatie UA) (bij VEC Noord-Brabant)	Boxtel	200	Plannen	november 2012	www.ecboxtel.nl
Duurzame Energie coöperatief Altena Biesbosch UA (DEcAB) (coöperatie UA)	Almkerk (Noord-Brabant)	75	-	november 2012	www.decab.org
Coöperatie Duurzame Energie Veenkoloniën (coöperatie UA)	Gemeenten Hoogezand-Sappemeer, Menterwolde, Pekela's en Veendam (Groningen)	#	Eneco	december 2012	www.veenstroom.nl
LECO Lokale Energie Coöperatie Opsterland (Leco energie) (coöperatie UA)	Lippenhuizen (Friesland)	60	Greenchoice	december 2012	www.leco-energie.nl
Blijstroom (vereniging; coöperatie in oprichting)	Blijdorp Rotterdam (Zuid-Holland)	56	-	2012: vereniging	www.blijstroom.nl
IJsselEnergie	Kampen (Overijssel)		Greenchoice	2012	www.ijsselenergie.nl
Eerste Brummense Energie Maatschappij (EBEM)	Brummen (Gelderland)	40	Eneco	januari 2013	www.ebem.nu

Naam	Regio	Aantal leden	Aantal klanten voor doorlevering en leverancier	Jaar van oprichting	URL website
Energiecoöperatie Coevorden (coöperatie UA)	Coevorden (Drenthe)		Eneco	2013	www.energiecooperatiecoevorden.nl
BECO Bernheze Bernhezer Energie (coöperatie UA)	Heesch/ Bernheze (Noord-Brabant)	200	Overstap-service	januari 2013	www.bernhezerenergie.nl
Oosterhout Nieuwe Energie (ONE) (voorheen: Oosterhout Duurzame energie)	Oosterhout (Noord-Brabant)	10	-	januari 2013	www.oosterhoutnieuweenergie.nl
EnergyPort Peelland (coöperatie)	Deurne (Noord-Brabant)		Greenchoice	januari 2013	www.energyportpeelland.nl
Eigenwijkse Energie Coöperatie (coöperatie UA)	Wijk bij Duurstede (Utrecht)		-	januari 2013	www.eigenwijkseenergiecooperatie.nl
Coöperatie Groene Hart Energie (coöperatie UA)	Alphen a/d Rijn (Zuid-Holland)		Greenchoice	2013	www.groenehartenergie.nl
Lokaal Energie Opwekken Oegstgeest (LEOO) (coöperatie UA)	Oegstgeest (Zuid-Holland)		(Collectieve inkoop via Energie-Besteding)	januari 2013	http://www.leoo.nl/
Eigenwijkse Energiecoöperatie (coöperatie UA)	Wijk bij Duurstede (Utrecht)	53		januari 2013	www.eigenwijkseenergiecooperatie.nl
KempenEnergie (coöperatie UA)	Kempengemeenten: Bergeijk, Eersel, Bladel, Reusel-De Mierden, Oirschot (Noord-Brabant)	15	Greenchoice	februari 2013	www.kempenenergie.nl
Energiecoöperatie Noord-Beveland (coöperatie UA)	Geersdijk/ Noord-Beveland (Zeeland)		-	februari 2013	www.ecnb.nl
Energiek Moerdijk (coöperatie UA)	Moerdijk (Noord-Brabant)		-	februari 2013	www.energiekmoerdijk.nl
Energzy Koöperaasje Fryslân = Ús Koöperaasje (coöperatie UA)	Leeuwarden (Friesland)		Per 2014 via NLD Energie	maart 2013	http://uskooperaasje.nl
Coöperatie Duurzaam Koudum UA (coöperatie UA)	Koudum (Friesland)	90	50 Greenchoice	maart 2013	www.duurzaamkoudum.nl
LeidenEnergiek (stichting)	Leiden (Zuid-Holland)	5	-	maart 2013	www.energiekleiden.nl
O3 Energie (coöperatie UA)	Oirschot (Noord-Brabant)		-	maart 2013	www.o3energie.nl
Duurzame Energiecoöperatie Oosterwijk (DEC) (coöperatie UA)	Oosterwijk (Noord-Brabant)	46	-	april 2013	www.dec-oosterwijk.nl
NDSM Energie	Amsterdam	60	Plannen	april 2013	www.ndsmenergie.nl
Energiecoöperatie Udenhout (coöperatie UA)	Udenhout (Noord-Brabant)			april 2013	www.ecudenhout.nl
EnergiekVelsen (coöperatie UA)	Velsen (Noord-Holland)	30	Greenchoice	april 2013	www.energiekvelsen.nl
Energiefabriek013 (coöperatie UA)	Tilburg (Noord-Brabant)	-	-	april 2013	www.energiefabriek013.nl

Naam	Regio	Aantal leden	Aantal klanten voor doorlevering en leverancier	Jaar van oprichting	URL website
SONenergie (coöperatie UA)	Son en Breugel (Noord-Brabant)	100	-	mei 2013	www.sonenergie.nl
Leudal Energie Duurzame Energie Coöperatie Leudal UA (voorzitter is tevens eigenaar van Windpark Neer)	Leudal (Limburg)	70	-	mei 2013	www.leudalenergie.nl
Energiek Vasse (coöperatie UA) (voortgekomen uit Duurzaam Vasse 2011)	Vasse (Overijssel)	-	-	mei 2013	www.energiekvasse.nl
Zummere Power (coöperatie UA)	Someren (Noord-Brabant)		-	juni 2013	www.zummerepower.nl
Blauwvinger Energie onderdeel van Stichting Lokaal Duurzame Energie Bedrijf Zwolle. (stichting)	Zwolle (Overijssel)	17	-	juni 2013	www.blauwvingerenergie.nl
Watt NU	Bussum (Noord-Holland)			juni 2013	www.wattnu.org
Weert Energie (coöperatie UA)	Weert (Noord-Brabant)	35	-	juli 2013	www.weertenergie.nl
Energiecoöperatie de Bilt BENG! (met gemeente De Bilt)	De Bilt (Utrecht)	75	-	juli 2013	www.beng2030.nl
Zuiderlicht (coöperatie UA)	Amsterdam (Noord-Holland)		Greenchoice	augustus 2013	www.zuiderlicht.nu
EnergiekBaarn (coöperatie UA)	Baarn (Utrecht)	25	-	augustus 2013	www.energiekbaarn.nl
11Duurzaam (coöperatie UA)	Geldermalen (Gelderland)	50		september 2013	www.11duurzaam.nl
Novia Volta	Nijmegen (Gelderland)		Huismerk-Energie	september 2013	www.noviovolta.nl
EDC Energiecoöperatie Schijndel (coöperatie UA)	Schijndel (Noord-Brabant)	190		oktober 2013	www.energieschijndel.nl
Energie Uden (coöperatie UA)	Uden (Noord-Brabant)	100		oktober 2013	www.energie-uden.nl

Naam	Regio	Aantal leden	Aantal klanten voor doorlevering en leverancier	Jaar van oprichting	URL website
Coöperatieve vereniging Duurzaam Menterwolde (coöperatie UA) Lid van Groningse Energie Koepel (GrEK)	Menterwolde (Groningen)		Plannen: Via NLD Energie	oktober 2013	www.duurzaammenterwolde.nl
Best Duurzaam (coöperatie UA)	Best (Noord-Brabant)		-	november 2013	www.bestduurzaam.nl
Energiek Halderberge (coöperatie UA)	Oudenbosch/ Halderberge (Noord-Brabant)	40		november 2013 (?)	www.energiekhalderberge.nl
Berkelland Energie (coöperatie UA)	Berkelland (Gelderland)			november 2013	www.berkellandenergie.nl
Berkel-Enschot energiecoöperatie (coöperatie UA)	Berkel-Enschot (Noord Brabant)			december 2013	www.b-ec.nl
Energiecoöperatie 'Opgewekt in Purmerend' (coöperatie UA)	Purmerend (Noord-Holland)		Greenchoice	december 2013	www.opgewektinpurmerend.nl
Energie Oudewater (coöperatie UA)	Oudewater (Utrecht)	20	Plannen: in gesprek met leveranciers	2013	www.energieoudewater.nl
Energiecoöperatie073 (coöperatie UA) Fusie van Bossche Duurzame Energie Coöperatie (BDEC) en Vereniging ZuidWint.	's Hertogenbosch (Noord-Brabant)		-	februari 2014	www.energiecooperatie073.nl
Coöperatie Cranendonck (coöperatie UA)	Soerendonk (Noord-Brabant)	-	-	2014	Nog geen website
Opgewekt Maas en Waal (coöperatie UA of in oprichting?)	Horssen (Gelderland)	7		januari 2014	www.opgewektmaasenwaal.nl
Duurzaam energiek Leusden (vereniging) Energiecoöperatie LeusderEnergie (coöperatie i.o)	Leusden (Utrecht)	6	-	januari 2014	www.duurzaamenergiekleusden.nl www.leusderenergie.nl

Energiecoöperaties en -stichtingen in oprichting (circa 20)

Naam	Regio	#leden	Levering #klanten	Actief sinds (indien bekend)	URL website
Energie Overschie (coöperatieve vereniging in oprichting; niet actief)	Overschie Rotterdam (Zuid-Holland)			Start 2011 Niet meer actief	www.energieoverschie.nl
Coöperatie Hoeksche Waard Duurzaam (coöperatie UA)	Oud-Beijerland (Zuid-Holland)	-	-	juli 2010 (status onbekend)	www.hoekschewaardduurzaam.nl
Humsterland Energie B.V. (i.o) Stichting Middag Humsterland Duurzaam	Oldehove (Groningen)		Eneco	2012	www.humsterlandenergie.nl
Energiek Alphen aan de Rijn	Alphen aan de Rijn (Zuid-Holland)			2012	www.energiekalphenaandenrijn.nl
Energiecoöperatie "Energie Geldrop-Mierlo"	Geldrop-Mierlo (Noord-Brabant)			januari 2013	
Alkmaar Energie (coöperatie i.o)	Alkmaar (Noord-Holland)	-	-	oktober 2013	www.alkmaar-energie.nl
Duurzaam Drimmelen (stichting, coöperatie i.o)	Drimmelen (Noord-Brabant)			Start 2013, oprichting coöperatie verwacht: 2e kwartaal 2014	www.duurzaamdrimmelen.nl
o4oEnergie (coöperatie i.o)	Eindhoven (Noord-Brabant)	5		Intentieverklaring: december 2013	www.o4oenergie.nl
Energiecoöperatie Oss (coöperatie i.o)	Oss (Noord-Brabant)				www.ossenergie.nl
Vet! (coöperatie i.o)	Vugth (Noord-Brabant)				Geen website
Lingewaardse Energiemaatschappij (coöperatie i.o)	Lingewaard (Gelderland)	20	-	2013	www.lingewaardenergie.nl
Dirk III (coöperatie i.o)	Maurik (Gelderland)			2013	Geen website
Energiecoöperatie Sittard-Geleen ((coöperatie i.o)	Sittard (Limburg)	12		2013	Geen website
Energiecoöperatie Steyl (coöperatie i.o)	Steyl (Limburg)			Actief sinds april 2013	www.steylenergie.nl
Roermond Energie (coöperatie i.o)	Roermond (Limburg)			Sinds 2012	Geen website
PeelEnergie (coöperatie i.o)	Panningen (Limburg)	Geen activiteiten		Sinds 2012 (o.a via kennis en netwerkorganisatie Gloei)	Geen website
MaastrichtEnergie (coöperatie i.o)	Maastricht (Limburg)	Geen activiteiten			Geen website
E-Lekstroom (Energiecoöperatie i.o)	Vianen (Utrecht)			2013	Geen website
Energiek Heusden	Heusden (Noord-Brabant)	-	-	Startbijeenkoms februari 2014	www.energiekheusden.nl

Planbureau voor de Leefomgeving

Postadres
Postbus 30314
2500 GH Den Haag

Bezoekadres
Oranjevuitensingel 6
2511 VE Den Haag
T +31 (0)70 3288700

www.pbl.nl
[@leefomgeving](#)

April 2014